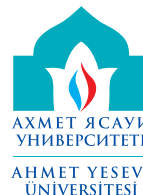

Азия / Avrupa

Ақпараттық сараптама журналы
Басылымның 9-ші жылы, № 91, Маусым 2025

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN YAYINIDIR EУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ БАСЫЛЫМЫ

ASTANA INTERNATIONAL FORUM 2025: KAZAKHSTAN'S ASPIRATIONS TO BECOME A MIDDLE POWER

CONNECTING MINDS,
SHAPING THE FUTURE

29-30 MAY 2025

АСТАНИНСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ФОРУМ 2025: СТРЕМЛЕНИЕ КАЗАХСТАНА СТАТЬ СРЕДНЕЙ ДЕРЖАВОЙ

04 СҰХБАТ RÖPORTAJ

NAURIZBAY HACI TAĞANULI

KAZAKHSTAN MÜSLÜMANLARI DİNİ İDARESİ
BAŞKANI, BAŞMÜFTÜ

НАУРЫЗБАЙ ҚАЖЫ ТАҒАНҰЛЫ

ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫ
ДІНИ БАСҚАРМАСЫНЫҢ ТӨРАҒАСЫ,
БАС МҰФТИ

23

UNDERSTANDING THE ORIGINS OF CITIES IN KAZAKHSTAN: THE THREE-SECTOR THEORY

ПРОИСХОЖДЕНИЕ ГОРОДОВ
КАЗАХСТАНА СКВОЗЬ ПРИЗМУ
ТЕОРИИ ТРЁХ СЕКТОРОВ

KANAT MAKHANOV

35

DOĞU AVRUPA'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ ATILIMI: TEMEL ETKENLER VE DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ

ШЫҒЫС ЕУРОПАДАҒЫ
ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ
СЕРПІНІ: НЕГІЗГІ ФАКТОРЛАР
МЕН ӨЗГЕРІС ДИНАМИКАСЫ

ZHENGIZKHAN ZHANALTAY

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Doç. Dr. Suat Beylur

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Ömirbek Hanayi

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Erkinbek Turgunov

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Dr. Zhuldyz Kanapiyanova
Ömirbek Hanayi
Zhuldyz Zhanadil

Sekretarya / Хатшылық
Asel İngaybekova

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Doç. Dr. Suat Beylur

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Elmira Montanay

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Doç. Dr. Suat Beylur
Zhengizkhan Zhanaltay
Prof. Gulnar Nadirova
Ömirbek Hanayi
Erkinbek Turgunov

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Sürelî yayın tescil belgesi No: 15793-J, tarihi: 27.01.2016. Söz konusu yayın izni Kazakistan Enformasyon ve Toplumsal Kalkınma Bakanlığı tarafından verilmiştir. Tüm hakları saklıdır. Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayın politikasını yansıtmamaktadır. Bu yayında yer alan yazılar ve fotoğraflar izinsiz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İki ayda bir yayımlanmakta olup, tirajı 300 adettir. Bedelsiz olan yayının basılı dağıtımı, Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kapsamaktadır.

Мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік №: 15793-Ж, күні: 27.01.2016 ж. Жоғарыда аталған басылымға рұқсатты Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі берді. Барлық құқықтар қорғалған. Сұхбат, ақпараттық сараптама мен талдауларда айтылған пікірлер тек авторлардың жеке көзқарастары болып табылады және Институттың ұстанымын білдірмейді. Бұл басылымда жарияланған мақалалар мен фотосуреттерді рұқсатсыз және дереккөзді көрсетпей пайдалануға тыйым салынады. Дереккөзді көрсетіп, сілтеме жасауға болады. Екі айда бір рет жарияланатын болып, тиражы 300 дана. Журналымыздың баспа басылымы Қазақстан мен Түркияда тегін таратылады.

Doç. Dr. SUAT BEYLUR**Доцент, Доктор СУАТ БЕЙЛҮР**

Enstitümüz araştırmacıları tarafından kaleme alınan ve Türk Dünyası ve Avrasya coğrafyasındaki güncel bölgesel gelişmelerin analiz edildiği 91. sayımızla yeniden sizlerle buluşmaktan mutluluk duyuyoruz.

Takip edildiği üzere Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) Gözlemci Üyesi Macaristan, 20-21 Mayıs 2025 tarihlerinde TDT Gayriresmi Zirvesi'ne ev sahipliği yaptı. Zirvede kabul edilen Budapeşte Bildirisi'nde üye ülkeler arasında siyasi dayanışma, karşılıklı destek ve kurumsal bütünlüğü vurgulayan güçlü bir çerçeve sunuldu. Bildiride, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olduğu açıkça belirtilirken, KKTC'nin TDT faaliyetlerine daha aktif biçimde katılımı teşvik edildi. Türkiye'nin bölgesel güvenlik ve diplomasi alanındaki yapıcı rolü özellikle Suriye bağlamında takdirle anıldı; Gazze'deki insani krize yönelik hassasiyetler ve iki devletli çözüm çağrıları teyit edildi.

Gazzedeki insani kriz derinleşirken İsrail'in 13 Haziran'da İran'a saldırmasıyla iki ülke arasında yeniden tırmanan gerilim, yalnızca tarafları değil, bölge ülkelerini ve küresel aktörleri de sürece doğrudan ya da dolaylı biçimde dahil etti. Gerilim, kısa sürede enerji piyasalarında dalgalanmalara ve güvenlik politikalarında gözle görülür bir teyakkuz haline yol açtı.

Bölgesel barış ve istikrarı doğrudan etkileme riski bulunan benzer gerginliklerin bir daha yaşanmaması dileği ile keyifli okumalar dileriz.

Институт сарапшылары талдаған түркі әлемі мен Еуразия кеңістігіндегі өзекті аймақтық үдерістермен толықтырылған журналдың 91. санын назарыңызға ұсыну біз үшін үлкен мәртебе.

2025 жылғы 20-21 мамыр күндері Түркі мемлекеттері ұйымындағы (ТМҰ) бақылаушы ел – Венгрия мемлекеті ТМҰ-ның бейресми саммитін өткерді. Саммит барысында қабылданған Будапешт декларациясында мүше мемлекеттер арасындағы саяси ынтымақтастық, өзара қолдау және институционалдық тұтастықты қамтамасыз етуге бағытталған мазмұнды тұжырымдамалар айқын көрініс тапты. Аталған құжатта Солтүстік Кипр Түрік Республикасының (СКТР) түркі әлемінің ажырамас құрамдас бөлігі екендігі нақты көрсетіліп, СКТР-нің ұйым арасындағы қызметке неғұрлым белсенді қатысуы қажеттігі баса айтылды. Түркияның өңірлік қауіпсіздік пен дипломатиялық қатынастарды үйлестірудегі сындарлы рөлі, әсіресе Сирия мәселесіне қатысты ұстанымы жоғары бағаланды. Газа секторындағы гуманитарлық дағдарысқа байланысты Түркия ұстанған принциптік позиция мен екі мемлекет негізіндегі шешімге шақыру да қолдау тапты.

Газа секторындағы гуманитарлық дағдарыс теңеңдей түскен сәтте, 13 маусымда Израильдің Иранға шабуыл жасауы екі ел арасындағы шиеленісті қайта ушықтырды. Екеуара қақтығыс қана емес, аймақтағы басқа мемлекеттер мен жаһандық державалардың да тікелей немесе жанама түрде жағдайға араласуға мәжбүр болды. Қысқа уақытта шиеленіс -- энергия нарығындағы ауытқулар туғызып, қауіпсіздік саласындағы саясатқа тікелей әсер етіп, сақтық пен дайындық әрекетін туғызды.

Аймақтық бейбітшілік пен тұрақтылыққа тікелей қауіп төндіруі мүмкін осындай шиеленістердің қайталанбауына тілектестік білдіре отырып, зейініңіз ашылсын демекпіз.

ÖN SÖZ АЛҒЫСӨЗ

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ DOÇ. DR. SUAT BEYLUR	1
---	---

RÖPORTAJ СҰХБАТ

KAZAKİSTAN MÜSLÜMANLARI DİNİ İDARESİ BAŞKANI, BAŞMÜFTÜ NAURIZBAY HACI TAĞANULI НАУРЫЗБАЙ ҚАЖЫ ТАҒАНҰЛЫ ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАҢДАРЫ ДІНИ БАСҚАРМАСЫНЫҢ ТӨРАҒАСЫ, БАС МҮФТИ..	4
---	---

GÜNCEL ӨЗЕКТІ ПІКІР

ASTANA INTERNATIONAL FORUM 2025: KAZAKHSTAN'S ASPIRATIONS TO BECOME A MIDDLE POWER АСТАНИНСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ФОРУМ 2025: СТРЕМЛЕНИЕ КАЗАХСТАНА СТАТЬ СРЕДНЕЙ ДЕРЖАВОЙ DR. ALBINA MURATBEKOVA	16
UNDERSTANDING THE ORIGINS OF CITIES IN KAZAKHSTAN: THE THREE-SECTOR THEORY ПРОИСХОЖДЕНИЕ ГОРОДОВ КАЗАХСТАНА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРИИ ТРЁХ СЕКТОРОВ KANAT MAKHANOV	23
DOĞU AVRUPA'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ ATILIMI: TEMEL ETKENLER VE DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ ШЫҒЫС ЕУРОПАДАҒЫ ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ СЕРПІНІ: НЕГІЗГІ ФАКТОРЛАР МЕН ӨЗГЕРІС ДИНАМИКАСЫ ZHENGIZKHAN ZHANALTAY	35
ÇİN-KIRGIZİSTAN-ÖZBEKİSTAN DEMİRYOLU PROJESİ: FIRSATLAR VE RİSKLER ҚЫТАЙ-ҚЫРҒЫЗСТАН-ӨЗБЕКСТАН ТЕМІРЖОЛ ЖОБАСЫ: МҮМКІНДІКТЕР МЕН ҚАУІПТЕР OMIRBEK HANAYI	46

<i>PROBLEMS OF INCLUSIVITY IN THE URBAN SPACE OF KAZAKHSTAN</i> <i>ПРОБЛЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОСТИ В ГОРОДСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА</i> PROF. DR. GULNAR NADIROVA	54
<i>IRAN'S NUCLEAR PROGRAM AND RECENT DEVELOPMENTS</i> <i>ЯДЕРНАЯ ПРОГРАММА ИРАНА И ПОСЛЕДНИЕ СОБЫТИЯ</i> DR. ZHULDYZ KANAPIYANOVA	62
<i>KAZAKHSTAN'S SECURITY REALIGNMENT: NAVIGATING STRATEGIC PARTNERSHIPS</i> <i>AMID GEOPOLITICAL SHIFTS</i> <i>ПЕРЕСТРОЙКА СИСТЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ КАЗАХСТАНА: НАВИГАЦИЯ</i> <i>СТРАТЕГИЧЕСКИХ ПАРТНЁРСТВ НА ФОНЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ТУРБУЛЕНТНОСТИ</i> ANUAR SATMURZIN	73
<i>FROM ALTERNATIVE ROUTE TO STRATEGIC LINK:</i> <i>THE GROWING ROLE OF THE MIDDLE CORRIDOR IN EURASIAN TRADE</i> <i>ОТ АЛЬТЕРНАТИВНОГО К СТРАТЕГИЧЕСКОМУ МАРШРУТУ:</i> <i>РАСТУЩАЯ РОЛЬ СРЕДНЕГО КОРИДОРА В ЕВРАЗИЙСКОЙ ТОРГОВЛЕ</i> AIDA AMANGELDINA	82

ETKİNLİKLER İC-ШАРАЛАР

.....	92
-------	----

İNFOGRAFIK ИНФОГРАФИКА

.....	104
-------	-----

Наурызбай Наци ТАҒАНУЛИ

Казакстан Мүслүманлары
Дини Ідаresi Başkanı,
Başmüftü

Наурызбай қажы ТАҒАНҰЛЫ

Қазақстан мұсылмандары
діни басқармасының
төрағасы, Бас мүфти

Сайын Başmüftü, okuyucularımız için kısaca kendinizden ve mesleki yolculuğunuzdan bahseder misiniz?

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlıyorum. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Peygamber Efendimiz Muhammed'e salât ve selâm olsun!

Ben on bir çocuklu bir ailenin ferdi olarak dünyaya geldim. Babamız Tağan, bizim büyüyüp gelişmemiz ve hayata hazırlanabilmemiz için büyük emek harcadı. Asıl mesleği öğretmenlik olmasına rağmen, ek işler yaparak bizleri yetiştirdi. Aynı zamanda el becerisine de sahipti; fırsat buldukça deriden börk (başlık) diker ve bunları satarak geçimimize katkıda bulunurdu. Böylece oğullarını kendi evlerine, kızlarını ise yuvalarına yerleştirdi. Elbette tüm bunlar babamız için kolay olmadı. Bugün 80 yaşına yaklaşmasına ve emekli olmasına rağmen hâlâ boş durmaz, sürekli bir şeylerle meşgul olur.

Atalarımızın ana yurdu, bugünkü Aktöbe iline bağlı Şubarquduk köyüdür. Bizler, Doscan Hazret Kaşakulu ile aynı soydanız. Malumunuz, Sovyet döneminin zorlu yıllarında milletimiz ve din adamlarımız büyük baskılara maruz kalmış, onların aileleri fark-

**BİLDİĞİNİZ GİBİ,
DEVLET BAŞKANIMIZ
SAYIN KASIM COMART
TOKAYEV, "HALKIMIZIN
DÜNYA GÖRÜŞÜNE
UYGUN GELENEKSEL
İSLAM'I YAYMAK BÜYÜK
ÖNEM TAŞIMAKTADIR.
BUNUN BİLİMSEL VE
TEORİK TEMELLERİ
GELİŞTİRİLMELİ,"
ŞEKLİNDE BİR
DEĞERLENDİRMEDE
BULUNDU**

**ӨЗІҢІЗ ЖАҚСЫ
БІЛЕСІЗ, МЕМЛЕКЕТ
БАСШЫСЫ ҚАСЫМ-
ЖОМАРТ КЕМЕЛҰЛЫ:
«ХАЛҚЫМЫЗДЫҢ
ДҮНИЕТАНЫМЫНА
САЙ ДӘСТҰРЛІ
ИСЛАМДЫ ДӘРІПТЕУ
АСА МАҢЫЗДЫ. ОНЫҢ
ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ
НЕГІЗІН ДАМУ
ҚАЖЕТ», – ДЕГЕН
БОЛАТЫН**

Құрметті Бас мүфти, оқырмандарымыз үшін өзіңіз туралы және кәсіби жолыңыз жөнінде аз-кем айтып өтсеңіз.

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын! Барлық мақтау Аллаға тән. Ардақты Пайғамбарымыз Мұхаммедке Алланың салауаты мен сәлемі болсын!

Мен 11 ағайынды отбасында дүниеге келдім. Біздің өсіп-өніп, қанаттануымыз үшін әкем Таған көп тер төкті. Негізгі мұғалімдік қызметінен бөлек, қосымша жұмыстар істеп, бізді бағып-қақты. Сонымен қатар ісмерлігі де бар. Қолы қалт еткенде теріден бөрік тігетін. Соны сатып, нәпақа табатын. Осылайша ұлдарды ұяға, қыздарды қияға қондырды. Осының бәрі әкемізге оңай болған жоқ. Бүгінде зейнетке шығып жасы 80-ге таяса да, құр қарап отырмайды.

Ата-бабаларымыздың атамекені – қазіргі Ақтөбе облысының Шұбарқұдық ауылы. Досжан хазірет Қашақұлымен аталас туыспыз. Өздеріңіз білесіздер, кеңес уақытындағы зұлмат жылдарды ұлт хәм дін қызметкерлері қуғындалып, олардың отбасы басқа өңірлерге қоныс аударуға мәжбүр болды.

лі бөлгелерге гөч етмек зорунда бiрaқилмiстiр. Iште бөйле сикiнтiлi бiр дөнемде аталаримиз, гeчмiште Calantoш Bahadir atamizин hүкүм сүрдүгү, гүнүмүзде Öзбекистан снiрлari iчинде kalan Semerkand бөлгесине yerлeштiлер. Babam da гeнчлик yllаринда Semerkand vilayette чалiштi. O дөнемде vilayette 200'den fazla ailenin yаsadığı bir Kazak köyü bulunmaktaydı. Ben de bu Kazak köyünde дүнyaya geldim. Daha sonra ailecek Türkistan бөлгесинин Tүлкibas ilçesine гөч еттiк ve ben burada бүйүyүр yetiштiм. Babam күчүк yашlardan itibaren kalbime iman tohumlarını ekerек, dini eğitim almamı çok arzuladı. Onun desteğıyle Taşkent'te dini eğitim göрдүм.

Annem Sagira, Allah'ın izniyle 11 evlat дүнyaya getiren, çok çocuklu annelerden biriydi. Zor zamanlarında bana hayır duasını hiçbir zaman eksik etmezdi: "Halka ve dine hizmet etmek, insanların duasını almak en büyük mutluluktur. Allah bu mukaddes yolda yardımcı olsun!" diyerek niyazda bulunurdu. Onun kalpten gelen bu sözleri, ümitlerime daima kanat olurdu. Temiz yürekliydi; Allah'ın hoşnut olmayacağı işlerden uzak dururdu. Namazdan sonra her birimizin adını тек тек

Сондай қысылтаяң шақта біздің да ата-баларымыз заманында Жалаңтөс баһадүр бабамыз билеген қазіргі Өзбекстанның Самарқан өңіріне барып қоныстанған. Әкем жас кезінде осы Самарқан облысында қызмет істеді. Облыста 200-ден астам отбасы тұратын Қазақ ауылы болды. Мен осы Қазақ ауылында дүниеге келдім. Кейін отбасымызбен Түркістан облысының Түлкібас ауданына қоныс аудардық. Түлкібаста өсіп-өндік. Әкем жастайынан бойыма имандылық дәнін сеуіп, менің дін оқуын оқығанымды қалады. Сөйтіп әкемнің қолдауымен Ташкентте діни білім алдым.

Ал анам Сағира Алланың қалауымен 11 перзентті өмірге әкелген алтын құрсақты жанның бірі болды. Анам қиналған сәттерімде маған батасын беріп: «Елге, дінге қызмет етіп, халықтың батасын алудан артық бақыт жоқ. Алла қасиетті істе жолыңды оңғарсын!» – деп тілегін жаудыратын. Оның жүректен шыққан сөзі үмітіме ерекше қанат бітіретін. Жаны таза еді, Құдай сүймейтін істерге жуымайтын. Намаз оқып болған соң әрқайсымыздың атымызды атап, ыждағатпен дұға жасайтын. Ықылас-

Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi

zikrederek içtenlikle dua ederdi. İbadetlerini büyük bir huşu ve bağlılıkla yerine getirirdi. Bugün biz çocukları, hangi başarıya ulaşmış olursak olalım, bunda en büyük payın dualarıyla her zaman yanımızda olan annemize ait olduğuna inanıyoruz.

Mesleki kariyerime gelecek olursam, daha önce belirttiğim gibi dini eğitimimi Taşkent'te bulunan İmam el-Buhari İslam Enstitüsü'nde aldım. Ardından Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi (KMDİ) bünyesindeki İslam Enstitüsü'nü tamamladım. 1997–2006 yılları arasında ülkemizin çeşitli camilerinde imam olarak görev yaptım. Bu süreçte özellikle Doğu Kazakistan'ın Ayagöz ilçesi, Karagandı, Türkistan illerinde ve Astana şehrinde Başımamlık görevlerinde bulundum. 2006–2011 yılları arasında Karagandı bölgesinde Başımam olarak hizmet verdim. Karagandı'da geçirdiğim hizmet yılları benim için oldukça zengin bir tecrübe alanı oldu. Daha sonra Din İşleri Ajansı'nda görev aldım. 2013 yılında yeniden imamlık görevine döndüm; Astana şehrinin Başımamı, Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanı'nın birinci yardımcısı ve naib müftü olarak

пен, құлшыныспен құлшылық ететін. Қазір біз, балалары, қандай да жетістікке жетсек, ол осы дұғағөй анамыздың тілеуі деп білемін.

Ал кәсіби жолыма келер болсам, жоғарыда айтқандай, діни білімді Ташкенттегі Имам әл-Бұхари атындағы Ислам институтынан алдым. Кейін ҚМДБ жанындағы Ислам институтын тәмамдадым. 1997–2006 жылдары еліміздің түрлі мешіттерінде имамдық қызмет атқардым. Атап айтқанда, Шығыс Қазақстан (Аягөз ауданы), Қарағанды, Түркістан облыстарында, Астана қаласында бас имам болдым. 2006–2011 жылдары Қарағанды облысының бас имамы қызметін атқардым. Қарағандыда қызмет еткен жылдар мен үшін мол тәжірибе алаңы болды. Кейін Дін істері агенттігінде қызмет еттім. 2013 жылы қайтадан имамдық қызметке оралып, Астана қаласының бас имамы, ҚМДБ Төрағасының бірінші орынбасары, наиб мүфти қызметтерін атқардым. Қазақстан мұсылмандарының IX және X құрылтайларында ҚМДБ Төрағасы, Бас мүфти лауазымына сайландым. 2020

Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi

hizmet ettim. Kazakistan Müslümanlarının IX. ve X. Kurultaylarında KMDİ Başkanı ve Başmüftü olarak seçildim. 2020 yılından bu yana bu görevimi sürdürmekteyim. Bu görevi, Yüce Allah'ın bana yüklediği bir emanet ve ülke Müslümanlarının büyük bir teveccühü olarak görüyorum. Bu ağır sorumluluğu layıkıyla yerine getirebilmek adına yüce dinimiz uğrunda var gücümle çalışıyorum, tüm gayretimi ortaya koyuyorum. Elbette, böyle büyük bir sorumluluğun, ancak Allah'ın yardımıyla üstesinden gelinebileceği açıktır. Her duamızda Allah Teâlâ'dan güç ve kuvvet niyaz ediyor, birliğimizin ve beraberliğimizin bozulmamasını ve yürüttüğümüz tüm hayırlı işlerin bereketli olmasını diliyoruz.

Röportajımıza KMDİ'nin kuruluşu, gelişim süreci ve mevcut yapısı hakkındaki değerlendirmelerinizle devam edebiliriz.

Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi, 35 yıl önce, 12 Ocak 1990 tarihinde Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi'nden (SADUM) ayrılarak bağımsız bir dini teşkilat olarak kuruldu. O tarihten günümüze kadar ülkemizdeki Müslümanların çatı kuruluşu olan Müftülük, halkımızın manevi gelişimine, refahına ve birlik-beraberliğine önemli katkılar sağlamaktadır. Kazakistan Müslümanlarının I. Kurultayı'nda Müftü olarak seçilen Ratbek Hacı Nisanbayұlı Hazret, dini özgürlük ilkesini ilan etti. Üstadımız, İslam ülkeleriyle yakın ilişkiler kurarak iş birliğini güçlendirdi ve birçok caminin inşasına öncülük etti. Halkın dini bilgisini artırmaya büyük önem verdi ve tüm gayretini öğrenci yetiştirmeye adanmıştı.

Ratbek Hazret'ten sonra başmüftülük görevine seçilen tanınmış ilim adamı merhum Absattar Hacı Derbisalı Hazret, din alanında ihmal edilmiş belge ve dokümantasyon çalışmalarını düzene koyarak KMDİ'nin kurumsal yapısının gelişimine büyük katkılarda bulundu. Ülkemizin 9 bölgesinde 9

BİLİMSSEL FAALİYETLERİMİZ ARASINDA EN ÖZGÜN VE ÖNEMLİ ÇALIŞMALARDAN BİRİ DE UZUN SÜREDİR TITİZLİKLE ÜZERİNDE ÇALIŞTIĞIMIZ "İSLAM ANSİKLOPEDİSİ" PROJESİDİR

ҒЫЛЫМИ САЛАДАҒЫ ЖҰМЫСТАРЫМЫЗДЫҢ БІРІ ДЕ БІРЕГЕЙІ КӨПТЕН БЕРІ ҚОЛҒА АЛҒАН ИГІ ЖОБАМЫЗ «ИСЛАМ ЭНЦИКЛОПЕДИЯСЫН» ШЫҒАРУ БОЛАТЫН

жылдан осы қызметті атқарып келемін. Бұл Алланың маған жүктеген аманаты, ел мұсылмандарының үлкен сенімі деп білемін. Осы жауапты аманатты абыроймен атқару үшін асыл дініміздің жолында аянбай еңбек етіп, бар күш-жігерімді жұмсап келемін. Әрине, осындай жауапкершілігі жоғары істі атқару Алланың жәрдемімен ғана іске асатыны анық. Әр дұғамызда Алла Тағаладан күш-қуат сұрап, береке-бірлігімізден айырмай, қолға алған барлық бастамаларымыздың баянды болуын тілеймін.

Әңгімемізді Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының (ҚМДБ) құрылуы, дамуы және қазіргі құрылымдық жүйесі туралы ақпаратпен бастасақ.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы осыдан 35 жыл бұрын, 1990 жылғы 12 қаңтарда Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасынан (САДУМ) бөлініп, дербес Діни басқарма болып құрылды. Содан бері Қазақстан мұсылмандарының қарашаңырағы – мүфтият еліміздің рухани дамуына, халқымыздың игілігі мен бірлігіне сүбелі үлес қосып келеді. Дін еркіндігін Қазақстан мұсылмандарының I құрылтайында мүфти болып сайланған Рәтбек қажы Нысанбайұлы хазірет жариялаған еді. Ұстазымыз мұсылман мемлекеттерімен тығыз қарым-қатынас орнатып, ынтымақтастықты арттыра түсті. Бірнеше мешіт салдыруға мұрындық болды. Халықтың діни сауатын ашуға маңыз беріп, бойындағы бар күш-қайратын шәкірт тәрбиелеуге арнады.

Рәтбек хазіреттен кейін Бас мүфтилікке сайланған белгілі ғалым, марқұм Әбсаттар қажы Дербісәлі хазірет дін саласында ақсап тұрған құжат мәселесін ретке келтіріп, ҚМДБ-ның жұмысын жолға қоюда үлкен еңбек сіңірді. Еліміздің 9 аймағынан 9 медресе, 1 қарилар да-

medrese ve bir hafızlık merkezi açıldı; halkın dini aydınlanması yeni bir ivme kazandı. Bu dönemde imamların dini eğitimine özel önem verilerek birçok medrese faaliyete geçirildi. Ayrıca yüksek din görevlileri yetiştirmek amacıyla Nur-Mubarak Üniversitesi eğitime başladı. Din görevlileri ve halkın bilinçlendirilmesine yönelik faydalı projeler hayata geçirildi.

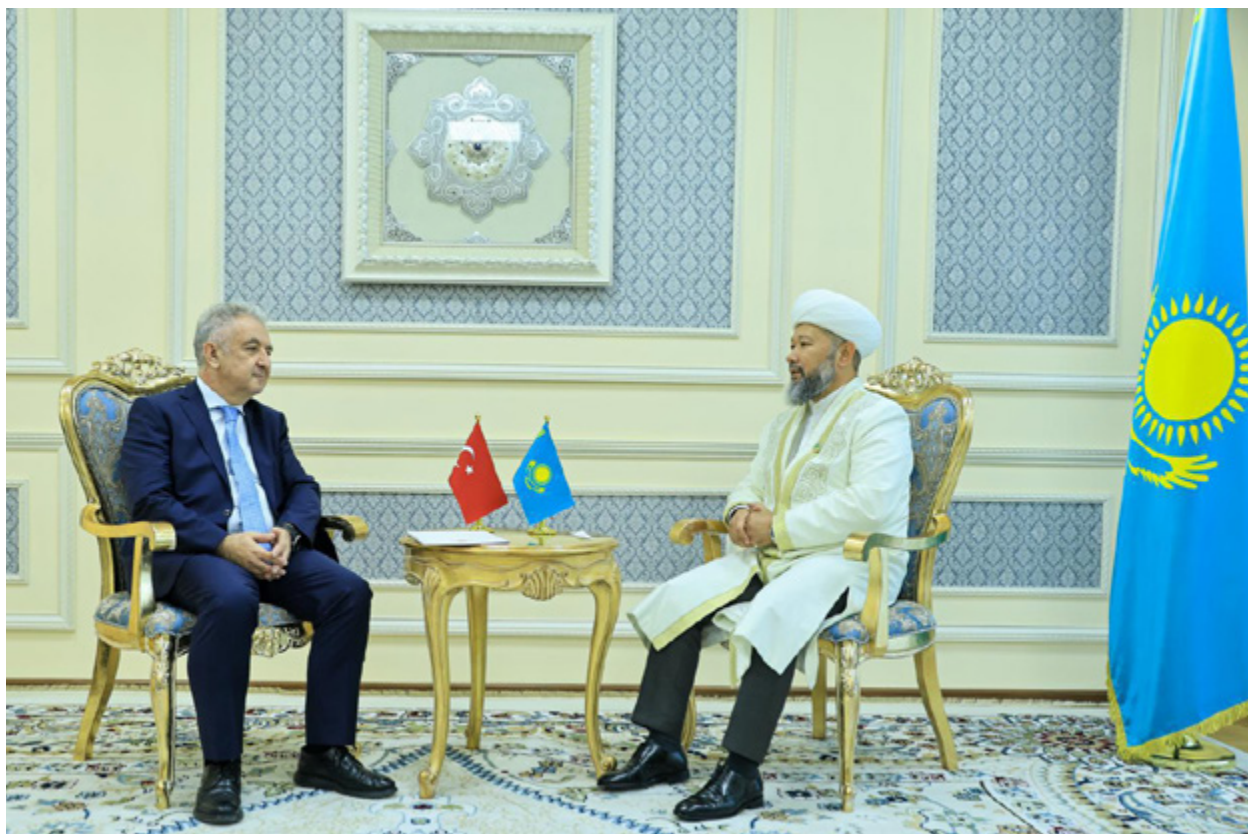
Ercan Hacı Malğacioğlu Hazret, başmüftülük görevine seçildikten sonra din görevlilerinin öğretici kimliğinin gelişimine büyük önem verdi. Yurtdışındaki dini eğitim kurumlarıyla ilişkiler geliştirildi ve ilim tahsil eden gençlerin sayısı arttı. Dini İdare bünyesinde ülke genelinde bilgilendirme ve tanıtım amacıyla faaliyet gösteren bir ekip oluşturuldu. Ülke çapında halkı bilinçlendirme çalışmaları yürütüldü, dini sorulara kapsamlı cevaplar verildi ve toplumda din ile gelenek arasındaki bağın önemi geniş ölçüde anlatıldı.

Ercan Hacı Malgacioğlu Hazret'in öncülüğünde 2013 yılında kurulan Âlimler Konseyi, başarılı projeler arasında özellikle zikredilmelidir. Bu konseyin temel amacı, toplumda

ярлайтын орталық ашылып, халықты діни сауаттандыру жұмыстары жаңа қарқынмен дами түсті. Осы жылдары имамдардың діни біліміне көбірек мән берілді. Бірнеше медресе ашылып, жоғары білімді діни кадрлар даярлайтын Нұр-Мұбарак университеті өз жұмысын бастады. Дін қызметкерлері мен халықты ағарту бағытындағы іс-шаралар мен игі жобалар жүзеге асты.

Ержан қажы Малғажыұлы хазірет Бас мүфтилікке сайланған соң дін қызметкерінің ұстаздық тұлғасын қалыптастыруға күш салды. Шетелдік діни оқу орындарымен байланыс аясы кеңейіп, білім іздеген жастардың қатары көбейді. Діни басқарма жанынан Республикалық ақпараттық-насихат тобы (РАНТ) құрылды. Топ мүшелері еліміз бойынша түсіндірме жұмыстарын жүргізіп, халықтың діни сауалдарына жауап берді. Қоғамда дін мен дәстүр сабақтастығы кеңінен дәріптелді.

Ержан қажы Малғажыұлы хазіреттің бастамасымен жүзеге асқан жемісті жобалардың бірі ретінде 2013 жылы құрылған

Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi

Ислам'ın esasларыyla ilgili olarak ortaya çıkan güncel meseleleri ele almak, zamanında çözümler üretmek, fetvalar vermek ve dini konularda KMDİ'nin resmi tutumunu yansıtan belgeler hazırlamaktır.

2017 yılında Başmüftülük görevine seçilen Serikbay Hacı Oraz Hazret, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde önemli eğitim ve bilinçlendirme projelerini hayata geçirdi. Cenaze merasimlerini standart hale getirmek amacıyla "Cenaze ve Defin Merasimleri" adlı kitap yayımlandı ve buna yönelik özel bir yönetmelik kabul edildi.

Yüce Allah'ın takdiriyle 2020 yılında ise şahsım Başmüftülük görevine seçildi. Yürüttüğümüz hayırlı işleri daha sistematik ve bilimsel bir temelle oturtmak amacıyla Almatı şehrinde KMDİ bünyesinde İslam Araştırmaları Enstitüsü'nü kurduk. Enstitü bünyesindeki araştırmacılar, yüzyıllar öncesinden günümüze ulaşan dini ve manevi yazmaları, eski kitapları inceleyerek bilimsel analiz yapmakta ve bu değerli kaynakları akademik dolaşıma kazandırmaktadırlar. Bildiğiniz gibi, Devlet Başkanımız Sayın Kasım Comart Tokayev, "Halkımızın dünya görüşüne uygun geleneksel İslam'ı yaymak büyük önem taşımaktadır. Bunun bilimsel ve teorik temelleri geliştirilmeli," şeklinde bir değerlendirmede bulundu. Bu doğrultuda bir dizi proje hayata geçirildi.

Bilimsel faaliyetlerimiz arasında en özgün ve önemli çalışmalardan biri de uzun süredir titizlikle üzerinde çalıştığımız "İslam Ansiklopedisi" projesidir. Bu önemli esere yaklaşık 50 ilim insanı katkı sağladı. Ayrıca "Din ve Gelenek III" kitabı ile "Ataların İzinde: Kazak Bozkırında Müslüman Eğitim Geleneği" adlı eserleri hazırlayarak genç nesiller arasında yaygınlaştırmak amacıyla tanıtım faaliyetlerine başladık. Medya alanının önemini dikkate alarak KMDİ bünyesinde bir Medya Merkezi ve "Munara" televizyon kanalını kurduk. Dijital Gelişim,

**ORTA ASYA
TOPRAKLARINDA EBU
NASR AL-FARABİ,
AHMET YESEVİ,
YUSUF HAS HACİB
(BALASAGUNLU),
HUSAMEDDİN ES-
SIGANAKİ GİBİ BÜYÜK
ALİMLER YETİŞTİ**

**ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАН
ӘБУ НАСЫР ӘЛ-
ФАРАБИ, АХМЕТ
ЯСАУИ, ЖҮСІП
БАЛАСАҒҒЫН,
ХУСАМУДДИН АС-
СЫҒАНАҚИ СЕКІЛДІ
ҒАЛЫМДАР ШЫҚТЫ**

Ғұламалар кеңесін атап өткен жөн. Кеңестің негізгі мақсаты – Ислам негіздері бойынша қоғамда мұсылмандық ұстанымға қатысты туындаған көкейкесті мәселелерді талқылап, дер кезінде шешім шығару, пәтуа қабылдау, діни мәселеде ҚМДБ көзқарасын білдіретін құжат дайындау.

2017 жылы Бас мүфти лауазымына сайланған Серікбай қажы Ораз хазірет халықаралық әрі республикалық деңгейде ағартушылық бағыттағы жобаларды жүзеге асырды. Жаназа рәсімдерін бірізділікке түсіру мақсатында «Жаназа және жерлеу рәсімдері» кітабы шығарылып, арнайы ереже бекітілді.

Алланың қалауымен 2020 жылы Бас мүфти лауазымына сайландым. Игі істерімізді жүйелі түрде әрі ғылыми бағытта жүзеге асыру үшін Алматы қаласынан Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы жанындағы Ислам ғылыми-зерттеу институтын аштық. Институт ұжымы ғасырлар қойнауынан жеткен рухани-діни көне қолжазбалар мен ескі кітаптарды зерттеп-зерделеу, оларға ғылыми сараптама жасап, ғылыми айналымға енгізу жұмыстарына кірісіп кетті. Өзіңіз жақсы білесіз, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы: «Халқымыздың дүниетанымына сай дәстүрлі Исламды дәріптеу аса маңызды. Оның ғылыми-теориялық негізін дамыту қажет», – деген болатын. Осы бағытта бірқатар жобаларды жүзеге асырдық.

Ғылыми саладағы жұмыстарымыздың бірі де бірегейі көптен бері қолға алған игі жобамыз «Ислам энциклопедиясын» шығару болатын. Аталған жобаға 50-ге жуық ғалым үлес қосты. Бұдан бөлек «Дін мен дәстүр III» кітабын, «Бабалар ізімен: Қазақ даласындағы мұсылмандық мектеп» еңбегін жазып, оны жастар арасында кеңінен дәріптеу ісін қолға алдық. Ақпарат

Dini Rehabilitasyon, Stratejik Gelişim ve Analiz gibi yeni bölümler oluşturarak, bu alanlardaki faaliyetleri sistemli bir şekilde yürürlüğe koyduk. Tüm bu çalışmaları göz önünde bulundurduğumuzda, bugün müftülüğümüzün dini alanda açıkça bir "gelişim dönemi" içerisinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

KMDİ'nin ana yapısı ve yönetim mekanizmalarına değinecek olursak, Dini İdare'nin genel yönetim ve organizasyon faaliyetlerinden Başmüftü sorumludur. Başmüftü, KMDİ'nin kurultay toplantısında seçilir. Başmüftüden sonra gelen yetkililer arasında Başmüftü yardımcıları (naib müftüler), Genel Sekreter (idari işler başkanı) ve Başmüftü danışmanları yer almaktadır. Bu kişiler, kendi uzmanlık alanlarına göre dini, sosyal, organizasyonel, hayır işleri ve uluslararası ilişkiler gibi konularda görev yürütmektedir. Ayrıca Başmüftülük bünyesinde Vaaz ve İrşat, Şeriat ve Fetva, Din ve Gelenek, Basın ve Halkla İlişkiler, Dini Eğitim ve Kadro Yetiştirme, Dini İnceleme, Hac İşleri, Cami Hizmetleri ve Dijital Gelişim gibi bölümler faaliyet göstermektedir. Bunların yanı sıra İdare'ye bağlı olarak "Zekât ve Ha-

саласының маңызын ескеріп, ҚМДБ жанынан Медиа орталық, «Мұнара» телеарнасын аштық. Цифрлық даму, Діни оңалту, Стратегиялық даму және талдау бөлімдерін ашып, жұмысын жүйеледік. Осы және басқа да бағытта атқарылған жұмыстарға шолу жасай келе, бүгінде мүфтият діни салада «даму кезеңіне» қадам басты деп нақты айта аламыз.

ҚМДБ-ның негізгі құрылымы мен басқару тетіктеріне тоқталар болсақ, Діни басқарманың жалпы басшылық, ұйымдастырушылық жұмысын Бас мүфти жүргізеді. Бас мүфтиді ҚМДБ-ның құрылтай жиыны сайлайды. Одан кейін Бас мүфтидің орынбасарлары (наиб мүфти), Аппарат басшысы, Бас мүфтидің кеңесшілері бар. Олар да өз саласы бойынша діни, әлеуметтік, ұйымдастырушылық, қайырымдылық, халықаралық бағыттағы жұмыстарға жауап береді. Сонымен қатар мүфтиятта Уағыз-насихат, Шариғат және пәтуа, Дін мен дәстүр, Ақпарат және қоғаммен байланыс, Діни білім және кадр дайындау, Діни сараптама, Қажылық, Мешіт істері, Цифрлық даму, т.б

Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi

ыр Hizmetleri Fonu”, “Helal Gelişim” Sertifikasyon Merkezi, “Uakıp” Fonu, “Qamqor-Sharapat” Merkezi gibi kurumlar, dini eğitim müesseseleri, hayır kuruluşları, televizyon kanalı, yayınevi ile gazete ve dergiler bulunmaktadır.

Kuruluşunun 35. yılını kutladığımız KMDİ, Kazakistan ve Kazakistan Müslümanları için oldukça önemli bir yere sahip. Bağımsızlık sonrası dönemde Kazak milli kimliğinin güçlendirilmesi sürecini dikkate alarak İslam dininin nasıl bir rol oynadığı hususunda değerlendirmelerinizi alabilir miyiz?

Biz Kazak halkı, 1270 yılı aşkın bir süredir İslam dinini benimseyerek onu manevi bir dayanak hâline getirdik. Karahanlı Devleti’nin kurucularından Satuk Buğra Han, 955 yılında İslam’ı kabul ederek yüce dinimizin bu coğrafyada yayılmasına zemin hazırladı. 960 yılında ise Musa Kağan döneminde İslam resmî din olarak ilan edildi. O tarihten itibaren Mâverâünnehir bölgesi bilim ve kültür merkezi hâline geldi. İslam’ın gelişyle birlikte Orta Asya’da ilim ve irfan geniş ölçüde yaygınlaştı. Camiler ve medreseler inşa edilerek eğitimin önü açıldı. Bu medreselerde dinî ilimlerin yanı sıra filoloji, mantık, matematik, astronomi, tıp ve felsefe gibi ilimler de okutuldu.

Orta Asya topraklarında Ebu Nasr al-Farabi, Ahmet Yesevi, Yusuf Has Hacib (Balasagunlu), Husameddin es-Sıganaki gibi büyük alimler yetişti. Farabi, Biruni, İbn Sina, Harezmi gibi düşünürler dünya medeniyet tarihinde silinmez izler bıraktı. Bu alimler hak dine dayanarak kainatın gizemli sırlarını açığa çıkarmış, onların bilimsel keşifleri İslam alemini aydınlatmış, ilim ve irfan ışığının daha geniş alanlara yayılmasına vesile olmuştur.

Orta Asya’daki Türk halkları İslam’ı kabul ederek dünya medeniyetine ve bilimine büyük katkılar sağladı. Bunun sonucunda Kazak bozkırına da

KMDİ’NİN GİRİŞİMİYLE 2022 YILINDA TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE, ÖZBEKİSTAN, KIRGIZISTAN, AZERBAIJAN VE KAZAKİSTAN DİNİ İDARELERİNİ BİR ARAYA GETİREN TÜRK MÜFTÜLER KURULU KURULDU

ҚМДБ БАСТАМАСЫМЕН 2022 ЖЫЛЫ ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰЙЫМЫ АЯСЫНДА ТҮРКІЯ, ӨЗБЕКСТАН, ҚЫРҒЫЗСТАН, ӘЗЕРБАЙЖАН ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН ЕЛДЕРІНІҢ ДІНИ БАСҚАРМАЛАРЫНЫҢ БАСЫН БІРІКТІРЕТІН ТҮРКІ МҮФТИЛЕРІ АЛҚАСЫ ҚҰРЫЛҒАН БОЛАТЫН

бөлімдер жұмыс істейді. Сондай-ақ Діни басқарма жанында «Зекет және қайырымдылық» қоры, «Халал даму» сертификаттау орталығы; «Уақып» қоры, «Qamqor-Sharapat» орталығы т.б мекемелер, діни оқу орындары, қайырымдылық мекемелері, телеарна, баспа, газет-журналдар бар.

Биыл 35 жылдығы аталып өтіп жатқан ҚМДБ – Қазақстан және еліміздің мұсылмандар үшін аса маңызды орынға ие. Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ ұлттық болмысын күшейтудегі орнын ескере отырып, Ислам дінінің осынау үдерістері маңызы мен рөліне қатысты пікіріңізді бөлісе отырсаңыз.

Біздің қазақ халқы 1270 жылдан бері Ислам дінін ұстанып, өзінің рухани тірегіне айналдырып келеді. Қарахандықтар билігінің негізін қалаған Сатұқ Боғра хан 955 жылы Ислам дінін қабылдап, асыл дініміздің таралуына жағдай жаса-са, 960 жылы Мұса қағанның кезінде Ислам мемлекеттік дін болып жарияланды. Сол кезден бастап Мәуераннахр аймағы ғылым мен мәдениеттің орталығына айналды. Исламның келуі арқылы Орталық Азияда білім-ғылым қанат жайды. Мешіт-медреселер ашылып, білімнің таралуына жағдай жасалды. Медреселерде дін ғылымымен қатар филология, логика, математика, астрономия, медицина, философия секілді ғылым салалары оқытылды.

Орталық Азиядан Әбу Насыр әл-Фараби, Ахмет Ясауи, Жүсіп Баласағұн, Хусамуддин ас-Сығанақи секілді ғалымдар шықты. Фараби, Бируни, Ибн Сина, Хорезми секілді ғұламалар шығып, өркениет тарихындағы өз орнын айшықтады. Олар хақ дінге сүйене отырып, ғаламның тылсым құпиясын ашты. Олардың ашқан жаңалықтары мұсылман әлемін нұрландырып, сәулелендіре түсті.

Іслам меденіyeti ұлашты. Улу Бозкыр'да медреселер ve илiм меркезлери ачыларак билiм ve егiтiм yeniden canланды. Ислам nereye ұлаштыcya орай yeшerterek гүзelleштирмиштир. Ислам ме-денiyeti инсанлыға олуиуу yөнде пек чок каткы сунмактадыр. Kazak toprakлары да Ислам'иn гелишйле бирликте саяысыз хаыр ve гүзелликлерле булушту.

Esas itibariyle Karahanlılar döneminde bölgeye ulaşan İslam, Altın Orda ve Kazak Hanlığı dönemlerinde gelişiminin zirvesine ulaştı. Çarlık Rusyası döneminde bile Kazak halkı dininden kopmadı. O dönemde Kazakların din işleri sırasıyla Orenburg Müslümanları Dini İdaresi'ne (1789–1868), Ufa Dini İdaresi'ne (1917–1920), Merkezi Müslümanlar Dini İdaresi'ne (1920–1936) ve Orta Asya ile Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi'ne (1943–1990) bağlı olarak yürütüldü. Ufa Dini İdaresi döneminde Kazakların kadılık görevini (1917–1918) Ğumar Karaş üstlenirken, Sovyetler döneminde Merkezi Müslümanlar Dini İdaresi sırasında bu görevi (1923–1936) Mağdi Hacı Makululı yürüttü. Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi döneminde ise Kazakistan kadılığı görevini Abdigappar Şamsutdinov (1943–1952), Saduakas Hacı Gilmani (1952–1972), Jakiya Hacı Beysenbayulı (1972–1979) ve Ratbek Hacı Nisanbayulı (1979–1990) gibi önemli şahsiyetler üstlenerek din hizmetlerine büyük katkılar sağladılar.

Bağımsızlık elde edildikten sonra İslam dininin toplumdaki yeri ve etkisi daha da genişledi. Sovyet döneminde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan milli değerler, bağımsızlıkla birlikte yeniden canlandı. Yeniden canlanan bu değerler arasında İslam dininin önemli bir yeri bulunmaktadır. Zira İslam, Kazak kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Dini bilincin yeniden dirilmesi sayesinde din önderlerinin hayatı ve Kazak dini tarihi üzerine araştırmaların önü açıldı. Medrese-kolejler, dini üniversiteler ve enstitüler kurularak din adamı yetiştirme imkanı sağlandı.

Şeriatla uyum içinde olan örf ve adetlerimizi tanıtmaya ve yaşatmaya konusunda din alimleri özveriyle çalışmalar yürütmektedir. Bu doğrultuda Müftülük bünyesinde "Din ve Gelenek" bölümü kurularak faaliyetlerine başladı. Ayrıca Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi, çağdaş Müslüman kimliğini güçlendirmek ama-

↑

Орталық Азиядағы түркі халықтары Ислам дінін қабылдау арқылы әлемдік өркениет пен ғылымға мол үлес қосты. Соның арқасында қазақ даласына Ислам өркениеті келді. Ұлы дала төрінде медреселер мен ғылым ошақтары бой көтеріп, ғылым, білім жаңғырды. Ислам қай жерге жетсе, сол жерді гүлдендірді. Ислам өркениеті адамзатты жақсы жағынан өзгертті. Қазақ даласына да дінмен бірге көптеген жақсылықтар келді.

Қарахандықтар билігі кезінен бастау алған Ислам діні Алтын орда, Қазақ хандығы тұсында да даму биігіне жетті. Патшалық Ресей тұсында да қазақ дінінен ажыраған жоқ. Ол кезде қазақтың дін ісі Орынбор мұсылмандары діни басқармасы (1789-1868), Уфа діни басқармасы (1917-1920), Орталық мұсылмандар діни басқармасы (1920-1936), Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасына (1943-1990) қарады. Уфа діни басқармасы кезінде қазақтың қазии қызметін Ғұмар Қараш (1917-1918 жылдары) атқарса, Орталық мұсылмандар діни басқармасы тұсындағы қазақтың қазии Мағди қажы Мақұлұлы (1923-1936 жылдары) болды. Ал Орта Азия мен Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы кезіндегі Қазақстан қазилары қызметін Әбдіғаппар Шамсутдинов (1943-1952 жылдар), Сәдуақас қажы Ғылмани (1952-1972 жылдар), Жақия қажы Бейсенбайұлы (1972-1979 жылдар), Рәтбек қажы Нысанбайұлы (1979-1990 жылдар) атқарып, дін ісіне мол үлес қосты.

Тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңде Ислам дінінің қоғамдағы өрісі кеңіді. Кеңес дәуірінде жойыла жаздаған ұлттық ұғымдар тәуелсіздікпен бірге қайта оралды. Соның ішінде дініміз де қайта түледі. Себебі Ислам діні – қазақ болмысының ажырамас бөлігі. Діни сананың қайта жандануы арқылы дін қайраткерлерінің өмір жолын, қазақтың дін тарихын зерттеуге жол ашылды. Медресе-колледждер, діни университет һәм діни институттар ашылып, дін мамандарын оқытуға мүмкіндік алдық.

Шариғатпен үйлесім тапқан салт-дәстүрімізді насихаттауда да дін мамандары аянбай қызмет етіп келеді. Осы бағытта мүфтият жанынан «Дін мен дәстүр» бөлімі ашылып, өз жұмысын бастады. Сондай-ақ

ciyla her yıl dini темалы yıllар ilan etmektedir. Örneğin; 2022 yılı “İslam – Birlik ve Beraberlik Yılı”, 2023 yılı “İslam ve Erdemli Toplum Yılı”, 2024 yılı “İslam ve Geleneğin Önemi Yılı” olarak ilan edilerek, bu kapsamda Başmüftülüğün faaliyetlerini geliştirmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirildi. Bu yıl, yani 2025 yılı ise “İslam ve Ailenin Önemi Yılı” olarak ilan edilmiş olup, aile kurumunun güçlendirilmesine öncelik verilmektedir.

Sonuç olarak, günümüzde İslam dini, bağımsızlık sonrası ulusal kimliğin güçlenmesinde en önemli manevi dayanaklardan birine dönüştü. İslam dini yalnızca ibadet ve şeriatla sınırlı kalmayıp gelenek, tarih, maneviyat, vatanseverlik ve aile gibi kavramlarla bütünleşerek milli bilincin pekişmesine de önemli katkılar sunmaktadır.

Kazakistan, dünyada çok kültürlü toplumsal yapıya sahip olan ve bütün grupların birlikte barış ve uyum içerisinde yaşadığı ender ülkelerden biri. Bunun arkasındaki tarihsel birikim ve güncel politikalar bağlamında neler söylemek istersiniz?

Saygıdeğer Cumhurbaşkanımız Kasım Comart Tokayev bir konuşmasında şöyle demişti: “Kazakistan’daki tüm etnik gruplar Kazak kimliğini içselleştirmektedir. Ülkemizde Kazak geleneklerini benimseyen farklı etnik kökenden pek çok vatandaşımız bulunmaktadır. Kazakistan, onlar için doğup büyüdükleri, eğitim aldıkları ve aile kurdukları aziz bir yurt, bir vatan hâline gelmektedir. Bu, doğal bir süreçtir.” Sizin de belirttiğiniz gibi, onlar Kazak topraklarında barış ve uzlaşma içerisinde yaşamaktadır. Bu durum aynı zamanda Kazak biylerinden Kazybek Bi’nin “Dost olana gönlümüz de, kucağımız da açıktır” sözünü doğrular niteliktedir. Kazak halkı, göçebe uygarlık döneminden bu yana diğer halklara karşı açık ve kapsayıcı bir tutum sergilemektedir. “Misafir gelirse bereket gelir” anlayışıyla farklı etnik kökenden gelen insanların hiçbir zaman yadırgamadı ve onları bağrına bastı. Böylece yüksek düzeyde toplumsal uyum ve insani dayanışma örneği gösterdi.

Kazakistan’daki farklı etnik grupların varlığı esasen Sovyetler döneminde şekillenen tarihi süreçlerin bir sonucudur. Bu dönemde binlerce insan farklı sebeplerle Kazakistan topraklarına sürgün edildi. O yıllarda Kazak halkının

P

Казакстан мұсылмандары діни басқармасы бүгінгі замандағы мұсылман келбетін қалыптастыру мақсатында діни саладағы атаулы жылдарды жариялап келеді. Атап айтар болсақ, 2022 жылды – «Ислам – ынтымақ пен бірлік», 2023 жылды – «Ислам және ізгі қоғам», 2024 жылды «Ислам және дәстүр құндылығы» жылы деп жариялап, осы жыл аясында мүфтияттың жұмысын жетілдіруге бағытталған жұмыстар атқарылды. Ал биылғы 2025 жылды «Ислам және отбасы құндылығы» жылы деп жарияладық. Атаулы жыл аясында отбасы құндылығын дамытуға басымдық беріліп келеді. Түйіндей айтқанда, бүгінде Ислам діні тәуелсіздік алғаннан кейінгі ұлттық болмысты нығайтудағы ең маңызды рухани тіректің біріне айналды. Яғни Ислам діні құлшылық пен шариғат аясында тоқталып қалмай, дәстүр, тарих, рух, отансүйгіштік, отбасы сияқты ұғымдарды біріктіріп, елдік сананы күшейтті.

Қазақстан – әлемдегі көп этносты қоғам құра білген, этнос өкілдері бейбітшілік пен келісімде қағидасында өмір сүріп жатқан санаулы елдердің бірі. Осынау құбылыстың тарихи негіздері мен бүгінгі мемлекеттік саясат тұрғысынан қалай бағалайсыз?

Мемлекет басшысы қадірлі Қасым-Жомарт Кемелұлы бір сөзінде: «Қазақстандағы барлық этнос өкілдері қазақтың болмысын бойына сіңіруде. Елімізде қазақтың салт-дәстүрін ұстанатын өзге ұлт өкілдері өте көп. Қазақстан олар үшін туып-өскен, ержеткен, білім алған, отбасын құрған қастерлі мекені, Отаны болып саналады. Бұл – табиғи үрдіс», – деген болатын. Өзіңіз айтқандай, олар қазақ жерінде бейбітшілік пен келісім қағидасына сай ғұмыр кешіп келеді. Бұл – Қазыбек би айтқандай, қазақ халқының «дос болғанға құшағы ашық туыс» екенінің айғағы. Қазақ халқы сонау көшпелі өркениеті кезінен өзге этностарға ашық болды. «Қонақ келсе – құт» деп біліп, өз жерінде басқа ұлт өкілдерін жатсынбай қабылдады. Яғни қазақ халқы өзге ұлтты бауырына тарту арқылы адами қарым-қатынастың терең үлгісін көрсетті.

Қазақстандағы өзге ұлт өкілдерінің тарихи негізіне келетін болсақ, бұл – Кеңес кезеңін

kendisi de kıtlık, sürgün ve siyasi baskılar gibi ağır şartlara maruz kalmasına rağmen, gelen insanları hoşgörülle karşılayarak ahlaki ve insanî açıdan üstün bir duruş sergiledi. Cumhurbaşkanımız bu durumu şöyle ifade etti:

“Hepimiz aynı ülkenin vatandaşlarıyız. Tarihin kesiştirdiği ortak bir kaderimiz var. Geleceğe de aynı inanç ve umutla birlikte yürüyoruz. Tek bir millet olarak atalarımızın emanetine sadık kalacağız. Değerli ortak yuvamız Kazakistan’ın aydınlık geleceğini birlikte inşa edeceğiz.”

Bariş ve toplumsal uyum, Kazakistan devlet politikasının temel taşlarından biridir. Bu bağlamda, KMDİ bünyesinde de farklı etnik kökenden pek çok din görevlisi bulunmaktadır. Onlar da ülkemizin istikrarlı geleceği ve İslam dininin sağlıklı gelişimi için özveriyle çalışmaktadır.

Bildiğimiz kadarıyla KMDİ, başta Türk devletleri olmak üzere dünyanın farklı ülkelerindeki muadil kuruluşlarla ilişkiler geliştirmekte. Biraz da KMDİ’nin uluslararası iş birliklerinden bahsedebilir misiniz?

Uluslararası iş birliklerini tesis etmek ve geliştirmek amacıyla KMDİ bünyesinde Uluslararası ilişkiler ve Protokol Şubesi oluşturulmuştur. Bu şube, Dini İdare’nin uluslararası düzeydeki faaliyetlerini koordine etmekte, KMDİ heyetlerinin yurt dışı ziyaretlerini organize etmekte ve yabancı din liderlerin, müftülerin ve alimlerin Kazakistan’a yapacakları ziyaretlerle ilgilenmektedir.

KMDİ’nin girişimiyle 2022 yılında Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde Türkiye, Özbekistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Kazakistan dini idarelerini bir araya getiren Türk Müftüler Kurulu kuruldu. Bugüne kadar Türk Müftüler Kurulu’nun beş oturumu gerçekleştirildi. Bunlardan ikisi ülkemizde, Türkistan ve Astana şehirlerinde düzenlendi. Cumhurbaşkanı Sayın Kasım Comart Tokayev, Ulusal Kurultay’ın üçüncü oturumunda şöyle demişti: “İslam dininin Büyük Bozkır’da yayılmasına ve kök salmasına büyük katkı sağlayan, Türk dünyasında tasavvuf öğretisinin temelini atan Hoca Ahmet Yesevi’nin mirasını derinlemesine incelemeye ve tanıtmaya özel önem vermek gerekiyor. Bu konu hakkında, öncelikle ülkemizden ve yurt dışından bilim insanlarının

↑

de қалыптасқан тарихи сынақтардың жемісі. Кеңес заманында Қазақстанға мыңдаған ұлт пен ұлыс өкілі еріксіз жер аударылды. Бұл уақытта қазақтың өзі де ашаршылық пен қуғын-сүргіннің зардабын шегіп жатқан болатын. Соған қарамастан өзге ұлттарды бауырына басып, моральдық биіктігін, гуманизмін көрсете білді. Президентіміз бір сөзінде: «Бәріміз – бір елдің азаматымыз. Тарих тоғыстырған тағдырымыз – бір, сеніммен қадам басатын келешегіміз – бір. Біз біртұтас ұлт ретінде әрдайым бабалар аманатына адал боламыз. Қасиетті қарашаңырағымыз – Қазақстанның жарқын болашағын бірге жасаймыз», – деген болатын. Бейбітшілік пен келісім – мемлекеттік саясаттың негізі. Бүгінде ҚМДБ құрылымында да көптеген өзге ұлттан шыққан имам-ұстаздарымыз бар. Олар да еліміздің кемел келешегі, асыл дініміздің айбынды дамуы үшін тер төгіп келеді.

Біз білетіндей, Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы (ҚМДБ) түркі мемлекеттерімен қатар, әлемнің өзге де елдеріндегі діни мекемелермен байланыс орнатып келеді. Осы халықаралық әріптестіктерге тоқталып өтсеңіз.

– Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы жанында Халықаралық байланыс және хаттама бөлімі жұмыс істейді. Бөлім Діни басқарманың халықаралық деңгейдегі шараларын үйлестіру, сонымен қатар ҚМДБ делегациясының халықаралық сапарларын ұйымдастыру, шетелдік дін жетекшілерінің, мүфтилер мен ғұламалардың Қазақстанға жасалатын сапарларын ұйымдастыру және т.б жұмыстармен айналысады.

ҚМДБ бастамасымен 2022 жылы Түркі мемлекеттері ұйымы аясында Түркия, Öзбекстан, Қырғызстан, Әзербайжан және Қазақстан елдерінің діни басқармаларының басын біріктіретін Түркі мүфтилері алқасы құрылған болатын. Осы кезге дейін Түркі мүфтилері алқасының бес отырысы өтті. Оның екеуі өз елімізде, Түркістан және Астана қалаларында өткізілді. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлттық құрылтайдың үшінші отырысында: «Ислам дінінің Ұлы дала төрінде таралып, тамыр жаюына орасан зор үлес қосқан, түркі әлеміндегі сопылық ілімнің негізін

катılacağı özel bir sempozyum düzenlenmeli.” Cumhurbaşkanımızın bu girişimi doğrultusunda Astana’da gerçekleştirilen Türk Müftüler Kurulu’nun bir sonraki oturumu kapsamında “Hoca Ahmet Yesevi ve Tasavvuf Öğretisi” konulu uluslararası bir konferans düzenlendi. Ayrıca başmüftülerin katılımıyla “İslam Yerli Halkın Geleneklerini Destekler”, “Türk Dünyası: Fetva Vermenin Metodolojisi ve Özellikleri” ve “Fıkıhın Fetva Vermeye İlişkin Kuralları” başlıklı belgeler kabul edilerek imzalandı. Beş ülkenin başmüftüsünün katılımıyla gerçekleşen bu uluslararası toplantı, Kazakistan’ın uluslararası itibarı ve Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olan Kazakistan Müslümanları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu yılki kurul oturumunun Kırgızistan’da yapılması planlanmaktadır.

KMDİ, Türk devletlerinin yanı sıra dünyanın diğer ülkelerindeki dini idarelerle de aktif ilişkiler sürdürmektedir. Örneğin Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün ve Moğolistan gibi ülkelerle dini iş birlikleri yürütülmektedir. Ayrıca Mısır ve Türkiye’de KMDİ’nin temsilcilikleri faaliyet göstermektedir.

Röportajımızı tamamlarken okuyucularımız için eklemek istediğiniz başka hususlar var mıdır?

Atalarımız İslam dinini kabul ederek hakikati buldular. Biz de küçük yaşlarımızdan itibaren hak dinimizin yüce değerlerini içselleştirdik. Geleneksel dinimizin temelleri atıldı ve İslam bin yılı aşkın süredir milli kimliğimizin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bugün biz Müslümanlar olarak İslam’a hizmet ediyorsak, bu atalarımızın seçimine saygı duymak ve onların açtığı doğru yolda yürümek anlamına gelir. İslam dini yalnızca Allah katındaki bir farz değil, aynı zamanda atalarımızın bizlere bıraktığı kıymetli bir emanettir. Biz din görevlileri için bu emaneti korumak ve İslamiyet ile geleneksel yolumuzu sürdürmek, sarsılmaz bir görev ve yüce bir sorumluluktur.

P

қалаған Қожа Ахмет Ясауи мұраларын терең зерделеп, дәріптеуге де айрықша назар аударған жөн. Бұл мәселе бойынша ең әуелі өз еліміздің және шетелдің ғалымдарын шақырып, арнайы симпозиум өткізу қажет», – деген болатын. Президент бастамасына сәйкес, Астанада өткен Түркі мүфтилері алқасының кезекті кездесуі аясында «Қожа Ахмет Ясауи және сопылық ілімі» атты халықаралық конференция ұйымдастырылды. Сондай-ақ Бас мүфтилердің қатысуымен «Ислам жергілікті халық дәстүрін қолдайды», «Түркі әлемі: пәтуа берудің әдіснамасы мен ерекшелігі», «Фикһ мектебінің пәтуа беруге қатысты ережесі» атты құжаттар қабылданып, қол қойылды. Бес елдің Бас мүфтиінің қатысуымен өткен халықаралық жиынның Қазақстанның халықаралық алаңдағы абыройы үшін және Түркі әлемінің бір бөлігі болған Қазақстан мұсылмандары үшін маңызы өте зор болды. Биылғы алқа отырысы Қырғыз елінде өтеді деп жоспарланып отыр.

ҚМДБ түркі мемлекеттерінен бөлек әлемнің өзге де елдеріндегі діни басқармалармен де байланыс орнатып келеді. Атап айтар болсақ, Сауд Арабиясы, Мысыр, Иордания, Моңғолия т.б елдермен діни байланыс бар. Мысыр мен Түркия елдерінде ҚМДБ өкілдігі жұмыс істейді.

Сұхбатымызды қорытындылай келе, оқырмандарымызға жеткізгіңіз келетін өзге де маңызды мәселелер болса, бөлісе кетсеңіз.

Біздің бабаларымыз Ислам дінін қабылдап, ақиқатты тапты. Хақ діннің асыл қасиеттерін жастайымыздан бойымызға сіңірді. Дәстүрлі дініміздің негіздері қаланып, Ислам мың жылдан бері біздің ұлттық болмысымыздың ажырамас бөлігіне айналды. Бүгінде біз мұсылман болып, Исламға қызмет етіп жүрсек – бұл бабаларымыздың таңдауына тағзым етіп, солар негізін қалаған тура жолды жалғап жатқанымыздың белгісі. Ислам діні Алла алдындағы парызымыз ғана емес, ол – бабалар аманаты. Бізге, дін қызметкерлеріне, бабалар ізімен мұсылмандық һәм дәстүрлі жолымызды жалғау – мызғымас міндетіміз, асыл борышымыз.

ASTANA INTERNATIONAL FORUM 2025: KAZAKHSTAN'S ASPIRATIONS TO BECOME A MIDDLE POWER

DR. ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

АСТАНИНСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ФОРУМ 2025: СТРЕМЛЕНИЕ КАЗАХСТАНА СТАТЬ СРЕДНЕЙ ДЕРЖАВОЙ

On May 29–30, 2025, Astana hosted the annual Astana International Forum (AIF), Kazakhstan's leading platform for discussing global issues and promoting dialogue from the perspective of Central Asia and Kazakhstan. Under the theme "Connecting Minds, Shaping the Future", the forum gathered participants from all over the world, including high-level guests such as the President of Rwanda Paul Kagame, President of North Macedonia Gordana Siljanovska-Davkova, Secretary General of the Council of Europe Alain Berset, former UN Secretary-General Ban Ki-moon and many others [AIF, 2025].

Over the two days, the forum—centered on three key themes: Foreign Policy & International Security, Energy & Climate Change, and Economy & Finance—highlighted Kazakhstan's foreign policy priorities, fostering enhanced comprehension of the country's strategic objectives and international positioning.

The opening speech by President Kassym-Jomart Tokayev re-emphasized Kazakhstan's stance on international affairs [Akorda, 2025]. In particular, the president continued to advocate Kazakhstan's aspirations to be recognized as a middle power state. In virtue of the nation's proac-

**THE FORUM
HIGHLIGHTED
KAZAKHSTAN'S
FOREIGN POLICY
PRIORITIES,
FOSTERING
ENHANCED
COMPREHENSION
OF THE COUNTRY'S
STRATEGIC
OBJECTIVES AND
INTERNATIONAL
POSITIONING**

**НА ФОРУМЕ БЫЛИ
ОБОЗНАЧЕНЫ
ПРИОРИТЕТЫ
ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ
КАЗАХСТАНА ДЛЯ
БОЛЕЕ ГЛУБОКОГО
ПОНИМАНИЯ
СТРАТЕГИЧЕСКИХ
ЦЕЛЕЙ И
МЕЖДУНАРОДНОГО
ПОЗИЦИОНИРОВАНИЯ
СТРАНЫ**

29–30 мая 2025 года в Астане прошел ежегодный Астанинский международный форум, ведущая площадка Казахстана для обсуждения глобальных вопросов и продвижения диалога с точки зрения Центральной Азии и Казахстана. Под девизом «Объединяя умы, формируя будущее» форум собрал участников со всего мира, включая высокопоставленных гостей, таких как президент Руанды Поль Кагаме, президент Северной Македонии Гордана Сильяновска-Давкова, генеральный секретарь Совета Европы Ален Берсе, бывший генеральный секретарь ООН Пан Ги Мун и многие другие [AIF, 2025].

В течение двух дней форум, посвященный трем ключевым темам: «Внешняя политика и международная безопасность», «Энергетика и изменение климата», «Экономика и финансы», освещал приоритеты внешней политики Казахстана, способствуя более глубокому пониманию стратегических целей и международного позиционирования страны.

Вступительная речь президента Касым-Жомарта Токаева выделила ключевые приоритеты Казахстана в международной политике

tive diplomatic stance and economic growth, since the early 2024, President Tokayev has been positioning Kazakhstan as a middle power by underlining its role not just as a participant but as a responsible manager in global affairs [e.g., Euronews, 2024; Gov.kz, 2024; Ana tili, 2025]. The president's opening speech, alongside the forum discussions and side events, was also concentrated on the role of middle powers in facilitating global affairs.

While strongly adherent to the UN Charter, the president raised the issue of the necessity for structural reforms of the UN system and notably the Security Council to ensure equal representation of all regions of the globe. He believes that the world is now entering a new phase and shaping a new architecture of international relations. Therefore, more reforms and actions are needed to boost genuine engagement of all stakeholders. President Tokayev also stressed that "the threats to global security are not only geopolitical" and that a new phase of the arms race is evolving. The fragmenting global order caused the resurgence in military competition among major powers, which, besides nuclear supremacy, is driven by the technological advancements in AI technologies. Only during the last year,

[Акорда, 2025]. В частности, Президент продолжил курс на позиционирование страны в качестве средней державы. В силу активной дипломатической позиции и экономического роста, с начала 2024 года, Президент Токаев позиционирует Казахстан как среднюю державу, подчеркивая роль страны не только как участника, но и как ответственного управленца в мировых делах [Euronews, 2024; Gov.kz, 2024; Ana tili, 2025]. Поэтому речь президента, а также дискуссии на форуме и сопутствующие мероприятия были сосредоточены на роли средних держав в продвижении мировых вопросов.

Будучи твердо приверженным Уставу ООН, президент поднял вопрос о необходимости структурных реформ системы ООН и, в частности, Совета Безопасности, для обеспечения равного представительства всех регионов мира. Президент отметил, что мир сейчас вступает в новую фазу и формирует новую архитектуру международных отношений. Поэтому необходимы дополнительные реформы и действия для стимулирования подлинного взаимодействия всех заинтересованных сторон. Президент Токаев также подчеркнул, что «угрозы глобальной безопасности носят не только геополитический характер» и что развивается новая фаза гонки вооружений. Фрагментация мирового порядка привела к возрождению военного соперничества между крупными державами, которое, помимо ядерного превосходства, обусловлено технологическими достижениями в области технологий ИИ. Только за последний год 52 государства пережили вооруженный конфликт, экономические последствия насилия в котором достигли 19 триллионов долларов — почти 13,5% мирового ВВП [Акорда, 2025].

Президент охарактеризовал создание Регионального центра ООН по целям устойчивого развития для Центральной Азии и Афганистана в Алматы как один из шагов в рамках регионального ответа на эти угрозы, поскольку станет центром для принятия практических решений в регионе. Региональный экологический саммит 2026 года в партнерстве с ООН является еще одной инициативой Казахстана по реше-

52 states were experiencing armed conflict, whose economic impact of violence reached \$19 trillion—nearly 13.5% of global GDP [Akorda, 2025].

The establishment of the UN Regional Center on Sustainable Development Goals for Central Asia and Afghanistan in Almaty was exemplified by the president as among the steps forward for responding regionally to these threats by providing a hub for practical solutions in the region. The 2026 Regional Ecological Summit, in partnership with the UN, is another initiative by Kazakhstan to address global issues from a Central Asian angle. The president believes that middle powers must be prepared to assume more multilateral responsibilities by expanding multilateral development engagement and possessing a vested interest in an inclusive global order.

In line with the president's outline, the forum continued exploring regional and global affairs and Kazakhstan's representation and interests within them. With several sessions dedicated to the geopolitical transformations of the present and to the

**PRESIDENT
TOKAYEV HAS
BEEN POSITIONING
KAZAKHSTAN AS A
MIDDLE POWER BY
UNDERLINING ITS
ROLE NOT JUST AS
PARTICIPANTS BUT
AS RESPONSIBLE
MANAGERS IN
GLOBAL AFFAIRS**

**ПРЕЗИДЕНТ ТОКАЕВ
ПОЗИЦИОНИРУЕТ
КАЗАХСТАН
КАК СРЕДНЮЮ
ДЕРЖАВУ,
ПОДЧЕРКИВАЯ ЕЕ
РОЛЬ НЕ ТОЛЬКО
КАК УЧАСТНИКА,
НО И КАК
ОТВЕТСТВЕННОГО
УПРАВЛЕНЦА В
МИРОВЫХ ДЕЛАХ**

нию глобальных проблем с точки зрения Центральной Азии. Президент считает, что средние державы должны быть готовы взять на себя больше многосторонних обязательств путем расширения многостороннего участия в развитии и наличия личной заинтересованности в инклюзивном мировом порядке.

В соответствии с намеченной Президентом траекторией на форуме продолжилось обсуждение региональных и глобальных проблем, а также представительства и интересов Казахстана в них. Несколько сессий, посвященных геополитическим трансформациям настоящего времени и роли средних держав, позволили форуму понять динамику меняющегося мирового порядка и официальную риторику Казахстана относительно внешнеполитической стратегии страны как государства средней силы. Также были проведены сессии для обсуждения вопросов регионального партнерства, охватывающие перспективы сотрудничества со

role of middle powers, the forum enabled grasping the changing world order dynamics and Kazakhstan's official rhetoric on the country's foreign policy strategy as a middle power state. Sessions were also held to discuss issues of regional partnership, covering prospects for cooperation with countries in Africa, the Middle East, and the European Union.

The Middle Corridor was mentioned by the majority of speakers as among the important linchpins of connectivity. The volume of cargo transportation through the Trans-Caspian International Transport Route increased to 62% in comparison to the previous year [Akorda, 2025]. This expansion became possible because of the need to diversify existing routes in Eurasia, prompted by Russian sanctions, which also illustrate the potential for success when the interests of all parties are addressed. There, unsurprisingly, the China-Europe route saw the most significant increase in traffic. By and large, the discussions had outlined the importance of the Middle Corridor in providing connectivity and in exemplifying the untapped possibilities of the future.

Artificial intelligence, being one of the most popular topics globally, was predictably another key focus of discussions. Kazakhstan positions itself as a pioneer in digital transformation in Central Asia and targets becoming a regional IT hub in Eurasia. Accordingly, throughout the forum, Kazakhstani officials highlighted the country's initiatives in digital adoption across all sectors of the economy. To this end, the special sessions provided a platform for more sophisticated discussions on the introduction of Alatau City and showcased Astana as a center of financial assets. By introducing foreign audiences to the advancements in digital penetration, the officials also called for collaboration to harness the potential of the nation's digital infrastructure and human capital.

THE ESTABLISHMENT OF THE U.N. REGIONAL CENTER ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS FOR CENTRAL ASIA AND AFGHANISTAN IN ALMATY WAS EXEMPLIFIED BY THE PRESIDENT AS AMONG THE STEPS FORWARD FOR RESPONDING REGIONALLY FOR PRACTICAL SOLUTIONS

СОЗДАНИЕ РЕГИОНАЛЬНОГО ЦЕНТРА ООН ПО ЦЕЛЯМ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И АФГАНИСТАНА В АЛМАТЫ ОТМЕЧЕНО КАК ПРИМЕР РЕГИОНАЛЬНОГО ОТВЕТА НА ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РЕГИОНА

странами Африки, Ближнего Востока и Европейского Союза.

Большинство выступавших упомянули Средний коридор как один из важных стержней связности. Объем грузоперевозок по Транскаспийскому международному транспортному маршруту увеличился на 62% по сравнению с предыдущим годом [Акорда, 2025]. Это расширение стало возможным из-за необходимости диверсификации существующих маршрутов в Евразии, вызванной российскими санкциями, которые также иллюстрируют потенциал успеха, когда учитываются интересы всех сторон. Неудивительно, что маршрут Китай-Европа показал самый значительный рост трафика. В целом, обсуждения обозначили важность Среднего коридора в обеспечении связности и в демонстрации неиспользованных возможностей будущего.

Искусственный интеллект, будучи одной из самых популярных тем в мире, предсказуемо стал еще одним ключевым фокусом обсуждений. Казахстан позиционирует себя как пионера цифровой трансформации в Центральной Азии и стремится стать региональным ИТ-хабом в Евразии. Соответственно, на протяжении всего

The future of sustainable development was also among the priority discussions of the forum. On that, experts addressed energy security, climate and green transition challenges, economic resilience, and carbon markets in dedicated sessions.

Overall, the forum allowed immersion in Kazakhstan's visions of global affairs and its aspirations. The forum illustrated that, thanks to the proactive and foresight initiatives during the last decades, the country has more room for confident and strong calls for regional and global involvement. Being the largest and the most prosperous economy in the region, Kazakhstan has been playing an active role in regional developments. The ongoing geopolitical shifts in Eurasia have enabled Kazakhstan to redefine its diplomatic pursuits and

форума казахстанские чиновники подчеркивали инициативы страны по цифровому внедрению во всех секторах экономики. С этой целью специальные сессии предоставили площадку для более подробных обсуждений, включая обсуждение нового Алатау Сити и Астаны как центра финансовых активов. Знакома иностранную аудиторию с достижениями в области цифрового проникновения, официальные лица также призвали к сотрудничеству для использования потенциала цифровой инфраструктуры и человеческого капитала страны.

Будущее устойчивого развития также было среди приоритетных тем форума. В рамках этого направления эксперты обсуждали вопросы энергетической без-

to reinforce its international standing. The country positions itself as a crucial link in connecting Europe with Asia and in becoming a reliable and responsive regional actor. The forum attempted to disseminate Kazakhstan's insights to a broader audience.

The Astana International Forum was commenced in 2008 under the name Astana Economic Forum. After holding annual forums for over a decade, in 2023 the event was renamed the Astana International Forum. This year marked the Forum's second gathering since the cancellation of the event in 2024 due to severe floods in the country.

THE FORUM ENABLED GRASPING THE CHANGING WORLD ORDER DYNAMICS AND KAZAKHSTAN'S OFFICIAL RHETORIC ON THE COUNTRY'S FOREIGN POLICY STRATEGY AS A MIDDLE POWER STATE

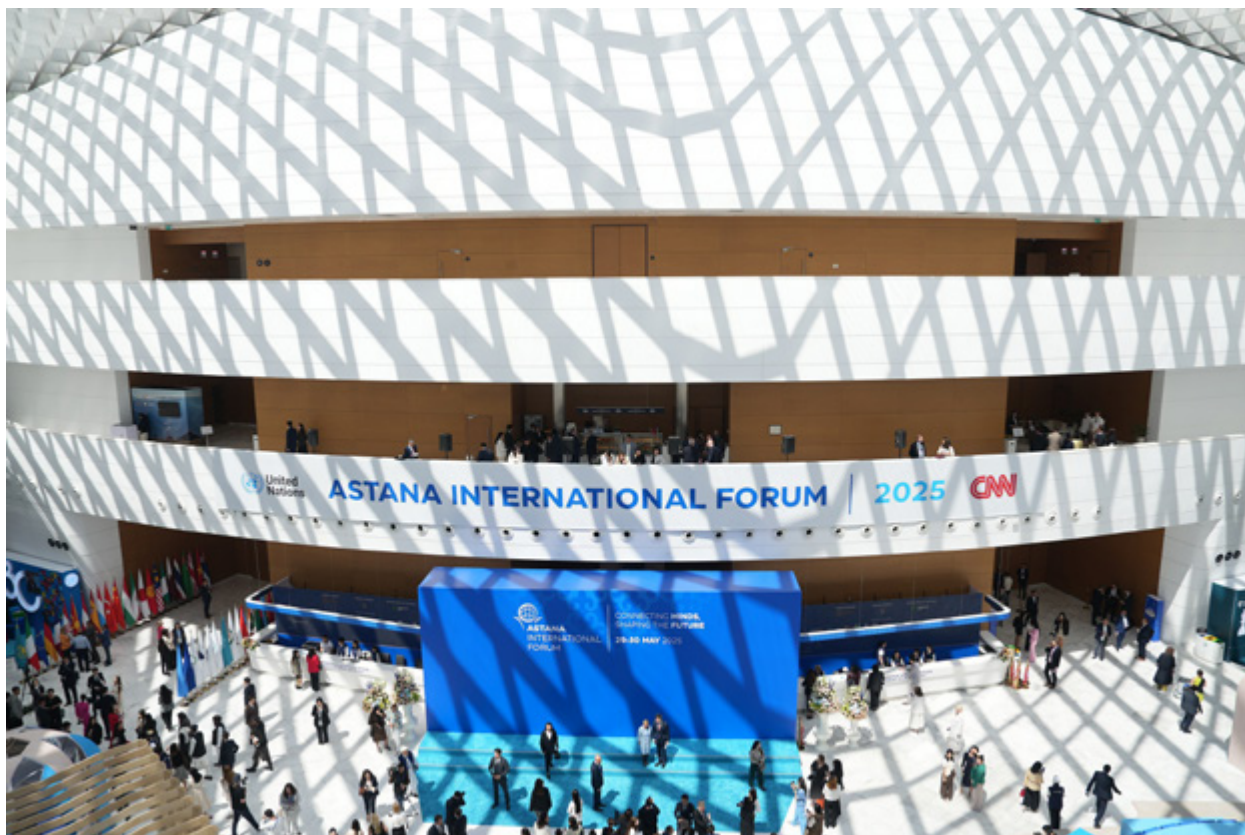
ФОРУМ ПОЗВОЛИЛ ОСМЫСЛИТЬ ДИНАМИКУ МЕНЯЮЩЕГОСЯ МИРОВОГО ПОРЯДКА И ОФИЦИАЛЬНУЮ РИТОРИКУ КАЗАХСТАНА ОТНОСИТЕЛЬНО ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ СТРАНЫ КАК СРЕДНЕЙ ДЕРЖАВЫ

опасности, проблем изменения климата и перехода к зеленой экономике, экономической устойчивости и углеродных рынков в специальных сессиях.

В целом, форум позволил погрузиться в видение Казахстаном мировых дел и его стремления. Форум продемонстрировал, что благодаря инициативам проактивного и дальновидного характера за последние десятилетия у страны появилось больше возможностей для уверенных и сильных призывов к региональному и глобальному участию. Будучи крупнейшей и самой процветающей экономикой в регионе, Казахстан играет активную роль в региональном развитии. Продолжающиеся геополитические сдвиги в Евразии позволили Казахстану пересмотреть свои дипломатические устремления и укрепить свое международное положение. Страна позиционирует себя как важнейшее звено в соединении Европы с Азией и в становлении надежным и отзывчивым региональным игроком. Форум попытался распространить идеи Казахстана среди более аудитории широкой.

Астанинский международный форум начал свою деятельность в 2008 году под названием «Астанинский экономический форум». После проведения ежегодных форумов в течение более десяти лет в 2023 году мероприятие было переименовано в Астанинский международный форум. Этот год стал вторым по счету собранием Форума после отмены мероприятия в 2024 году из-за сильных наводнений в стране.

astanainternationalforum.org

References:

Astana International Forum (2025). Astana International Forum. Retrieved from <https://astanainternationalforum.org/>. Accessed on 10.06.2025.

Akorda (2025). Statement President of the Republic of Kazakhstan Mr. Kassym-Jomart Tokayev at the Plenary session of the Astana International Forum. Retrieved from <https://www.akorda.kz/en/statement-by-he-president-of-the-republic-of-kazakhstan-mr-kassym-jomart-tokayev-at-the-plenary-session-of-the-astana-international-forum-2944235>. Accessed on 10.06.2025.

Ana tili (2025). President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev: my goal is to strengthen the economy and sovereignty. Retrieved from <https://anatili.kazgazeta.kz/news/63674>. Accessed on 10.06.2025.

Euronews (2024). Euroviews. Middle powers have the power to save multilateralism. Retrieved from <https://www.euronews.com/2024/05/28/middle-powers-have-the-power-to-save-multilateralism>. Accessed on 10.06.2025.

Gov.kz (2024). The Head of State delivered a lecture on «Kazakhstan and the role of the Middle Powers: promoting security, stability and sustainable development». Retrieved from <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-singapore/press/news/details/782861?lang=en>. Accessed on 10.06.2025.

Источники:

Астанинский международный форум (2025). Астанинский международный форум. Доступно по адресу: <https://astanainternationalforum.org/>. Дата обращения: 10.06.2025.

Акорда (2025). Выступление Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева на Пленарном заседании Астанинского международного форума. Доступно по адресу: <https://www.akorda.kz/en/statement-by-he-president-of-the-republic-of-kazakhstan-mr-kassym-jomart-tokayev-at-the-plenary-session-of-the-astana-international-forum-2944235>. Дата обращения: 10.06.2025.

Ana tili (2025). Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев: Моя цель — укрепление экономики и суверенитета. Доступно по адресу: <https://anatili.kazgazeta.kz/news/63674>. Дата обращения: 10.06.2025.

Euronews (2024). У средних держав есть возможность спасти многосторонность. Доступно по адресу: <https://www.euronews.com/2024/05/28/middle-powers-have-the-power-to-save-multilateralism>. Дата обращения: 10.06.2025.

Gov.kz (2024). Глава государства выступил с лекцией на тему «Казахстан и роль Средних держав: содействие безопасности, стабильности и устойчивому развитию». Доступно по адресу: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-singapore/press/news/details/782861?lang=en>. Дата обращения: 10.06.2025.

UNDERSTANDING THE ORIGINS OF CITIES IN KAZAKHSTAN: THE THREE-SECTOR THEORY

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ПРОИСХОЖДЕНИЕ ГОРОДОВ КАЗАХСТАНА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРИИ ТРЁХ СЕКТОРОВ

According to the most recent statistics, Kazakhstan has experienced a notable surge in urbanization, with the urban population increasing from 57.1% to 63.1% over the past decade. This growth is largely driven by internal migration from rural areas to regional centers and major cities such as Almaty and Astana (Dknews.kz, 2025). The country is approaching an important milestone of 67% at which two-thirds of the country's population will be urban residents. This trend is viewed positively as it sets one of the pre-conditions for economic development stemming from spatial concentration of labor and capital. At the same time, the government also sees it as a challenge requiring consequent infrastructural developments.

The urbanization trend reflects deeper structural changes in Kazakhstan's settlement patterns and economic geography. What may appear to be a simple increase in the urban population actually signifies a profound spatial reorganization of the country's urban system and settlement structure. Firstly, urban growth in Kazakhstan has been highly uneven across cities. In particular, it has been heavily concentrated in the largest urban centers, especially those with populations

**URBAN GROWTH
IN KAZAKHSTAN
HAS BEEN HEAVILY
CONCENTRATED IN
LARGE CITIES, WHILE
BEING FAR LESS
PRONOUNCED IN
SMALLER ONES**

**РОСТ ГОРОДСКОГО
НАСЕЛЕНИЯ В
КАЗАХСТАНЕ
ОКАЗАЛСЯ
СКОНЦЕНТРИРОВАН
ПРЕИМУЩЕСТВЕННО
В КРУПНЫХ
ГОРОДАХ, В ТО
ВРЕМЯ КАК В МАЛЫХ
ОН ВЫРАЖЕН
ГОРАЗДО СЛАБЕЕ**

Согласно последним статистическим данным, в Казахстане наблюдается заметный рост уровня урбанизации: за последнее десятилетие доля городского населения увеличилась с 57,1% до 63,1%. Основной причиной этого роста стало внутреннее переселение из сельской местности в региональные центры и крупные города, такие как Алматы и Астана (Dknews.kz, 2025). Страна постепенно приближается к важному рубежу — 67%, когда две трети населения будут проживать в городах. Этот процесс в целом воспринимается положительно, поскольку пространственная концентрация труда и капитала создаёт предпосылки для экономического роста. В то же время власти рассматривают происходящее и как вызов, требующий последовательного развития инфраструктуры.

Текущая тенденция урбанизации отражает более глубокие структурные изменения в системе расселения и экономической географии Казахстана. То, что на первый взгляд может показаться просто ростом доли городского населения, на самом деле является свидетельством масштабной пространственной перестройки всей системы городов и структуры расселения в стране. Прежде все-

Table 1. Percentage of Large, Medium and Small Urban Settlements from Total Population in Kazakhstan between 1989-2024.

	1989	1999	2009	2021	2024
Large cities (over 500,000)	10.7	11.3	19.2	28.9	29.3
Medium sized cities (250,000-500,000)	13.7	14.9	13.1	13.0	14.2
Smaller cities (under 250,000)	23.8	23.8	24.3	19.2	17.5

Source: Bureau of National Statistics of Kazakhstan.

Таблица 1. Доля крупных, средних и малых городов в общей численности населения Казахстана в 1989–2024 годах (в %).

	1989	1999	2009	2021	2024
Крупные города (свыше 500 000)	10.7	11.3	19.2	28.9	29.3
Города среднего размера (250 000–500 000)	13.7	14.9	13.1	13.0	14.2
Малые города (менее 250 000)	23.8	23.8	24.3	19.2	17.5

Источник: Бюро национальной статистики Казахстана.

exceeding 500,000. For example, in 1989, only 10% of the country's population lived in cities with more than 500,000 residents. By 2024, this share had nearly tripled, reaching 29.3%. This trend is especially evident in cities with populations over one million (Bureau of National Statistics, 2025). As of 2024, Kazakhstan had three such cities, whereas in 1989, according to the last Soviet census, only Almaty had a population exceeding one million (Soviet census, 1989).

Interestingly, medium-sized cities with populations between 250,000 and 500,000 have grown at nearly the same pace as the overall population, maintaining a stable demographic share of around 13–14% throughout the period from 1989 to 2024. Despite the general trend of urbanization, the share of smaller cities, those with populations under 250,000, has declined significantly since 1989 (Bureau of National Statistics, 2025). This suggests that population growth in these smaller cities has generally lagged behind the national average. As a result, urban growth in Kazakhstan has been heavily concentrated in large cities, while being far less pronounced in smaller ones, further steepening the country's urban hierarchy.

Compared to other Central Asian countries, Kazakhstan's urbanization rate has been sig-

го, рост городов в Казахстане происходит крайне неравномерно. Основной прирост сосредоточен в крупнейших агломерациях, особенно в тех, где численность населения превышает 500 тысяч человек. Так, если в 1989 году в таких городах проживало всего около 10% населения страны, то к 2024 году эта доля почти утроилась и достигла 29,3%. Особенно ярко эта тенденция прослеживается в миллионниках (Бюро национальной статистики, 2025). По состоянию на 2024 год в Казахстане насчитывается три города с населением свыше одного миллиона, тогда как в 1989 году, согласно последней советской переписи, таким городом был только Алма-Ата (Советская перепись, 1989).

Интересно, что средние по размеру города с населением от 250 до 500 тысяч человек росли практически теми же темпами, что и общее население страны, сохраняя стабильную долю — около 13–14% — на всём протяжении периода с 1989 по 2024 год. В то же время, несмотря на общий рост уровня урбанизации, доля малых городов с населением менее 250 тысяч значительно сократилась по сравнению с 1989 годом (Бюро национальной статистики, 2025). Это свидетельствует о том, что прирост населения в таких городах в целом отставал от среднестрановых темпов.

Table 2. Urbanization in Central Asian Countries in 1989 and 2024.

	Kazakhstan	Uzbekistan	Tajikistan	Kyrgyzstan	Turkmenistan
Urbanization in 2024 (%)	63.0	50.7	28.5	38.2	46.2
Urbanization in 1989 (%)	56.3	40.9	32.5	38.2	45.0

Source: Bureau of National Statistics of Kazakhstan, Statistics Agency of Uzbekistan, Worldometers.info.

Таблица 2. Доля крупных, средних и малых городов в общей численности населения Казахстана в 1989–2024 годах (в %).

	Казахстан	Узбекистан	Таджикистан	Кыргызстан	Туркменистан
Урбанизация в 2024 году (%)	63.0	50.7	28.5	38.2	46.2
Урбанизация в 1989 году (%)	56.3	40.9	32.5	38.2	45.0

Источник: Бюро национальной статистики Казахстана, Агентство статистики Узбекистана, Worldometers.info.

nificantly higher, though still lower than in most other parts of the Soviet Union. According to the final Soviet census of 1989, nearly two-thirds of the population (65.7%) across the USSR lived in urban areas, whereas in Kazakhstan this figure stood at 56.3%. Although Kazakhstan lagged behind more urbanized republics such as Russia, Ukraine,

В результате рост городского населения в Казахстане оказался сконцентрирован преимущественно в крупных городах, в то время как в малых он выражен гораздо слабее, что ещё больше усилило иерархию в системе городских поселений страны.

and Belarus, where 60–70% of the population lived in cities by the end of the Soviet era, it had a considerably higher share of urban residents than its Central Asian neighbors. For example, Turkmenistan's urban population accounted for 45%, followed by Uzbekistan at just 40.9%, while Kyrgyzstan and Tajikistan had urbanization rates below 40%, according to the last Soviet census conducted in 1989 (Soviet census, 1989).

Since gaining independence, the differences in urbanization rates among the Central Asian countries have persisted. Kazakhstan has maintained its leading position, with the urban population now exceeding 60% (Bureau of National Statistics of Kazakhstan, 2025). Uzbekistan has only recently crossed the 50% threshold, while Turkmenistan's urbanization rate remains below 50%. Urbanization levels remain particularly low in Kyrgyzstan, at 38.2%, and in Tajikistan, where not only has urbanization progressed slowly since the collapse of the Soviet Union, but the rural population has also grown at a faster rate than the urban population. As a

В сравнении с другими странами Центральной Азии уровень урбанизации в Казахстане был значительно выше, хотя и уступал большинству других республик бывшего Советского Союза. Согласно последней советской переписи 1989 года, почти две трети населения СССР (65,7%) проживали в городах, тогда как в Казахстане этот показатель составлял 56,3%. Хотя Казахстан отставал от более урбанизированных республик, таких как Россия, Украина и Беларусь, где к концу советского периода в городах жило от 60 до 70% населения, его уровень урбанизации заметно превышал показатели соседних республик Центральной Азии. Например, в Туркменистане городское население составляло около 45%, в Узбекистане — всего 40,9%, а в Кыргызстане и Таджикистане — менее 40% (Советская перепись, 1989).

С момента обретения независимости различия в уровне урбанизации между странами Центральной Азии сохраняются. Казахстан продолжает лидировать по этому показателю: доля городского населения в

result, only 28.5% of Tajikistan's population now lives in cities, compared to 32.5% in the late Soviet period (Soviet census, 1989; Statisticstimes.com, 2025).

Undoubtedly, a myriad of factors shape the spatial demographics and the distribution of population between urban and rural areas, factors that vary significantly across the five Central Asian states. These include differences in natural population growth rates, migration patterns, and regional disparities in economic development. In many respects, the five Central Asian countries differ from one another more than one might expect, given their geographic proximity and the tendency to view them as a single region. However, the current urbanization and spatial demographic trends in Kazakhstan and other Central Asian countries have, to a significant extent, been shaped by processes that took place during the Soviet period. The stage of development at which these countries gained independence, and the inertia inherited from that era, continues to play a decisive role in shaping spatial demographics, including the urban-rural distribution of the population. Moreover, many Central Asian countries have not undertaken radical transformations or reforms capable of overcoming the legacy of the communist period and establishing new developmental trajectories.

The most fundamental baseline that has to a great extent, set the post-Soviet urbanization and spatial demographic configuration can be interpreted within the framework of the so-called Three-Sector Theory of economic development (Fisher, 1935; Clark, 1940; Fourastié, 1949). The three-sector theory divides economic development into three broad sectors: primary sector – Agriculture, mining, raw materials; secondary sector – manufacturing, construc-

**THE CURRENT
URBANIZATION
AND SPATIAL
DEMOGRAPHIC
TRENDS IN
KAZAKHSTAN AND
OTHER CENTRAL
ASIAN COUNTRIES
HAVE, TO A
SIGNIFICANT EXTENT,
BEEN SHAPED BY
PROCESSES THAT
TOOK PLACE DURING
THE SOVIET PERIOD**

**СОВРЕМЕННЫЕ
ТЕНДЕНЦИИ
УРБАНИЗАЦИИ И
ПРОСТРАНСТВЕННОЙ
ДЕМОГРАФИИ В
КАЗАХСТАНЕ И
ДРУГИХ СТРАНАХ
РЕГИОНА В
ЗНАЧИТЕЛЬНОЙ
СТЕПЕНИ
СФОРМИРОВАЛИСЬ
ЕЩЁ В СОВЕТСКИЙ
ПЕРИОД**

стране уже превышает 60% (Бюро национальной статистики Казахстана, 2025). В Узбекистане уровень урбанизации лишь недавно превысил порог в 50%, тогда как в Туркменистане он по-прежнему остаётся ниже этого значения. Особенно низкие показатели наблюдаются в Кыргызстане — 38,2%, и в Таджикистане, где урбанизация не только развивалась медленно после распада Советского Союза, но и численность сельского населения росла быстрее, чем городского. В результате этого сегодня лишь 28,5% населения Таджикистана проживает в городах, тогда как в конце советского периода этот показатель составлял 32,5% (Советская перепись, 1989; Statisticstimes.com, 2025).

Безусловно, на пространственную демографию и распределение населения между городом и деревней влияет множество факторов, которые заметно различаются в пределах пяти стран Центральной Азии. Среди них — различия в естественном приросте населения, миграционные потоки и неравномерность экономического развития между регионами. Во многих отношениях эти страны отличаются друг от друга гораздо сильнее, чем можно было бы предположить, исходя из их географической близости и распространённой практики рассматривать их как единую региональную группу. Тем не менее, современные тенденции урбанизации и пространственной демографии в Казахстане и других странах региона в значительной степени сформировались ещё в советский период. Уровень развития, на котором они обрели независимость, а также инерция, унаследованная от того времени, по-прежнему играют ключевую роль в формировании демографического ландшафта, включая соотношение между городским и сельским на-

tion, industry; tertiary sector – services: education, healthcare, finance, etc. The theory views economic development as shifts of labor from agriculture to industry and then to services. It helps explain the growth of cities and the spatial distribution of labor (population) by showing how economic development drives structural shifts in employment, which in turn reshape settlement patterns and urbanization.

The Three-Sector Theory views the rise of cities from rural communities largely as a consequence of industrial development, particularly the transition from the primary sector (agriculture) to the secondary sector (industry). In Kazakhstan, this process began in the late 19th and early 20th centuries, during the colonial expansion of the Russian Empire into Central Asia. However, the bulk of industrialization in Kazakhstan, as in the rest of Central Asia, took place during the Soviet period, through several distinct waves. These waves directly contributed to the establishment and expansion of many cities as industrial hubs, particularly during the early Soviet era. For example, the period 1926–1939 witnessed rapid industrialization in Kazakhstan, with the urbanization rate rising from under 9% to nearly 30%, though at the cost of significant human suffering. Subsequent industrialization campaigns, accompanied by the resettlement of non-indigenous populations into urban areas, further increased the urban share to 43.7% by 1959, 50.3% by 1970, 53.5% by 1979, and 56.3% by 1989 (Soviet census, 1926, 1959, 1970, 1979, 1989). These state-led efforts laid the foundation for many cities that would later form the core of post-Soviet Kazakhstan's urban structure, especially in the northern and eastern regions of the country e.g., Karaganda, Temirtau, Pavlodar, and Ust-Kamenogorsk.

DESPITE HAVING MORE OR LESS SIMILAR INITIAL URBANIZATION RATES AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY, THE URBANIZATION PROCESS PROGRESSED MUCH MORE SLOWLY IN THE REST OF CENTRAL ASIA COMPARED TO KAZAKHSTAN

НЕСМОТЯ НА ПРИМЕРНО ОДИНАКОВЫЕ СТАРТОВЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ УРБАНИЗАЦИИ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА, В ОСТАЛЬНЫХ РЕСПУБЛИКАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ ЭТОТ ПРОЦЕСС РАЗВИВАЛСЯ ГОРАЗДО МЕДЛЕННЕЕ, ЧЕМ В КАЗАХСТАНЕ

селением. Более того, многие государства Центральной Азии так и не провели радикальных реформ, способных преодолеть наследие коммунистической эпохи и задать новые направления развития.

Одной из ключевых теоретических основ, в значительной степени определивших конфигурацию урбанизации и пространственной демографии в постсоветский период, является так называемая теория трёх секторов экономического развития (Фишер, 1935; Кларк, 1940; Фурастье, 1949). Согласно этой теории, экономика делится на три основных сектора: первичный сектор — сельское хозяйство, добыча полезных ископаемых, сырьевые ресурсы; вторичный сектор — промышленность, строительство, обрабатывающее производство; и третичный сектор — сфера услуг: образование, здравоохранение, финансы и т.д. Теория трактует экономическое развитие как последовательный переход рабочей силы из сельского хозяйства в промышленность, а затем в сферу услуг. Она помогает понять, как развитие экономики приводит к структурным сдвигам в занятости населения, что, в свою очередь, влияет на пространственное распределение людей, рост городов и изменения в системе расселения.

Теория трёх секторов объясняет рост городов из сельских сообществ в первую очередь как результат индустриализации, особенно перехода от первичного сектора (сельское хозяйство) ко вторичному (промышленность). В Казахстане этот процесс начался ещё в конце XIX — начале XX века, во время колониальной экспансии Российской империи в Центральную Азию. Однако основной этап индустриализации, как и в других республиках региона, пришёлся на советский период и проходил в несколько чётко выраженных волн. Именно эти вол-

These processes were replicated across the rest of Central Asia, but to a lesser extent. Kazakhstan, as an inner periphery, was geographically closer to the Soviet center, more integrated into the broader Soviet system, and structurally distinct from the more “remote” peripheral republics of Central Asia. This stands in contrast to the other republics, which were treated more as distant outposts relative to Moscow (Chinn and Kaiser, 2019). Moreover, Kazakhstan’s abundance of natural resources, including coal, oil, gas, uranium, and various metals, was crucial for the development of heavy industry, which the Soviet leadership prioritized. Another key factor was Kazakhstan’s lower dependence on agriculture, which stemmed from its geography. Compared to republics like Uzbekistan or Tajikistan, Kazakhstan had relatively limited potential for traditional irrigated agriculture, making it more amenable to large-scale industrial development. As a result, despite having more or less similar initial urbanization rates at the beginning of the 20th century, the urbanization process progressed much more slowly in the rest of Central Asia compared to Kazakhstan. For instance, Uzbekistan’s urbanization rate was 20.9% in 1926 and is believed to have reached only 33% by 1970. In Tajikistan, the

ны напрямую способствовали появлению и росту множества городов как промышленных центров, особенно в первые десятилетия советской власти. Так, в период с 1926 по 1939 год Казахстан пережил стремительный индустриальный рывок: уровень урбанизации вырос с менее чем 9% до почти 30% — ценой масштабных человеческих жертв. Последующие кампании индустриализации, сопровождавшиеся массовым переселением некоренного населения в города, продолжили этот тренд: к 1959 году доля городских жителей достигла 43,7%, к 1970 — 50,3%, к 1979 — 53,5%, а к 1989 году — 56,3% (Советские переписи: 1926, 1959, 1970, 1979, 1989). Эти масштабные усилия государства заложили основу для многих городов, которые впоследствии стали важными опорными точками в постсоветской системе расселения Казахстана, особенно в северных и восточных регионах страны — таких как Караганда, Темиртау, Павлодар и Усть-Каменогорск.

Подобные процессы происходили и в остальной части Центральной Азии, но в менее выраженной форме. Казахстан, будучи “внутренней” периферией, находился географически ближе к центру Советского Союза, был глубже интегрирован в об-

process was even slower, with the urban population reaching 22–24% by 1959, 35% by 1979, and 32.5% by 1989 (Soviet census, 1926, 1959, 1970, 1979, 1989).

The Three-Sector Theory predicts that countries begin transitioning from the industrial phase to a post-industrial economy when they reach a stage of mature industrialization and higher levels of income and productivity. This stage, however, is quite abstract and difficult to pinpoint precisely in practice. Western economies, for example, are believed to have begun shifting toward services in the mid-20th century. In the Soviet Union, this transition occurred later and at different times across its republics. Nevertheless, industrialization remained the dominant economic paradigm up until the very end of the USSR, which gave the Soviet economy somewhat unnatural characteristics by the time of its collapse. As such, the dissolution of the Soviet Union marked a clear dividing line, after which the

TODAY, ALL FIVE CENTRAL ASIAN ECONOMIES ARE EXPERIENCING A GROWING SERVICE SECTOR IN LARGE CITIES, MEASURED BY THE INCREASING SHARE OF LABOR EMPLOYED IN SERVICES

СЕГОДНЯ ВО ВСЕХ ПЯТИ СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ НАБЛЮДАЕТСЯ РОСТ СЕКТОРА УСЛУГ В КРУПНЫХ ГОРОДАХ, ЧТО ВЫРАЖАЕТСЯ В УВЕЛИЧЕНИИ ДОЛИ ЗАНЯТОГО В ЭТОЙ СФЕРЕ НАСЕЛЕНИЯ

щесоюзную систему и структурно отличался от более «отдалённых» республик региона. В отличие от других республик, которые воспринимались скорее как дальние окраины по отношению к Москве, Казахстан играл более значимую роль в советской системе (Чинн и Кайзер, 2019). Важнейшим фактором стало богатство природных ресурсов Казахстана — угля, нефти, газа, урана и различных металлов — что сделало республику ключевым регионом для развития тяжёлой промышленности, которой советское руководство придавало особое значение. Немаловажную роль сыграло и то, что Казахстан в меньшей степени зависел от сельского хозяйства, что во многом определялось его природно-географическими условиями. В отличие от республик с традиционным орошаемым земледелием, таких как Узбекистан или Таджикистан, Казахстан имел ограниченные возможности для интенсивного сельского хозяйства, но был более приспособлен для масштабной индустриализации. В

rapid transition to post-industrial economies became more evident. Today, all five Central Asian economies are experiencing a growing service sector in large cities, measured by the increasing share of labor employed in services, though the pace of change varies across countries. The share of labor in agriculture is declining throughout the region, also at different rates, while the dynamics of employment in the industrial sector are more volatile and less clearly defined. As of 2025, Kazakhstan has the highest share of labor in the service sector, at 66%, followed by Uzbekistan with 58.2%, Kyrgyzstan with 51%, Turkmenistan with 44%, and Tajikistan with 37%. The share of labor employed in agriculture is lowest in Kazakhstan, at 12.1%, and highest in Tajikistan, at 42.7% (World Bank data, 2025).

In conclusion, cities in Central Asia are not merely physical settlements, but are reflections of each country's broader economic development trajectory. The urban landscapes observed today, especially in Kazakhstan, are deeply rooted in patterns established during the Soviet period, when industrialization, resource allocation, and centralized planning shaped the spatial and economic structure of the region. The differences in urbaniza-

результате, несмотря на примерно одинаковые стартовые показатели урбанизации в начале XX века, в остальных республиках Центральной Азии этот процесс развивался гораздо медленнее, чем в Казахстане. Например, уровень урбанизации в Узбекистане составлял 20,9% в 1926 году и, по оценкам, достиг лишь 33% к 1970 году. В Таджикистане урбанизация продвигалась ещё медленнее: городское население составляло 22–24% к 1959 году, 35% к 1979-му и 32,5% к 1989 году (Советские переписи: 1926, 1959, 1970, 1979, 1989).

Согласно теории трёх секторов, страны начинают переход от индустриального этапа к постиндустриальной экономике, когда достигают зрелого уровня индустриализации, а также высоких показателей доходов и производительности. Однако на практике этот этап достаточно абстрактен и трудно поддаётся точному определению. Так, считается, что в странах Запада переход к экономике услуг начался ещё в середине XX века. В Советском Союзе этот сдвиг произошёл позже и в разное время в разных республиках. Тем не менее, вплоть до самого распада СССР именно индустриализация оставалась господствующей экономической моделью, что к моменту кру-

tion levels across the Central Asian states highlight how these Soviet-era legacies continue to influence present-day development. Understanding cities as outcomes of historical economic strategies, rather than isolated phenomena, is essential for interpreting current demographic trends and for planning future urban and regional development in the region.

References:

Bureau of National Statistics, Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan (2025). Demographic Statistics. Retrieved from <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/>. Accessed on 22.06.2025.

шения придавало советской экономике во многом неестественный характер. Распад Советского Союза стал своего рода водоразделом, после которого переход к постиндустриальной экономике стал более заметным. Сегодня во всех пяти странах Центральной Азии наблюдается рост сектора услуг в крупных городах, что выражается в увеличении доли занятого в этой сфере населения, хотя темпы изменений различаются от страны к стране. Во всех республиках также снижается доля рабочей силы в сельском хозяйстве, при этом темпы этого снижения тоже неравномерны. А вот динамика занятости в промышленности остаётся менее предсказуемой и

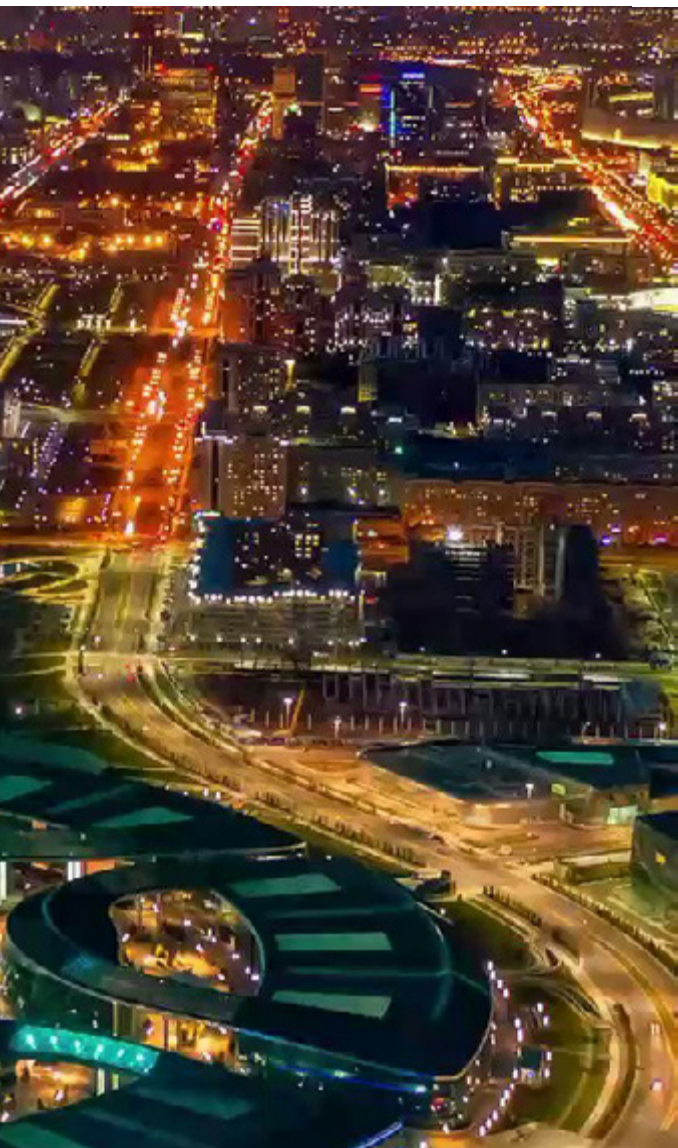
Chinn, Jeff and Kaiser, Robert (2019). Russians as the new minority: Ethnicity and nationalism in the Soviet successor states (Rev. ed.). Abingdon, UK: Routledge. Retrieved from <https://doi.org/10.4324/9780429305245>. Accessed on 21.06.2025.

Clark, Colin (1940). The Conditions of Economic Progress. London: Macmillan.

Dknews.kz (2025). Urbanization in Kazakhstan: How cities are changing the face of the country. Retrieved from <https://dknews.kz/ru/v-strane/361309-urbanizaciya-v-kazahstane-kak-goroda-menyayut-lico>. Accessed on 22.06.2025.

Fisher, Allen, George (1935). The Clash of Progress and Security. London: Macmillan.

Fourastié, Jean (1949). The great hope of the 20th century: Technical progress, economic progress, social progress. Paris: Presses Universitaires de France.

более изменчивой. По состоянию на 2025 год наибольшая доля занятых в сфере услуг зафиксирована в Казахстане — 66%, за ним следуют Узбекистан (58,2%), Кыргызстан (51%), Туркменистан (44%) и Таджикистан (37%). Наименьшая доля занятых в сельском хозяйстве также наблюдается в Казахстане — 12,1%, а самая высокая — в Таджикистане, где она достигает 42,7% (данные Всемирного банка, 2025).

В заключение стоит подчеркнуть, что города Центральной Азии — это не просто физические населённые пункты, а отражение более широких траекторий экономического развития каждой страны. Современный облик городов, особенно в Казахстане, во многом уходит корнями в советский период, когда индустриализация, распределение ресурсов и централизованное планирование формировали пространственную и экономическую структуру региона. Различия в уровне урбанизации между странами Центральной Азии наглядно демонстрируют, насколько сильно наследие советской эпохи продолжает влиять на сегодняшний день. Понимание городов как результата исторических экономических стратегий, а не как изолированных явлений, имеет решающее значение как для интерпретации современных демографических процессов, так и для эффективного планирования будущего городского и регионального развития в этом регионе.

Источники:

Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. (2025). Демографическая статистика. Доступно по адресу: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/>. Дата обращения: 22.06.2025.

Государственный комитет СССР по статистике (1990). Всесоюзная перепись населения с 12 по 19 января 1989 года.

Данные Всемирного банка (2025). Открытые данные Всемирного банка. Доступно по адресу: <https://data.worldbank.org/>. Дата обращения: 22.06.2025.

Dknews.kz (2025). Урбанизация в Казахстане: как города меняют лицо страны. Доступно по адресу: <https://dknews.kz/ru/v-strane/361309-urbanizaciya-v-kazahstane-kak-goroda-menyayut-lico>. Дата обращения: 22.06.2025.

Кларк, Колин (1940). Условия экономического прогресса. Лондон: Макмиллан.

Statisticstimes.com (2024). Countries by urban population. Retrieved from https://statisticstimes.com/demographics/countries-by-urban-population.php?utm_source. Accessed on 19.06.2025.

USSR Central Statistical Administration (1928). All-Union population census of 1926. Moscow: Gosstatizdat.

USSR Central Statistical Administration (1960). All-Union population census of 1959. Moscow: Gosstatizdat.

USSR Central Statistical Administration (1972). All-Union population census of 1970. Moscow: Finance and Statistics.

USSR Central Statistical Administration (1980). All-Union population census of 1979. Moscow: Finance and Statistics.

USSR State Committee for Statistics (1990). All Union population census of January 12–19, 1989.

World Bank data (2025). World Bank Open Data. Retrieved from <https://data.worldbank.org/>. Accessed on 22.06.2025.

Worldometers.info (2024). Turkmenistan population. Retrieved from <https://www.worldometers.info/world-population/turkmenistan-population/>. Accessed on 20.06.2025.

Фишер, Аллен Джордж (1935). Столкновение прогресса и безопасности. Лондон: Макмиллан.

Фурастье, Жан (1949). Великая надежда XX века: технический прогресс, экономический прогресс, социальный прогресс. Париж: Университетское издательство Франции.

Statisticstimes.com (2024). Страны по уровню городского населения. Доступно по адресу: https://statisticstimes.com/demographics/countries-by-urban-population.php?utm_source. Дата обращения: 19.06.2025.

Центральное статистическое управление СССР (1928). Всесоюзная перепись населения 1926 года. Москва: Госстатиздат.

Центральное статистическое управление СССР (1960). Всесоюзная перепись населения 1959 года. Москва: Госстатиздат.

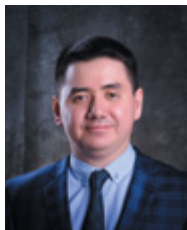
Центральное статистическое управление СССР (1972). Всесоюзная перепись населения 1970 года. Москва: Финансы и статистика.

Центральное статистическое управление СССР (1980). Всесоюзная перепись населения 1979 года. Москва: Финансы и статистика.

Чинн, Джефф и Кайзер, Роберт (2019). Русские как новое меньшинство: этничность и национализм в постсоветских государствах (перераб. изд.). Абингдон, Великобритания: Routledge. Доступно по адресу: <https://doi.org/10.4324/9780429305245>. Дата обращения: 21.06.2025.

Worldometers.info (2024). Население Туркменистана. Доступно по адресу: <https://www.worldometers.info/world-population/turkmenistan-population/>. Дата обращения: 20.06.2025.

DOĞU AVRUPA'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ ATILIMI: TEMEL ETKENLER VE DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ

ZHENGIZKHAN ZHANALTAY

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
MÜDÜR YARDIMCISI

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ДИРЕКТОР ОРЫНБАСАРЫ

ШЫҒЫС ЕУРОПАДАҒЫ
ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ
СЕРПІНІ: НЕГІЗГІ ФАКТОРЛАР
МЕН ӨЗГЕРІС ДИНАМИКАСЫ

Küresel ölçekte yaşanan ekonomik büyüme ve buna paralel olarak artan enerji talebi, yenilenebilir enerji kaynaklarını yalnızca bir alternatif değil, zorunlu bir çözüm olarak gündeme taşımaktadır. Günümüz dünyasında elektrik üretimi ve tüketimi, yaşam kalitesinin sürdürülebilirliği açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Fosil yakıtlara dayalı enerji sistemlerinin taşıdığı jeopolitik ve ekonomik riskler, enerji arz güvenliğini uluslararası ilişkilerin ve ekonomik politikaların merkezine yerleştirdi. Özellikle petrol ve doğal gaz gibi stratejik kaynakların jeopolitik rekabetin odak noktasında olması, enerji bağımsızlığı arayışlarını ve yenilenebilir enerji yatırımlarını hızlandırmaktadır. Bu bağlamda, Polonya ve Macaristan gibi Doğu Avrupa ülkelerinin yenilenebilir enerji politikaları dikkatle incelenmesi gereken örnekler sunmaktadır. Bu çalışma, söz konusu ülkelerin güncel enerji dönüşümünü, politika setlerini ve gelecek projeksiyonlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Yenilenebilir enerji, çevre dostu yapısı ve yerel kaynaklara dayanması dolayısıyla sadece ekolojik değil, aynı zamanda ekonomik ve jeostratejik faydalar sunmaktadır. Bu kaynakların kullanımının yaygınlaşması, enerji ihtalatına olan bağımlılığı azaltmakta ve ülkelerin içsel kalkınma süreçlerine

2024 YAZINDA GÜNEŞ ENERJİSİNİN TOPLAM ELEKTRİK ÜRETİMİ İÇERİSİNDEKİ PAYI MACARİSTAN'DA %36'YA, POLONYA'DA İSE YAKLAŞIK %19'A YÜKSELDİ; BU ORANLAR AVRUPA BİRLİĞİ ORTALAMASI OLAN %12'NİN OLDUKÇA ÜZERİNDEDİR

2024 ЖЫЛҒЫ ЖАЗДА КҮН ЭНЕРГИЯСЫНЫҢ ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСЫН ӨНДІРУДЕГІ ОРТАША ҮЛЕСІ МАЖАРСТАНДА 36%, ПОЛЬШАДА ШАМАМЕН 19% ДЕҢГЕЙІНЕ ЖЕТТІ, АЛ ЕО БОЙЫНША ОРТАША КӨРСЕТКІШ 12% ДЕҢГЕЙІНДЕ САҚТАЛДЫ

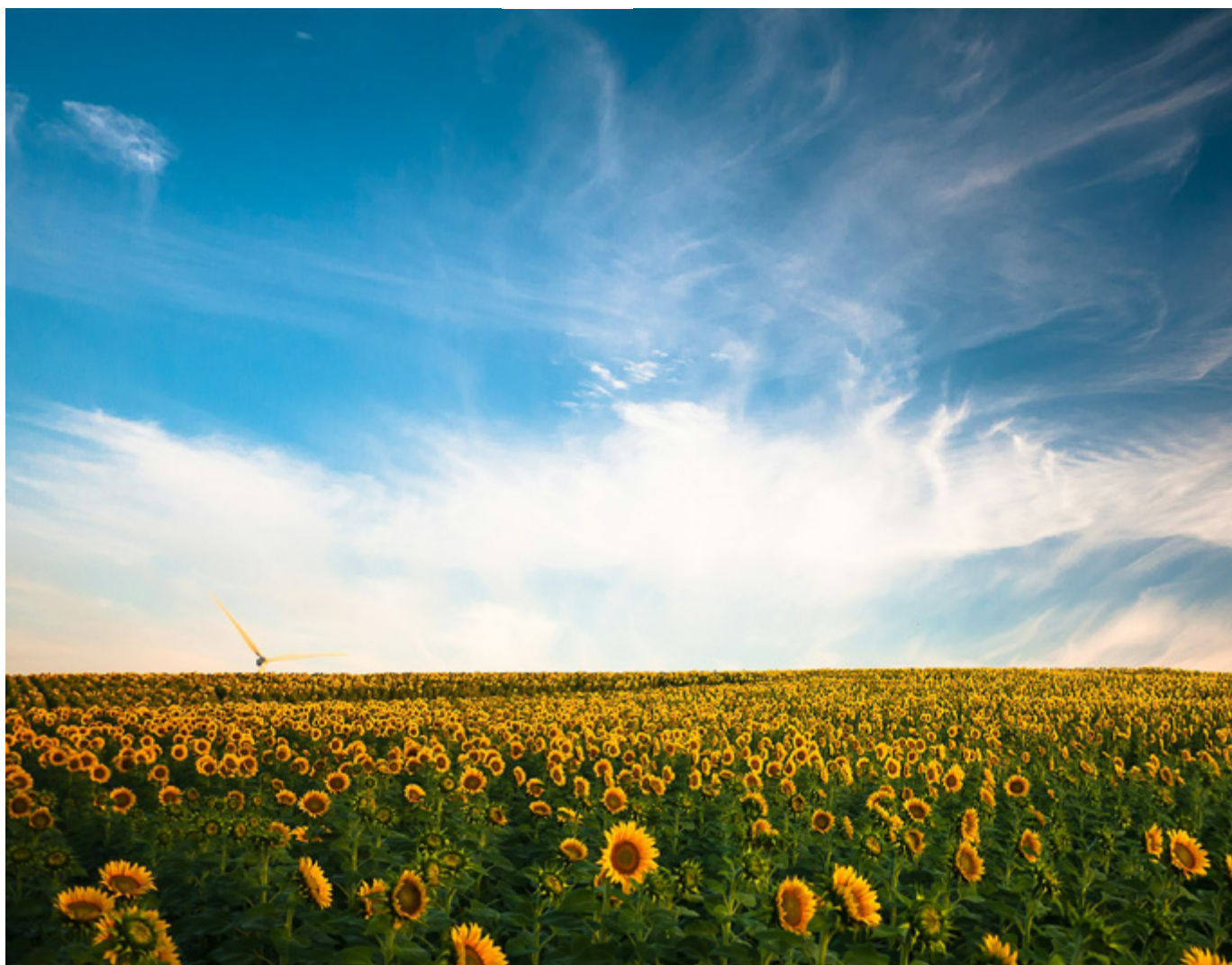
Жаһандық экономикалық өсім мен энергияға деген сұраныстың артуынан туындаған қысым жаңартылатын энергия көздерінің ролін баламалы нұсқадан міндетті энергиямен қамтамасыз ету шешіміне айналдырды. Электр энергиясын өндіру мен тұтыну қазіргі өмір салтының тұрақтылығын қамтамасыз етуде маңызды мәнге ие. Ал дәстүрлі қазба отындарына негізделген энергия көздерінің саяси және экономикалық тұрақсыздықтарға бейім болуы – энергетикалық қауіпсіздік мәселесін халықаралық қатынастар мен экономикалық саясаттың өзегіне айналдыруда. Әсіресе мұнай мен табиғи газ секілді ресурстардың геосаяси қақтығыстар нысанына айналуы елдердің энергетикалық тәуелсіздігін қамтамасыз ету мен қауіпсіздігін күшейту қажеттілігін арттыра түсуде. Осы мақалада аталған үдерістер аясында Польша мен Венгрияның жаңартылатын энергияға қатысты саясаты, қазіргі жағдайы және болашаққа арналған жоспарлары талданады.

Жаңартылатын энергия көздері экологиялық тұрғыдан орнықты болуымен және жергілікті ресурстарға негізделуі арқылы энергетикалық тәуелсіздікті арттыратынымен стратегиялық маңызға ие.

katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda enerji arz çeşitliliğini artırarak fiyat istikrarını desteklemekte ve yeni istihdam olanakları yaratmaktadır. Gelişmekte olan ekonomiler açısından bu yönleriyle stratejik değer taşıyan yenilenebilir enerji sektörü, günümüzde küresel düzeyde hızlı bir büyüme süreci içerisinde. Bu makalede, Doğu Avrupa'nın iki önemli ülkesi olan Polonya ve Macaristan'ın enerji dönüşüm stratejileri ayrıntılı biçimde ele alınmakta; hem ulusal düzeydeki uygulamalar hem de Avrupa Birliği bağlamındaki politikalarla bütünleştirilerek değerlendirilmektedir.

2019 yılından itibaren dünyada yenilenebilir enerji kapasitesinde dikkat çekici bir artış yaşanmaktadır. Bu eğilim 2022 yılı sonrasında daha da belirgin hale geldi. 2022 yılında küresel ölçekte 295 GW yeni yenilenebilir enerji

Жаңартылатын энергия инфрақұрылымының кеңеюі мемлекеттерді дәстүрлі энергетикалық саясат салдарынан туындайтын халықаралық тәуелділіктерден қорғай отырып, экономикалық өсімнің кең ауқымда және теңгерімді түрде қамтамасыз етілуіне де ықпал етеді. Соңғы жылдары көптеген елдердің энергетикалық стратегиясында басымдыққа ие болған жаңартылатын энергия саласы, әсіресе дамушы өңірлерде қарқынды даму көрсетіп отыр. Осы талдауда Шығыс Еуропаның қарқынды дамып келе жатқан экономикаларының қатарына жататын Польша мен Венгрияның жаңартылатын энергия саласындағы соңғы бастамалары қарастырылады. Польша күн және жел энергетикасына қатысты теңгерімді көзқарас ұстанса, Венгрия күн энергиясына бағытталған стратегиясымен

kapasitesi devreye alınarak toplam kapasite 3.372 GW'a ulaştı. Bu da bir önceki yıla göre yaklaşık %9,6'lık bir büyümeye işaret etmektedir. Bu kapasite artışının %90'ı güneş ve rüzgar enerjisine dayalı olup, yeni devreye alınan enerji kaynaklarının %83'ü yenilenebilir niteliktedir (Chestney, 2023). 2023 yılında bu büyüme ivmesi sürerek; toplamda 473 GW'lık yeni kapasite eklendi ve bunun %86'sı yenilenebilir kaynaklardan sağlandı. Aynı dönemde güneş enerjisi 346 GW ile en büyük payı alırken, rüzgar enerjisi 116 GW ile ikinci sırada yer aldı (IRENA, 2024). 2024 yılı ise 585 GW'lık yeni kapasiteyle rekor bir yıl oldu; bu kapasitenin %92'si yenilenebilir enerji kaynaklarından oluştu. Güneş enerjisi

**BU ARTIŞ,
YENİLENEBİLİR
KAYNAKLARIN
TOPLAM ELEKTRİK
ÜRETİMİNDEKİ
PAYINI 2024 YILINDA
%29,6'YA YÜKSELTİ.
AYNI SÜREÇTE
KÖMÜRÜN ENERJİ
ÜRETİMİNDEKİ PAYI
%70'TEN %57'YE
GERİLEDİ**

**ҚУАТТЫЛЫҚТЫҢ
АРТУЫ 2024 ЖЫЛЫ
ЕЛДЕГІ ЭЛЕКТР
ЭНЕРГИЯСЫНЫҢ
29,6%-ЫНЫҢ
ЖАҢАРТЫЛАТЫН
КӨЗДЕРДЕН
АЛЫНУЫНА
МҮМКІНДІК БЕРДІ.
ЖАҢАРТЫЛАТЫН
ЭНЕРГЕТИКАНЫҢ
ДАМУЫ КӨМІРДІҢ
ҮЛЕСІН 2022 ЖЫЛҒЫ
70%-ДАН 2024
ЖЫЛЫ 57%-ҒА
ДЕЙІН ҚЫСҚАРТУҒА
ЫҚПАЛ ЕТТІ**

аймақтық жаңартылатын энергия трансформациясының ауқымын айқын көрсетеді.

2019 жылдан бастап жаһандық деңгейде жаңартылатын энергия қуатының артқаны байқалды. Бұл үрдіс әсіресе 2022 жылдан кейін айқындала түсті. 2022 жылы әлем бойынша 295 гигаватт (ГВт) көлемінде жаңа жаңартылатын энергия қуаты іске қосылып, жаһандық жалпы қуат 3 372 ГВт-қа жетті. Бұл 2021 жылмен салыстырғанда шамамен 9,6%-ға өсімді білдіреді. Жаңа қуаттың шамамен 90%-ын күн және жел энергиясы құраса, іске қосылған барлық жаңа энергия көздерінің 83%-ы жаңартылатын сипатта болды. Бұл көрсеткіш аталған сектордың энергетикалық трансформациядағы басты орнын айқындай түседі (Честней, 2023). 2023 жылы өсім үдерісі одан әрі үдей түсіп, 473 ГВт жаңа қуат қосылды, оның 86%-ы жаңартылатын энергия көздерінен құралды. Осы жылы күн энергиясы 346 ГВт-пен ең ірі үлеске ие болса, жел энергиясы 116 ГВт-пен екінші орынға ие болды (IRENA, 2024). 2024 жылы рекордтық деңгейде – 585 ГВт жаңа қуат іске қосылып, оның 92%-ы жаңартылатын энергия көздерінен құралды. Күн энергиясы 452 ГВт-пен көшбасшылық ұстанымын сақтап қалса, жел энергиясы 113 ГВт-пен екінші орнын берік ұстады (IRENA, 2025). 2030 жылы жаңартылатын энергия көздерінің қосатын үлесі 935 ГВт-қа жетеді деген болжам бар, оның 95%-ын күн және жел энергиясы құрайды деп күтілуде. Жалпы қуат көлемі сол кезеңде 5 520 ГВт-қа жетеді деген болжам жасалуда (IRENA, 2024).

Еуропалық Одақта (ЕО) жаңартылатын энергияға қатысты мақсаттар климаттық саясаттың дамуымен бірге күшейтілуде. 2019 жылы жарияланған Еуропалық жасыл келісім (European Green Deal) 2050 жылға қарай климаттық бейтарап-

bu dönemde 452 GW ile liderliğini sürdürürken, rüzgar enerjisi 113 GW seviyesine ulaştı (IRENA, 2025). 2030 yılına gelindiğinde yenilenebilir enerjinin katkısının 935 GW olacağı ve bunun %95'inin güneş ve rüzgar kaynaklı olacağı öngörülmektedir. Genel kapasitenin ise 5.520 GW'a ulaşması beklenmektedir (IRENA, 2024).

Avrupa Birliği özelinde bakıldığında, yenilenebilir enerjiye geçiş süreci, iklim değişikliğiyle mücadele ve enerji güvenliğini sağlama amacıyla çok daha sistematik biçimde ilerlemektedir. 2019 yılında ilan edilen Avrupa Yeşil Mutabakatı, 2050 yılına kadar iklim nötrlüğü hedefini gündeme getirdi. Bu hedef doğrultusunda 2021 yılında açıklanan "Fit for 55" paketi, 2030 yılı itibarıyla enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerjinin payını %32'den %40'a çıkarma önerisinde bulundu (Avrupa Komisyonu, 2025). Ancak 2022 yılında patlak veren Rusya-Ukrayna Savaşı ile birlikte Avrupa'nın enerji güvenliğine yönelik kaygıları arttı, bu durum AB'nin REPowerEU programını hızlandırmasına neden oldu. Bu plan çerçevesinde 2030 yılı için hedeflenen yenilenebilir

}

тыққа қол жеткізуді мақсат етеді. Мақсат 2021 жылы ұсынылған «55-ке сай» (Fit for 55) пакетімен күшейтіліп, 2030 жылға дейін ЕО-ның энергия тұтынуындағы жаңартылатын көздердің үлесін 32%-дан 40%-ға дейін арттыру ұсынылды (Еуропалық комиссия, 2025). Ресейдің 2022 жылы Украинаға басып кіруінен кейін қабылданған және шұғыл түрде іске қосылған REPowerEU жоспары аясында, бұл үлесті 2030 жылға дейін 42,5%-ға дейін жеткізу мақсаты қойылды (Еуропалық комиссия, 2025).

Шығыс Еуропа аймағы ЕО-ның энергетикалық трансформациясындағы стратегиялық қызметіне байланысты барған сайын маңызды рөлге ие болуда. Бұрын жаңартылатын энергия көздері саласында артта қалып келген Шығыс Еуропа елдері, әсіресе күн энергетикасы бағытында, соңғы жылдары елеулі серпіліс жасап отыр. Үдеріс нәтижесінде Шығыс Еуропаның Еуропа аясындағы күн энергиясы өндірісіндегі үлесі арта түсті. 2019–2024 жылдар аралығында өңірдегі күн энергиясы қуаты шамамен 9 ГВт-тан 46 ГВт-қа дейін өсіп, шамамен 450%-ға артты.

энерji payы %42,5'e yükseltildi (Аврұпа Komısyonu, 2025).

Doğu Аврұпа ölkeleri, AB genelindeki bu dönüşümde giderek daha merkezi bir konuma yerleşmektedir. Uzun süre yenilenebilir enerji yatırımları konusunda Batı Аврұпа'nın gerisinde kalan bu ölkeler, son dönemde özellikle güneş enerjisi alanında kayda değer ilerlemeler kaydetti. Örneğin 2019–2024 yılları arasında Doğu Аврұпа'nın güneş enerjisi kurulu gücü %450 oranında artarak yaklaşık 9 GW'dan 46 GW'a yükseldi. Bu oran, Аврұпа genelindeki ortalama büyüme oranı olan %145'i önemli ölçüde geride bırakmaktadır (Maguire, 2025).

Doğu Аврұпа'nın güneş enerjisi üretimi de aynı dönemde benzer bir ivme gösterdi. 2019'da 9 TWh olan üretim, 2024 yılı itibarıyla 42 TWh seviyesine ulaşarak neredeyse beş kat arttı. Bu gelişme, bölgedeki enerji sektörü kaynaklı CO₂ emisyonlarının %26 oranında azalmasını sağladı. 2024 yılında güneş enerjisinin toplam elektrik üretimi içerisindeki payı Macaristan'da %36'ya, Polonya'da ise yaklaşık %19'a yükseldi; bu oranlar Аврұпа Birliği ortalaması olan %12'nin oldukça üzerindedir (Maguire, 2025).

Polonya ve Macaristan, bu dönüşüm sürecinde bölgesel liderlik konumuna yükseldi. Polonya uzun yıllar boyunca kömür ağırlıklı enerji üretim modeli uygulamış; ancak son yıllarda güneş ve rüzgar enerjisine yönelik yatırımlarla enerji portföyünü çeşitlendirme yoluna gitti. 2019 yılında yenilenebilir kaynakların elektrik üretimindeki payı yaklaşık %14–15 civarındayken, 2024'te bu oran %30'a ulaştı (Ptak, 2025). Macaristan ise daha tek yönlü bir strateji izledi ve güneş enerjisine yoğunlaştı. 2019 yılında %4 olan güneş enerjisi üretim payı, 2024 yılında %25'in üzerine çıkarak Аврұпа genelinde en hızlı büyüyen pazar haline geldi (Green Forum, 2025).

**BU BAŞARIDA
“PROSUMER”
SİSTEMLERİNİN
YAYGINLAŞMASININ
BÜYÜK PAYI
BULUNMAKTADIR.
BU SİSTEMLE 2022
YILI SONU İTİBARIYLA
YAKLAŞIK 1,2 MİLYON
KÜÇÜK ÖLÇEKLİ
ÜRETİCİ TOPLAMDA
9,3 GW KAPASİTELİ
SİSTEMLERLE
ŞEBEKEYE ENERJİ
SAĞLAMAKTADIR**

**АТАЛҒАН ЖЕТИСТІКKE
«ПРОСЬЮМЕР»
(ТҰТЫНУШЫ
ӘРІ ӨНДІРУШІ)
ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ
КЕҢІНЕН ТАРАЛУЫ
ҮЛКЕН ҮЛЕС
ҚОСТЫ. ЖҮЙЕ
БОЙЫНША 2022
ЖЫЛДЫҢ СОҢЫНА
ДЕЙІН ШАМАМЕН
1,2 МИЛЛИОН
ШАҒЫН АУҚЫМДЫ
ӨНДІРУШІ ЖАЛПЫ
ҚУАТТЫЛЫҒЫ
9,3 ГВт БОЛАТЫН
ЖҮЙЕЛЕР АРҚЫЛЫ
ЭЛЕКТР ЖЕЛІСІНЕ
ЭНЕРГИЯ ЖЕТКІЗУДЕ**

Көрсеткіш Еуропа бойынша орташа өсім деңгейі – 145%-ды басып озды (Maguire, 2025).

Күн энергиясын өндіру көлемі де осы кезеңде 9 ТВтсағ-тан 42 ТВтсағ-қа дейін жетіп, шамамен бес есеге өсті. Соның нәтижесінде аймақтағы энергетика саласынан шығатын CO₂ шығарындылары 26%-ға қысқарды. 2024 жылғы жазда күн энергиясының электр энергиясын өндірудегі орташа үлесі Мажарстанда 36%, Польшада шамамен 19% деңгейіне жетті, ал ЕО бойынша орташа көрсеткіш 12% деңгейінде сақталды (Maguire, 2025).

Өсім бойынша Польша мен Мажарстан аймақтың жетекші елдері ретінде алдыңғы қатардан көрінуде. Ұзақ жылдар бойы көмірге тәуелді болған Польша соңғы уақытта күн және жел энергиясы салаларында қуаттылығын арттырса, Мажарстан негізінен күн энергиясына басымдық бере отырып, қарқынды дамуға жетті. Польшада жаңартылатын энергия көздерінің электр энергиясын өндірудегі үлесі 2019 жылы 14–15% шамасында болса, 2024 жылы бұл көрсеткіш 30%-ға жуықтады (Ptak, 2025). Ал Мажарстанда күн энергиясының үлесі 2019 жылғы 4%-дан 2024 жылы 25%-дан асып, Еуропадағы ең жоғары өсім қарқынын көрсетті (Грин Форум, 2025).

Польшада жаңартылатын энергетика саласындағы өркендеу жергілікті ынталандыру шаралары мен ЕО қолдауының жүйелі қолдауын жүзеге асып отыр. 2022 жылы 12 ГВт болған күн энергиясы қуаты 2023 жылы 17 ГВт-қа дейін артып, елеулі серпіліс жасалды (Юэн, 2024). Қуаттылықтың артуы 2024 жылы елдегі электр энергиясының 29,6%-ының жаңартылатын көздерден алынуына мүмкіндік берді. Жаңартылатын энергетиканың дамуы көмірдің үлесін 2022 жылғы 70%-дан 2024

Polonya'da bu büyüme, hem ulusal teşviklerle hem de AB fonlarıyla desteklendi. 2022 yılında 12 GW olan güneş enerjisi kapasitesi, sadece bir yıl içinde 17 GW'a çıkarıldı (Yuen, 2024). Bu artış, yenilenebilir kaynakların toplam elektrik üretimindeki payını 2024 yılında %29,6'ya yükseltti. Aynı süreçte kömürün enerji üretimindeki payı %70'ten %57'ye geriledi (Ptak, 2025).

Bu başarıda "prosumer" sistemlerinin yaygınlaşmasının büyük payı bulunmaktadır. Bu sistemle 2022 yılı sonu itibarıyla yaklaşık 1,2 milyon küçük ölçekli üretici toplamda 9,3 GW kapasiteli sistemlerle şebekeye enerji sağlamaktadır. Bu tesislerin %99'u güneş paneli temellidir (Ptak, 2023). Aynı dönemde Lightsource BP, 40 MW'lık bir güneş enerjisi sant-

↑

жылы 57%-ға дейін қысқартуға ықпал етті (Ptak, 2025).

Аталған жетістікке «просьюмер» (тұтынушы әрі өндіруші) жүйелерінің кеңінен таралуы үлкен үлес қосты. Жүйе бойынша 2022 жылдың соңына дейін шамамен 1,2 миллион шағын ауқымды өндіруші жалпы қуаттылығы 9,3 ГВт болатын жүйелер арқылы электр желісіне энергия жеткізуде. Бұл нысандардың 99%-ы күн панельдеріне негізделген (Ptak, 2023). Сол кезеңде Lightsource BP компаниясы 40 МВт-тық күн электр станциясын іске қосты; құрлықтағы жел энергетикасындағы қуаттылық 8 ГВт-қа жетті (Pan America Finance, 2023). Сонымен қатар, Польша 2030 жылға дейін Балтық теңізінің жағалауынан шамамен 5,9

ralini devreye alındı; kara rüzgarında kapasite 8 GW'a ulaşıldı (Pan America Finance, 2023). Polonya ayrıca 2030'a kadar Baltık Denizi açıklarında yaklaşık 5,9 GW'lık rüzgar kapasitesi kurmayı hedeflemektedir (Polonya İklim ve Çevre Bakanlığı, 2024).

Macaristan'ın enerji stratejisi daha çok güneş enerjisi odaklı ilerlemektedir. 2025 yılı başında ülkenin toplam yenilenebilir enerji kapasitesi 7.550 MW'a ulaşmış ve bu kapasitenin %80'i 2020 sonrasında kuruldu (Green Forum, 2025). Güneş enerjisinin toplam üretimdeki payı 2024'te %25'e ulaştı. Özellikle 2024 yazında öğle saatlerinde güneş enerjisinin ulusal talebin

ÖZELLİKLE 2024 YAZINDA ÖĞLE SAATLERİNDE GÜNEŞ ENERJİSİNİN ULUSAL TALEBİNİN %80'İNDEN FAZLASINI KARŞILADIĞI GÜNLERİN SAYISI 2023'TE 10 İKEN, 2024'TE 70 GÜNE ÇIKTI

ӘСІРЕСЕ 2024 ЖЫЛДЫҢ ЖАЗ АЙЛАРЫНДА КҮНДІЗГІ УАҚЫТТА КҮН ЭНЕРГИЯСЫ ҰЛТТЫҚ ЭЛЕКТР СҰРАНЫСЫНЫҢ 80%-ЫНАН АСТАМЫН ӨТЕГЕН КҮНДЕРДІҢ САНЫ 2023 ЖЫЛЫ 10 КҮН БОЛСА, 2024 ЖЫЛЫ БҰЛ КӨРСЕТКІШ 70 КҮНГЕ ЖЕТКЕН

ГВт жел электр қуатын орнатуды мақсат етіп отыр (Польша Климат және Қоршаған орта министрлігі, 2024).

Мажарстанның энергетикалық стратегиясы негізінен күн энергиясына бағытталған. 2025 жылдың басында елдің жалпы жаңартылатын энергия қуаты 7 550 МВтқа жетіп, бұл қуаттың 80%-ы 2020 жылдан кейін орнатылған (Green Forum, 2025). 2024 жылы күн энергиясының жалпы электр өндірісіндегі үлесі 25%-ға дейін өсті. Әсіресе 2024 жылдың жаз айларында күндізгі уақытта күн энергиясы ұлттық электр сұранысының 80%-ынан астамын өтеген күндердің саны 2023 жылы 10 күн болса, 2024 жылы бұл көрсеткіш 70 күнге жеткен (Green Forum, 2025).

2024 жылдың алғашқы жеті айында Мажарстандағы күн электр станциялары 5,8 ТВт/сағ электр энергиясын өндірген, бұл алдыңғы жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 47,7%-ға артық (Maguire, 2025). Даму негізінен шатырға орнатылған жүйелер мен орта көлемдегі инвестициялар есебінен жүзеге асқанымен, Тапольцада қуаты 60 МВт және Баллоссегте 66 МВт болатын ірі нысандар да іске қосылған (Green Forum, 2024).

Бұл жетістіктердің артында әртүрлі ынталандыру тетіктері жатыр. Польшада 2019 жылы басталған "Mój Prąd" бағдарламасы күн панелдері жүйелеріне 6 000 злотый, ал энергия сақтау жүйелеріне 15 000 злотый көлемінде қаржылай қолдау көрсетті. 2022 жылға қарай бұл бағдарлама арқылы қолдау тапқан шағын орнатылымдар саны 1,2 миллионнан асты (Ptak, 2022). 2024 жылғы жаңартуға сәйкес, энергия сақтау жүйелеріне берілетін қолдау көлемі 16 000 злотыйға дейін ұлғайтылды (Jowett, 2024). «CfD» — баға айырмашылығын өтеу келісімшарттары аясында өт-

independent.co.uk

%80'inden fazlasını karşıladığı günlerin sayısı 2023'te 10 iken, 2024'te 70 güne çıktı (Green Forum, 2025).

2024'ün ilk yedi ayında Macaristan'daki güneş tesisleri 5,8 TWh elektrik üretmiş, bu miktar bir önceki yılın aynı dönemine göre %47,7'lik bir artışı ifade etmektedir (Maguire, 2025). Gelişim ağırlıklı olarak çatı tipi sistemler ve orta ölçekli yatırımlardan oluşsa da Tapolca'da 60 MW ve Ballószög'de 66 MW'lık büyük tesisler de faaliyete geçmiştir (Green Forum, 2024).

Bu başarıların arkasında çeşitli teşvik mekanizmaları yer almaktadır. Polonya'da 2019 yılında başlatılan "Mój Prąd" programı, güneş paneli sistemleri için 6.000 zloti, enerji depolama sistemleri içinse 15.000 zloti teşvik sağladı. 2022 yılı itibarıyla bu programla desteklenen mikro kurulum sayısı 1,2 milyonu aştı (Ptak, 2022). 2024 güncellemesiyle birlikte enerji depolama sistemlerine verilen destek 16.000 zlotiye yükseltildi (Jowett, 2024). Ayrıca fark sözleşmeleri (CfD) kapsamında yürütülen ihaleler aracılığıyla 2016–2022 yılları arasında 5,34 GW kara tipi rüzgar kapasitesi devreye

kізілген аукциондар арқылы 2016–2022 жылдары аралығында 5,34 ГВт көлемінде құрлықтағы жел энергетикасы қуаты іске қосылды; бұл жүйенің қолданылу мерзімі 2027 жылға дейін ұзартылды (Pan America Finance, 2023). 2022 жылдан бастап таза өлшеу (net metering) жүйесі таза есеп айырысуға (net billing) ауыстырылып, артық өндірілген энергия нарықтағы баға бойынша бағалана бастады (Jowett, 2023).

Мажарстанда METÁR жүйесі арқылы жасыл үстемақылар мен бәсекелі аукциондар негізінде ірі көлемдегі күн энергетикасы жобаларына қолдау көрсетілуде. 2019–2020 жылдарындағы алғашқы аукциондар мықты инвестициялық қызығушылық туғызып, бұл жүйенің сенімділігін арттырды (Халықаралық Энергетика Агенттігі, 2022). Сонымен қатар, таза өлшеу (net metering) жүйесі арқылы қуаты 50 кВт-тан төмен жеке өндірушілер артық өндірілген электр энергиясын желіге бөлшек баға бойынша сатуға мүмкіндік алды; бұл бағдарламаға 350 миллион еуро көлемінде субсидия

paraanaliz.com

алındı; bu sistem 2027'ye kadar uzatıldı (Pan America Finance, 2023). 2022'den itibaren net ölçümleme yerini net faturalamaya bırakmış ve fazla enerji piyasa fiyatı üzerinden değerlendirilmeye başlandı (Jowett, 2023).

Macaristan'da ise 2017'den bu yana uygulanan METAR sistemiyle yeşil primler ve rekabetçi ihaleler aracılığıyla büyük ölçekli güneş projeleri teşvik edildi. 2019–2020 döneminde yapılan ilk ihaleler güçlü yatırım tepkisi yaratmış ve sistemin güvenilirliği arttı (Uluslararası Enerji Ajansı, 2022). Ayrıca net ölçümleme uygulamalarıyla 50 kW altı üretim yapan bireysel kullanıcıların fazla elektriği perakende fiyat üzerinden şebekeye vermesi sağlanmış; bu program için 350 milyon avroluk bir sübvansiyon bütçesi ayrıldı (Güney Doğu Avrupa Enerji Enstitüsü, 2017).

Sonuç olarak, Polonya ve Macaristan'ın izlediği enerji politikaları, Doğu Avrupa'nın yenilenebilir enerjiye geçişinde dinamik ve etkili bir dönüşümün mümkün olduğunu göstermektedir. Bu iki ülke, sadece üretim kapasitelerini artırmakla kalmamış; aynı zamanda teknoloji

бөлінген (Оңтүстік-шығыс еуропа энергетика институты, 2017).

Қорытындылай келе, Польша мен Мажарстан ұстанған энергетикалық саясаттар Шығыс Еуропаның жаңартылатын энергияға көшуінде серпінді әрі тиімді өзгерістің мүмкін екенін айқын көрсетіп отыр. Бұл екі ел тек өндірістік қуаттарын арттырып қана қоймай, сонымен қатар технологиялық даму, энергетикалық қауіпсіздік және аймақтық ықпалдастық салаларында да алдыңғы қатарға шықты. Жаңартылатын энергия ендігі жерде бұл елдер үшін жай ғана экологиялық таңдау емес, экономикалық өсудің, қоғамдық әл-ауқаттың және ұлттық егемендіктің стратегиялық құрамдас бөлігіне айналуда.

Дереккөз:

Еуропалық Комиссия (2025). Жаңартылатын энергия жөніндегі директива. Сілтеме: https://energy.ec.europa.eu/topics/renewable-energy/renewable-energy-directive-targets-and-rules/renewable-energy-directive_en#:~:text=In%20July%202021%2C%20the%20Commission,increase%20

геліштірме, энергия қуәенлігі ве бөлгесел интегрasyon alanlarında да өне чыкмaktadır. Yenilenebilir энергия артк бу өлкелер için чевресел бир tercih деғил; экономика бүйүменин, toplumsal refahın ve ulusal egemenliğin stratejik бир билешени haline gelmektedir.

Кайнақча:

Аврүпа Комисyonu (2025). Yenilenebilir энергия директифи. Алынған yer: [https://energy.ec.europa.eu/topics/renewable-energy/renewable-energy-directive-targets-and-rules/renewable-energy-directive_en#:~:text=In%20July%202021%2C%20the%20Commission,increase%20renewables%20across%20the%20economy](https://energy.ec.europa.eu/topics/renewable-energy/renewable-energy-directive-targets-and-rules/renewable-energy-directive_en#:~:text=In%20July%202021%2C%20the%20Commission,increase%20renewables%20across%20the%20economy.). Erişim tarihi: 10.06.2025.

Chestney, Nina (2023). Күресел yenilenebilir энергия kapasitesi geçen yıl %10 артты - IRENA. Алынған yer: [https://www.reuters.com/business/energy/global-renewables-capacity-grew-by-record-10-last-year-irena-2023-03-21/#:~:text=IRENA%27s%20annual%20report%20on%20renewable,higher%20than%20the%20previous%20year](https://www.reuters.com/business/energy/global-renewables-capacity-grew-by-record-10-last-year-irena-2023-03-21/#:~:text=IRENA%27s%20annual%20report%20on%20renewable,higher%20than%20the%20previous%20year.). Erişim tarihi: 10.06.2025.

Green Forum (2024). MOL, 66 MW'lık satın alımla güneş энерjisi kapasitesini ikiye katladı. Алынған yer: [https://www.green-forum.eu/business/20241220/mol-doubles-solar-capacity-with-66-mw-acquisition-1603](https://www.green-forum.eu/business/20241220/mol-doubles-solar-capacity-with-66-mw-acquisition-1603.). Erişim tarihi: 12.06.2025.

Green Forum (2025). Macaristan %25 payla Аврүпа'da güneş энерjisinde lider. Алынған yer: [https://www.green-forum.eu/industry/20250128/hungary-leads-europe-in-solar-energy-with-25-share-1664#:~:text=The%20latest%20data%2C%20published%20by,over%20the%20past%20five%20years](https://www.green-forum.eu/industry/20250128/hungary-leads-europe-in-solar-energy-with-25-share-1664#:~:text=The%20latest%20data%2C%20published%20by,over%20the%20past%20five%20years.). Erişim tarihi: 12.06.2025.

Гүней Доғу Аврүпа Энергия Энститүсү (2017). Macaristan, 50 kW'a kadar net ölçүмлемели güneş projelerini %0 faizli krediyile destekliyor. Алынған yer: https://www.iene.eu/hungary-supports-net-metering-pv-projects-up-to-50-kw-with-0-loans-p3382.html?utm_. Erişim tarihi: 13.06.2025.

Jowett, Patrick (2024). Polonya, konut tipi güneş ve энергия depolama teşvik programını yeniden başlattı. Алынған yer: https://www.pv-magazine.com/2024/09/05/poland-relaunches-residential-solar-storage-rebate-scheme/?utm_. Erişim tarihi: 12.06.2025.

Maguire, Gavin (2025). Доғу Аврүпа'nın gizli güneş энерjisi атағи. Алынған yer: [https://www.reuters.com/markets/commodities/eastern-europes-stealthy-surge-solar-generation-maguire-2025-06-03/#:~:text=That%20collective%20solar%20capacity%20footprint,just%20the%20past%20five%20years](https://www.reuters.com/markets/commodities/eastern-europes-stealthy-surge-solar-generation-maguire-2025-06-03/#:~:text=That%20collective%20solar%20capacity%20footprint,just%20the%20past%20five%20years.). Erişim tarihi: 10.06.2025.

Pan America Finance (2023). Күресел кара рүзғари piyasası raporu. Алынған yer: [https://panamericanfinance.com/insights/energy-transition/global-onshore-wind-report-2023/key-regional-markets/poland/#:~:text=more%20annual%20capacity%2028a%2012,a%20target%20of%2012%20GW](https://panamericanfinance.com/insights/energy-transition/global-onshore-wind-report-2023/key-regional-markets/poland/#:~:text=more%20annual%20capacity%2028a%2012,a%20target%20of%2012%20GW.). Erişim tarihi: 12.06.2025.

Polonya İklim ve Çevre Bakanlığı (2024). 2040 yılına kadar Polonya'nın энергия politikası. Алынған yer: <https://www.>

renewables%20across%20the%20economy. Қаралған күні: 10.06.2025.

Грин Форум (2024). MOL компаниясы 66 МВт күн электр станциясын сатып алып, қуаттылығын екі есе арттырды. Сілтеме: [https://www.green-forum.eu/business/20241220/mol-doubles-solar-capacity-with-66-mw-acquisition-1603](https://www.green-forum.eu/business/20241220/mol-doubles-solar-capacity-with-66-mw-acquisition-1603.). Қаралған күні: 12.06.2025.

Грин Форум (2025). Мағарстан күн энергиясы бойынша Еуропада 25% үлеспен көш бастап тұр. Сілтеме: [https://www.green-forum.eu/industry/20250128/hungary-leads-europe-in-solar-energy-with-25-share-1664#:~:text=The%20latest%20data%2C%20published%20by,over%20the%20past%20five%20years](https://www.green-forum.eu/industry/20250128/hungary-leads-europe-in-solar-energy-with-25-share-1664#:~:text=The%20latest%20data%2C%20published%20by,over%20the%20past%20five%20years.). Қаралған күні: 12.06.2025.

Оңтүстік-Шығыс Еуропа Энергетикалық Институты (2017). Мағарстан 50 кВт-қа дейінгі күн жобаларын 0% мөлшерлемесмен несие арқылы қолдайды. Сілтеме: https://www.iene.eu/hungary-supports-net-metering-pv-projects-up-to-50-kw-with-0-loans-p3382.html?utm_. Қаралған күні: 13.06.2025.

Жоуетт, Патрик (2024). Польша тұрмыстық күн және энергия сақтау жүйелеріне арналған ын-таландыру бағдарламасын қайта бастады. Сілтеме: https://www.pv-magazine.com/2024/09/05/poland-relaunches-residential-solar-storage-rebate-scheme/?utm_. Қаралған күні: 12.06.2025.

Мағуайр, Гэвин (2025). Шығыс Еуропаның жасырын күн энергиясы серпіні. Сілтеме: [https://www.reuters.com/markets/commodities/eastern-europes-stealthy-surge-solar-generation-maguire-2025-06-03/#:~:text=That%20collective%20solar%20capacity%20footprint,just%20the%20past%20five%20years](https://www.reuters.com/markets/commodities/eastern-europes-stealthy-surge-solar-generation-maguire-2025-06-03/#:~:text=That%20collective%20solar%20capacity%20footprint,just%20the%20past%20five%20years.). Қаралған күні: 10.06.2025.

Пан Америка Қаржы (2023). Жер үстіндегі жел энергетикасы бойынша жаһандық нарық есебі. Сілтеме: [https://panamericanfinance.com/insights/energy-transition/global-onshore-wind-report-2023/key-regional-markets/poland/#:~:text=more%20annual%20capacity%2028a%2012,a%20target%20of%2012%20GW](https://panamericanfinance.com/insights/energy-transition/global-onshore-wind-report-2023/key-regional-markets/poland/#:~:text=more%20annual%20capacity%2028a%2012,a%20target%20of%2012%20GW.). Қаралған күні: 12.06.2025.

Польша Климат және Қоршаған орта министрлігі (2024). 2040 жылға дейінгі Польша энергетикалық саясаты. Сілтеме: [https://www.gov.pl/web/climate/energy-policy-of-poland-until-2040-epp2040#:~:text=Energy%20Policy%20of%20Poland%20until,share%20of%20renewable%20energy](https://www.gov.pl/web/climate/energy-policy-of-poland-until-2040-epp2040#:~:text=Energy%20Policy%20of%20Poland%20until,share%20of%20renewable%20energy.). Қаралған күні: 12.06.2025.

Птак, Алиция (2022). Польша, тұрмыстық күн панельдері мен энергия сақтау жүйелеріне субсидияны арттырды. Сілтеме: [https://notesfrompoland.com/2022/11/24/poland-increases-subsidies-for-home-solar-panels-and-energy-storage/#:~:text=Poland%20increases%20subsidies%20for%20home,%E2%82%AC1%2C275%29](https://notesfrompoland.com/2022/11/24/poland-increases-subsidies-for-home-solar-panels-and-energy-storage/#:~:text=Poland%20increases%20subsidies%20for%20home,%E2%82%AC1%2C275%29.). Қаралған күні: 12.06.2025.

Птак, Алиция (2023). Польша 2022 жылы жаңартылатын микроқондырғылардан электр өндіруді екі есе арттырды. Сілтеме: [https://notesfrompoland.com/2023/03/21/poland-doubled-electricity-production-from-renewable-micro-installations-in-2022/#:~:text=,of%20which%20comes%20from](https://notesfrompoland.com/2023/03/21/poland-doubled-electricity-production-from-renewable-micro-installations-in-2022/#:~:text=,of%20which%20comes%20from.). Қаралған күні: 12.06.2025.

- gov.pl/web/climate/energy-policy-of-poland-until-2040-epp2040#:~:text=Energy%20Policy%20of%20Poland%20until,share%20of%20renewable%20energy. Erişim tarihi: 12.06.2025.
- Ptak, Alicja (2022). Polonya, ev tipi güneş panelleri ve enerji depolama için sübvansiyonları artırıyor. Alınan yer: <https://notesfrompoland.com/2022/11/24/poland-increases-subsidies-for-home-solar-panels-and-energy-storage/#:~:text=Poland%20increases%20subsidies%20for%20home,%E2%82%A-C1%2C275%29>. Erişim tarihi: 12.06.2025.
- Ptak, Alicja (2023). Polonya, 2022'de yenilenebilir mikro kurulumlardan elektrik üretimini ikiye katladı. Alınan yer: <https://notesfrompoland.com/2023/03/21/poland-doubled-electricity-production-from-renewable-micro-installations-in-2022/#:~:text=,of%20which%20comes%20from>. Erişim tarihi: 12.06.2025.
- Ptak, Alicja and Strazalkowski, Patryk (2025). CLEW Rehberi – Polonya hükümeti enerji dönüşümü vaatlerini yerine getirmedir. Alınan yer: <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/clew-guide-upcoming-election-will-shape-direction-and-pace-polands-energy-transition#>. Erişim tarihi: 12.06.2025.
- Uluslararası Enerji Ajansı (2022). Macaristan 2022 – Yürütücü özet. Alınan yer: <https://www.iea.org/reports/hungary-2022/executive-summary>. Erişim tarihi: 13.06.2025.
- Uluslararası Enerji Ajansı (2022). Macaristan 2022 enerji politikası incelemesi. Alınan yer: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/9f137e48-13e4-4aab-b13a-dcc90adf7e38/Hungary2022.pdf>. Erişim tarihi: 13.06.2025.
- Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (2023). Yenilenebilir kapasite istatistikleri 2023. Alınan yer: <https://www.irena.org/Publications/2023/Mar/Renewable-capacity-statistics-2023?ref=europeans.today&utm>. Erişim tarihi: 10.06.2025.
- Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (2024). Yenilenebilir kapasite istatistikleri 2024. Alınan yer: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2024/Mar/IRENA_RE_Capacity_Statistics_2024.pdf. Erişim tarihi: 10.06.2025.
- Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (2025). Yenilenebilir kapasite istatistikleri 2025. Alınan yer: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2025/Mar/IRENA_DAT_RE_Capacity_Statistics_2025.pdf. Erişim tarihi: 10.06.2025.
- Yuen, Simon (2024). Polonya'nın kurulu güneş enerjisi kapasitesi 17 GW'ı aştı. Alınan yer: <https://www.pv-tech.org/polands-installed-solar-capacity-exceeds-17gw/#:~:text=Poland%E2%80%99s%20cumulative%20installed%20solar%20PV,a%20Polish%20research%20group>. Erişim tarihi: 12.06.2025.

- Птак, Алиция Стражалковский, Патрик (2025). CLEW нұсқаулығы – Польша үкіметі энергия транзиті бойынша уәделерін орындамады. Сілтеме: <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/clew-guide-upcoming-election-will-shape-direction-and-pace-polands-energy-transition#>. Қаралған күні: 12.06.2025.
- Халықаралық Энергетикалық Агенттік (2022). Мажарстан 2022 – Атқарушы түйін. Сілтеме: <https://www.iea.org/reports/hungary-2022/executive-summary>. Қаралған күні: 13.06.2025.
- Халықаралық Энергетикалық Агенттік (2022). Мажарстан 2022 энергия саясатын шолу. Сілтеме: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/9f137e48-13e4-4aab-b13a-dcc90adf7e38/Hungary2022.pdf>. Қаралған күні: 13.06.2025.
- Халықаралық Жаңартылатын Энергия Агенттігі (2023). 2023 жылғы жаңартылатын қуат статистикасы. Сілтеме: <https://www.irena.org/Publications/2023/Mar/Renewable-capacity-statistics-2023?ref=europeans.today&utm>. Қаралған күні: 10.06.2025.
- Халықаралық Жаңартылатын Энергия Агенттігі (2024). 2024 жылғы жаңартылатын қуат статистикасы. Сілтеме: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2024/Mar/IRENA_RE_Capacity_Statistics_2024.pdf. Қаралған күні: 10.06.2025.
- Халықаралық Жаңартылатын Энергия Агенттігі (2025). 2025 жылғы жаңартылатын қуат статистикасы. Сілтеме: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2025/Mar/IRENA_DAT_RE_Capacity_Statistics_2025.pdf. Қаралған күні: 10.06.2025.
- Честней, Нина (2023). IRENA мәліметінше, былтыр жаңартылатын энергия қуаты әлемде 10%-ға артты. Сілтеме: <https://www.reuters.com/business/energy/global-renewables-capacity-grew-by-record-10-last-year-irena-2023-03-21/#:~:text=IRENA%27s%20annual%20report%20on%20renewable,higher%20than%20the%20previous%20year>. Қаралған күні: 10.06.2025.
- Юэн, Саймон (2024). Польшадағы орнатылған күн электр қуаты 17 ГВт-тан асты. Сілтеме: <https://www.pv-tech.org/polands-installed-solar-capacity-exceeds-17gw/#:~:text=Poland%E2%80%99s%20cumulative%20installed%20solar%20PV,a%20Polish%20research%20group>. Қаралған күні: 12.06.2025.

ÇİN-KIRGIZİSTAN-ÖZBEKİSTAN DEMİRYOLU PROJESİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

OMIRBEK HANAYI

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
UZMAN ARAŞTIRMACISI

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ,
АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

ҚЫТАЙ-ҚЫРҒЫЗСТАН- ӨЗБЕКСТАН ТЕМІРЖОЛ ЖОБАСЫ: МҮМКІНДІКТЕР МЕН ҚАУІПТЕР

29 Nisan 2025 tarihinde Kırgızistan'da Çin-Kırgızistan-Özbekistan (ÇKÖ) Demiryolu projesi kapsamında Fergana Dağları, Naryn No.1 ve Koştöbe tünellerinin inşaatı resmen başladı. Her biri tek hatlı ve 10 kilometreden uzun olan tüneller söz konusu demiryolu hattının en kritik kontrol noktaları niteliğindedir. Bahsedilen tünellerin finansmanı üç ülkenin ortaklaşa kurduğu ÇKÖ Demiryolu Şirketi tarafından yürütülürken, inşaatı ise Çin Devlet Demiryolları Grubu'na bağlı Çin Uluslararası Demiryolu Şirketi tarafından yapılmaktadır [China Daily, 2025]. Böylece uzun yıllardır üzerinde durulan ÇKÖ Demiryolu projesi esas inşaat aşamasına girdi. Söz konusu demiryolu hattı, Orta Asya'nın Çin ile kara bağlantısını daha da güçlendirmekle kalmayıp, bölgesel ticareti dönüştürme potansiyeline de sahiptir. Ancak ÇKÖ Demiryolu hattı sadece ekonomik fırsatlar değil, aynı zamanda jeopolitik, çevresel ve mali riskleri de beraberinde getirebilir.

Esasen 1990'lı yılların başında önerilen ve ilk kez 1997 yılında Paris'te gerçekleştirilen Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru (TRACECA) toplantısında gündeme getirilen ÇKÖ Demiryolu projesinin temel amacı, söz konusu üç ülkenin demiryolu ağlarını birbirine entegre ederek, Afganistan, İran ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya

**ÇKÖ DEMİRYOLU
HATTI SADECE
EKONOMİK
FIRSATLAR DEĞİL,
AYNI ZAMANDA
JEOPOLİTİK, ÇEVRESEL
VE MALİ RİSKLERİ
DE BERABERİNDE
GETİREBİLİR**

**ҚҚӨ
ТЕМІРЖОЛЫ ТЕК
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
МҮМКІНДІКТЕР
ӘКЕЛУМЕН
ҚАТАР, ГЕОСАЯСИ,
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
ЖӘНЕ ҚАРЖЫЛЫҚ
ҚАУІПТЕРІ ДЕ БАР**

2025 жылдың 29 сәуірінде Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан (ҚҚӨ) теміржолы жобасы аясында Қырғызстанда Ферғана таулары, Нарын №1 және Қоштөбе туннельдерінің құрылысы ресми түрде басталды. Әрқайсысы бір жолақты, 10 шақырымнан асатын бұл туннельдер аталған теміржол желісінің ең маңызды бөлігі саналады. Аталмыш туннельдерді үш ел бірігіп құрған ҚҚӨ теміржол компаниясы қаржыландырып, құрылыс жұмыстарын Қытай мемлекеттік теміржол корпорациясына қарасты Қытай халықаралық теміржол компаниясы жүргізіп жатыр [China Daily, 2025]. Осылайша, көп жылдан бері талқыланып келе жатқан ҚҚӨ теміржол жобасы соңында құрылыс кезеңіне өтті. Аталған теміржол желісі Орталық Азияның Қытаймен байланысын күшейтіп қана қоймай, аймақтық сауданы түбегейлі өзгерту әлеуетіне ие. Дегенмен, ҚҚӨ теміржолы тек экономикалық мүмкіндіктер әкелумен қатар, геосаяси, экологиялық және қаржылық қауіптері де бар.

Әсілінде, 1990-жылдардың басында ұсынылып, алғаш рет 1997 жылы Парижде өткен Еуропа-Кавказ-Азия көлік дәлізі (TRACECA) отырысында ортаға қойылған ҚҚӨ теміржол жобасының басты мақсаты аталған үш

kadar uzanan alternatif bir kara ulaşım koridoru oluşturulmasıdır. Bu sayede, Çin'den Avrupa'ya olan ulaşım süresinin kısaltılması ve taşımacılık maliyetlerinin düşürülmesi hedeflenmektedir. Ancak Nisan 1997'de Taşkent'te taraflar arasında demiryolu inşasına ilişkin bir mutabakat zaptının imzalanmış olmasına rağmen, proje yaklaşık otuz yıl boyunca çeşitli düzeylerde müzakerelere konu oldu. Bu uzun süreçte, proje güzergâhına, teknik özelliklerine ve mali boyutlarına dair taraflar arasında yaşanan anlaşmazlıklar, Kırgızistan'da sık sık ortaya çıkan siyasi istikrarsızlıklar, Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki uzun süre çözülmemeyen sınır sorunlarının yanı sıra, bölgedeki jeoekonomik ve jeopolitik gelişmeler, projenin hayata geçirilmesini önemli ölçüde geciktirdi.

Fakat son yıllarda Pekin, Bişkek ve Taşkent arasında ticaret, ekonomi ve yatırım alanlarındaki iş birliğinin güçlenmesine paralel olarak, ÇKÖ Demiryolu projesine ilişkin üçlü görüşmeler de önemli ölçüde ivme kazandı. Nitekim 2022 yılında üç ülke arasında projeye yönelik siyasi mutabakat sağlanmış ve aynı yılın Eylül ayında demiryolunun Kırgızistan bölümünün inşasında iş birliğini öngören bir mutabakat

elдің теміржол желілерін өзара ұштастырып, Ауғанстан, Иран және Түркия арқылы Еуропаға дейін созылатын балама құрлық дәлізін құру болатын. Осылайша Қытайдан Еуропаға жүк тасымалдау уақыты қысқартып, тасымал шығындарын азайту жоспарланған. Алайда, 1997 жылдың сәуірінде Ташкентте тараптар арасында аталмыш теміржол құрылысы бойынша өзара түсіністік меморандумына қол қойылғанына қарамастан, жоба шамамен отыз жылға жуық түрлі деңгейде келіссөздердің нысаны болып келді. Бұл ұзақ мерзімде тараптар арасында теміржол желісінің бағыты мен техникалық сипаттамалары және қаржылық мәселелері бойынша туындаған келіспеушіліктер, Қырғызстанда жиі болған саяси тұрақсыздық, Өзбекстан мен Қырғызстан арасындағы шекара даулары, сондай-ақ аймақтағы геοэкономикалық және геосаяси жағдайлар жобаның іске асуын айтарлықтай тежеп келді.

Алайда соңғы жылдары Пекин, Бішкек және Ташкент арасындағы сауда, экономика және инвестиция бойынша ынтымақтастықтың нығаюына байланысты ҚҚӨ теміржолына қатысты ұшжақты келіссөз-

мухтірасы имзаланды. 2023'te projenin mühen-dislik ve fizibilite çalışmalarına resmen baş-landı, Haziran 2024'te Pekin'de gerçekleştirilen görüşmelerde Kırgızistan kısmının inşası ve finansman koşullarına dair nihai anlaşma-ya varıldı. Takiben, Temmuz 2024'te Bişkek'te Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu Şirketi kuruldu ve Aralık 2024'te ise Celalabad'da demiryolu hattının temel atma töreni düzen-lendi [Kırgız Demiryolları, 2024; Eurasia Pluse, 2025].

Plana göre ÇKÖ Demiryolu hattı, Çin'in Kaş-gar kentinden başlayarak Kırgızistan'ın To-rugart ve Arpa bölgelerinden geçecek ve Özbekistan'ın Andican bölgesinde sona ere-cektir. Toplam uzunluğu yaklaşık 523 kilomet-re olarak planlanan hattın 260 kilometre kısmı Kırgızistan topraklarından geçecektir. Hattın tamamlanması durumunda, Çin ile Orta Asya arasındaki taşıma süresinin 7 gün kılalacağı ve Kırgızistan'ın yılda 15-20 milyon ton transit yük taşıma potansiyelini yakalayacağı tahmin edilmektedir [Railway PRO, 2024]. Ayrıca, bu hat sayesinde Güney Asya ve Orta Doğu'ya uzanan yeni ticaret yolları da mümkün hale

der айтарлықтай жеделдеген болатын. Нәтижесінде, 2022 жылы үш ел ортақ саяси мәмілеге келіп, сол жылдың қыркүйегінде аталмыш темір жолдың Қырғызстандағы бөлігін салуға байланысты ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойылды. 2023 жылы жобаның инженерлік және техника-лық-экономикалық негіздеме жұмыстары ресми басталып, 2024 жылдың маусымын-да Пекинде Қырғызстан бөлігінің құрылы-сы мен қаржыландыру шарттары бойынша түпкілікті келісім жасалды. Кейінірек, 2024 жылдың шілдесінде Бішкекте Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржол компаниясы құрылып, сол жылдың желтоқсанында Жа-лал-Абадта ҚКӨ теміржолының іргетасын қалау рәсімі өтті [Қырғыз теміржолдары, 2024; Eurasia Pluse, 2025].

Жоспарға сәйкес, ҚКӨ теміржолы Қытай-дың Қашғар қаласынан басталып, Қырғыз-станның Торугарт және Арпа аудандарынан өтіп, Өзбекстанның Әндіжан өңірінде аяқталады. Жалпы ұзындығы шамамен 523 шақырымды құрайтын бұл бағыттың 260 шақырымы Қырғызстан аумағынан өтеді.

gelecektir. Dolayısıyla ÇKÖ Demiryolu hattı, Orta Asya'nın doğu-batı yönünde yeni bir ulaşım koridoru kazanmasını sağlayacaktır. Özellikle Kırgızistan ve Özbekistan gibi denize kıyısı olmayan ülkeler için Çin pazarına erişim süresini ve maliyetini azaltacaktır.

Bişkek açısından değerlendirildiğinde, topraklarının %94'ü dağlarla çevrili olan coğrafi konumundan dolayı ulaşım altyapısında karayolu taşımacılığına bağımlı kalan Kırgızistan için ÇKÖ Demiryolu hayati önem taşımaktadır [FAO, 2016]. Zaten ülkenin kuzey ve güney bölgelerini birbirine bağlayan demiryolu altyapısının olmaması ve mevcut karayolu ulaşım altyapısının da zaman içerisinde eskimiş olması nedeniyle Kırgızistan, ulaşım altyapısını ciddi anlamda geliştirme ihtiyacıyla karşı karşıya kalmaktadır. Hal böyleyken, mevcut planlamasıyla ÇKÖ Demiryolu güzergâhının Çin'in Kaşgar şehrinden başlayıp Kırgızistan-Çin sınırındaki Torugart Geçidi üzerinden Arpa, Makmal ve Celalabad kentlerine ulaşarak oradan Özbekistan'ın Andican kentine bağlanacak olması, ülkenin Tanrı Dağları ile ayrılan kuzey ve güney bölgelerini birbirine bağlama hedefine uymaktadır. Bu bağlamda bağımsız Kırgızistan tarihindeki ilk demiryolu projesi olarak 2022'de inşaatına başlanan Balıkçı-Koçkor-Kara Keçe Demiryolu hattının bir sonraki aşamasında ÇKÖ Demiryolu güzergâhına bağlanması planlanmaktadır [Kırgız Demiryolları, 2024]. Nitekim Özbekistan ve Kırgızistan, demiryolu hattının geçtiği bölgelerde serbest ticaret ve lojistik bölgeleri kurmayı planlamaktadır. Özellikle Andican ve Oş gibi şehirlerin birer lojistik merkezine dönüşmesi, istihdam yaratacak ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacaktır.

ÇKÖ Demiryolu hattının inşasının Orta Asya'da Çin'in ekonomik varlığının giderek arttığı ve bölgesel jeopolitik dengelerin değişmeye başladığı bir döneme denk gelmesiyle de oldukça dikkat çekmektedir. Kuşak ve

**ORTA ASYA ÜLKELERİ
İÇİNSE ÇKÖ
DEMİRYOLU HATTI,
HER NE KADAR ÇOK
TARAFLI TİCARET
OLANAKLARININ
ÖNÜNÜ AÇAN BİR
GELİŞME OLARAK
GÖRÜLSE DE, BU
PROJENİN YEREL
İHTİYAÇLARLA
NE ÖLÇÜDE
UYUMLU OLDUĞU
SORUSU HALA
GÜNDEMDEKİ YERİNİ
KORUMAKTADIR**

**ОРТАЛЫҚ АЗИЯ
ЕЛДЕРІ ҮШІН ҚҚӨ
ТЕМІРЖОЛЫ
КӨПЖАҚТЫ САУДА
МҮМКІНДІКТЕРІН
АШАТЫН
МАҢЫЗДЫ ҚАДАМ
РЕТІНДЕ ҚАРАСТЫ-
РЫЛҒАНЫМЕН,
ОНЫҢ ЖЕРГІЛІКТІ
ҚАЖЕТТІЛІКПЕН
ҚАНШАЛЫҚТЫ
ҮЙЛЕСЕТІНДІГІ ДЕ
ӨЗ АЛДЫНА ӨЗЕКТІ
МӘСЕЛЕ**

Жоба жүзеге асқан жағдайда, Қытай мен Орталық Азия арасындағы тасымалдау уақыты 7 күнге қысқарумен қатар, Қырғызстан жылына 15-20 миллион тонна транзит жүкті тасымалдау әлеуетіне ие болатыны болжанып отыр [Railway PRO, 2024]. Сонымен қатар, бұл теміржол арқылы Оңтүстік Азия мен Таяу Шығысқа бағытталған жаңа сауда жолдары да ашылады. Демек, ҚҚӨ теміржолы Орталық Азия үшін шығыс-батыс бағытында жаңа көлік дәлізін ұсынады. Әсіресе, теңізге шығатын жолы жоқ Қырғызстан мен Өзбекстан үшін Қытай нарығына жету уақыты мен шығынын азайтуға мүмкіндік береді.

Бішкек тұрғысынан алғанда, аумағының 94%-ын таулар алып жатқан географиялық ерекшеліктеріне байланысты көлік инфрақұрылымында автомобил жолдарына тәуелді Қырғызстан үшін ҚҚӨ теміржолы аса маңызды [FAO, 2016]. Елдің солтүстік пен оңтүстік аймақтарын байланыстыратын теміржол желісінің болмауы және қолданыстағы автомобил инфрақұрылымының тозуы Қырғызстанды көлік инфрақұрылымын жаңғыртуға мәжбүр етіп отыр. Қазіргі жоспар бойынша, ҚҚӨ теміржолының Қашғардан бастап Торугарт асуы арқылы Арпа, Макмал және Жалал-Абад қалаларына жетіп, одан әрі Өзбекстанның Әндіжан қаласына қосылуы елдің Тәңіртау арқылы бөлінген солтүстік және оңтүстік бөліктерін байланыстыруға сәйкес келеді. Бұл тұрғыда, Қырғызстан тәуелсіздігін алғаннан кейінгі алғашқы теміржол жобасы болып, 2022 жылы құрылысы басталған Балықчы-Қоңқор-Қара-Кече теміржол желісін кейіннен ҚҚӨ бағытына қосу жоспарланған [Қырғыз теміржолы, 2024]. Сондай-ақ, Өзбекстан мен Қырғызстан теміржол бойындағы аймақтарда еркін сауда және логистикалық орталықтар құруды жоспарлауда. Әсіресе, Әндіжан мен Ош қалала-

Yol Girişimi'nin kalbinde yer alan ÇKÖ Demiryolu hattı, Çin'in Batı'ya yönelik lojistik stratejisinin bir parçasıdır. Özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Kuzey Koridoru'nda yaşanan jeopolitik belirsizlikler, Çin'i alternatif güzergâhlar oluşturmaya itmektedir. Bu bağlamda ÇKÖ Demiryolu hattı hem siyasi hem de ekonomik bakımdan Pekin için stratejik bir açılım olarak değerlendirilmektedir. ÇKÖ Demiryolu hattı, Rusya'nın geleneksel olarak kontrol ettiği kuzey koridorlarına bir alternatif teşkil etmek ve Çin mallarının Rusya'yı baypas ederek Avrupa ve Orta Doğu'ya ulaşmasını sağlayacaktır. Bu nedenle ÇKÖ Demiryolu projesi, Rusya tarafından stratejik bir risk olarak algılanabilir.

Orta Asya ülkeleri içinse ÇKÖ Demiryolu hattı, her ne kadar çok taraflı ticaret olanaklarının önünü açan bir gelişme olarak görülse de, bu projenin yerel ihtiyaçlarla ne ölçüde uyumlu olduğu sorusu hala gündemdeki yerini korumaktadır. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında yapılan alt yapı yatırımlarının, Pekin'in yumuşak

**KIRGIZİSTAN'IN
MEVCUT EKONOMİK
DURUMU GÖZ ÖNÜNE
ALINDIĞINDA,
ÇKÖ DEMİRYOLU
HARCAMALARI,
BİŞKEK İÇİN ÖNEMLİ
BİR EKONOMİK YÜK
OLUŞTURACAKTIR**

**ҚАЗІРГІ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ЖАҒДАЙДЫ
ЕСКЕРГЕНДЕ, ҚҚӨ
ТЕМІРЖОЛЫ
ЖОБАСЫНЫҢ
ШЫҒЫНДАРЫ
БІШКЕК ҮШІН
ҮЛКЕН ҚАРЖЫЛЫҚ
АУЫРТПАЛЫҚ
БОЛЫП ОТЫР**

рының логистикалық хабқа айналуы жұмыспен қамтуды арттырып, өңірлік дамуға ықпал етеді.

ҚҚӨ теміржолының құрылысының Орталық Азияда Қытайдың экономикалық ықпалы артып, аймақтық геосаяси тепе-теңдік өзгеріп жатқан кезеңде басталуы да назар аударарлық. «Белдеу және жол» бастамасының маңызды бөлігі саналатын ҚҚӨ теміржолы Қытайдың батысқа бағытталған логистикалық стратегиясының бір бөлігі. Әсіресе, Ресей-Украина соғысы салдарынан солтүстік дәліздегі геосаяси белгісіздіктер Қытайды балама бағыттар іздеуге мәжбүрлей түсті. Бұл тұрғыдан ҚҚӨ теміржолы Пекин үшін саяси әрі экономикалық жағынан стратегиялық қадам болып есептеледі. ҚҚӨ теміржолы желісі дәстүрлі түрде Ресей бақылауындағы солтүстік дәліздерге балама болып, Қытай тауарларын Ресейді айналып өтіп, Еуропа мен Таяу Шығысқа жеткізуді қамтамасыз етеді. Сондықтан бұл жоба Ресей тарапынан стратегиялық қауіп ретінде қабылдануы ықтимал.

gücünü genişletmesi ve borç tuzağı diplomasisi riskini de taşıdığı göz ardı edilemez. Projenin Kırgızistan bölümünün maliyeti 4,7 milyar ABD doları iken, bu miktarın 2,35 milyar dolarının Çin'den borç alınacağı bilinmektedir. Ayrıca, projenin finansmanı, inşaatı ve işletmesini üstlenen ÇKÖ Demiryolu Şirketi'nin hisselerinin %51'i Çin'e, %24,5'i Kırgızistan'a ve %24,5'i Özbekistan'a aittir [Kabar, 2024]. Zaten mali açıdan zorluklar yaşayan Kırgızistan'ın toplam dış borcu dikkat çekici oranlara yükselmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre, Kırgızistan'ın dış ve genel borç sıkıntısı risklerinin orta düzeyde olduğu ve kamu borç stokunun 2035'e kadar ülke GSYİH'sinin %39,7'sine denk geleceği tahmin edilmektedir. Nitekim 2024'ün sonu itibariyle ülkenin toplam dış borcunun %36,5'i Çin'e aittir [Uluslararası Para Fonu, 2025]. Kırgızistan'ın mevcut ekonomik durumu göz önüne alındığında, ÇKÖ Demiryolu harcamaları, Bişkek için önemli bir ekonomik yük oluşturacaktır. Üstelik projenin kendi payını finanse etmek için Çin'den alınan milyarlarca

**ÇKÖ DEMİRYOLU
PROJENİN BÖLGESEL
BÜTÜNLEŞMEYİ
TEŞVİK ETMESİ
VE KALKINMAYI
HIZLANDIRMASI İÇİN
ÇOK PAYDAŞLI BİR
YÖNETİŞİM MODELİNE
İHTİYAÇ VARDIR**

**ҚҚӨ ТЕМІРЖОЛЫ
ЖОБАСЫНЫҢ
АЙМАҚТЫҚ
ЫҚПАЛДАСТЫҚТЫ
ЫНТАЛАНДЫРУЫ
ЖӘНЕ ДАМУ
ҚАРҚЫНЫН
ЖЕДЕЛДЕТУІ ҮШІН
КӨП ТАРАПТЫ
БАСҚАРУ ҮЛГІСІ
ҚАЖЕТ**

Орталық Азия елдері үшін ҚҚӨ теміржолы көпжақты сауда мүмкіндіктерін ашатын маңызды қадам ретінде қарастырылғанымен, оның жергілікті қажеттілікпен қаншалықты үйлесетіндігі де өз алдына өзекті мәселе. Қытайдың «Белдеу және жол» бастамасы аясында жасаған инфрақұрылымдық инвестициялары Пекиннің жұмсақ күшін арттыруға және «қарыз тұзағы дипломатиясы» қаупіне алып келуі ықтимал. ҚҚӨ теміржолының Қырғызстан бөлігінің жалпы құны 4,7 млрд АҚШ долларын құрайды, оның ішінде 2,35 млрд доллары Қытайдан алынатын қарыз есебінен қаржыланбақ. Сонымен қатар, ҚҚӨ теміржол компаниясының акцияларының 51%-ы Қытайға, 24,5%-ы Қырғызстанға, 24,5%-ы Өзбекстанға тиесілі [Kabar, 2024]. Қаржылық қиындықтарға тап болып отырған Қырғызстанның жалпы сыртқы қарызы айтарлықтай өсіп келеді. Халықаралық валюта қоры (ХВҚ) мәліметтеріне сәйкес, Қырғызстанның сыртқы және жалпы қарыз тәуекелдері орта деңгейде, ал мем-

dolar kredi Kırgızistan'ın potansiyel olarak bir Çin borç tuzağına düşme ihtimali konusunda endişelere yol açmaktadır. Aynı zamanda, inşaat süresinin uzaması veya teknik zorluklar nedeniyle maliyetin artması ihtimali, projenin sürdürülebilirliğini tehlikeye atabilir. Dolayısıyla Kırgızistan, bu süreçte alternatif finansman modelleri üzerine değerlendirmeler yapmalıdır.

Ayrıca, Kırgızistan'da inşa edilmesi planlanan hat, yüksek rakımlı ve ekolojik açıdan hassas bölgelerden geçmektedir. Doğal yaşam alanlarının tahribatı, su kaynaklarının kirlenmesi ve yerel halkın yerinden edilmesi gibi riskler de söz konusudur. Kırgızistan'daki çevreci gruplar, Çatır-Köl ve Arpa Vadisi gibi alanlarda yapılacak inşaat faaliyetlerine karşı endişelerini dile getirmektedir. Yerel toplulukların projeye dahil edilmemesi ve karar alma süreçlerinden dışlanması, sosyal huzursuzluklara neden olabilir. Özellikle inşaat sürecinde yeterli çevresel etki değerlendirmesinin yapılmaması bu riski artırmaktadır. Ayrıca projenin geçeceği güzergâh üzerinde yer alan bazı arkeolojik alanların zarar görebileceği ve kültürel mirasın tehdit altında olduğu da yerel kaynaklarca dile getirilmektedir [Saparov ve Ibraimov, 2021].

Sonuç olarak değerlendirildiğinde, ÇKÖ Demiryolu'nun özellikle Kırgızistan ve Özbekistan için büyük tarihi fırsatlar sunduğuna şüphe bulunmamaktadır. Ancak bu fırsatın sürdürülebilir bir başarıya dönüşmesi, sadece teknik ve ekonomik planlamalarla değil, aynı zamanda şeffaflık, çevresel duyarlılık ve bölgesel denge politikalarıyla mümkündür. Ancak ülkenin sınırlı mali kaynakları ve mevcut borç yükü dikkate alındığında, büyük oranda Çin finansmanı ile yürütülecek olan projede Kırgızistan'ın geri ödeme kapasitesi büyük bir risk faktörüdür. Bu tür projelerde kullanılan kredi sözleşmelerinin içerdiği gizlilik maddeleri, borçlu ülkelerin dış politika manevra alanlarını daraltabilir. Bu bağlamda, Kırgızistan'ın mali şeffaflık ve kamu denetimi mekanizmalarını güçlendirmesi hayati önem taşımaktadır. Dolayısıyla ÇKÖ Demiryolu projesinin bölgesel bütünleşmeyi teşvik etmesi ve kalkınmayı hızlandırması için çok paydaşlı bir yönetim modeline ihtiyaç vardır. Yerel halk, sivil toplum kuruluşları, akademi ve özel sektör bu sürece dahil edilmeli, sadece devletler arası diplomasiye bağlı kalınmamalıdır.

лекеттік қарыз 2035 жылға қарай ЖІӨ-нің 39,7%-ын құрайтыны болжанып отыр. 2024 жылдың соңындағы жағдай бойынша елдің жалпы сыртқы қарызының 36,5%-ы Қытайға тиесілі [ХВҚ, 2025]. Қазіргі экономикалық жағдайды ескергенде, ҚҚӨ теміржолы жобасының шығындары Бішкек үшін үлкен қаржылық ауыртпалық болып отыр. Сонымен қатар, Қытайдан алынған миллиардтаған долларлық қарыз Қырғызстанды «қарыз тұзағына» түсіру қаупін күшейте түсті. Құрылыс мерзімінің ұзартылуы немесе техникалық қиындықтар себебінен шығындардың өсу ықтималдығы да аталмыш жобаның тұрақтылығын да қауіпке ұшыратуы мүмкін. Сондықтан Қырғызстан балама қаржыландыру жолдарын қарастыруы тиіс.

Сонымен қатар, Қырғызстандағы жоспарланған бағыт биік және экологиялық тұрғыдан сезімтал аймақтардан өтеді. Табиғи мекендердің бұзылуы, су көздерінің ластануы және жергілікті тұрғындарды көшіру қаупі бар. Қырғызстандағы экологиялық ұйымдар Чатыр-Көл және Арпа аңғарларындағы құрылыс жұмыстарына алаңдаушылық білдіріп отыр. Жергілікті қауымдастықтарды жобаға қоспау және шешім қабылдау үдерісінен шеттету әлеуметтік шиеленістерге әкелуі мүмкін. Әсіресе, құрылыс барысында экологиялық әсерді бағалау жеткіліксіз жүргізілсе, бұл қауіп күшейе түседі. Сондай-ақ, бағыт бойындағы кейбір археологиялық орындардың бүлінуі және мәдени мұраның жойылу қаупі жергілікті дереккөздері дабыл қаққан болатын [Сапаров және Ибраимов, 2021].

Қорытындылай келе, ҚҚӨ теміржолы, әсіресе, Қырғызстан мен Өзбекстан үшін тарихи мүмкіндік болып саналатыны сөзсіз. Алайда, бұл мүмкіндіктің тұрақты табысқа айналуы тек техникалық және экономикалық жоспарлаумен шектелмей, ашықтық, экологиялық сезімталдық және аймақтық тепе-теңдік саясатымен тығыз байланысты. Елдің шектеулі қаржылық ресурстары мен қарыз жүктемесін ескерсек, Қытай қаржысына тәуелді аталмыш жоба бойынша Қырғызстанның қарызды қайтару қабілеті үлкен қауіп тудырады. Мұндай жобаларда қолданылатын қарыз келісімдеріндегі құпиялық шарттары борышкер елдердің сыртқы саясаттағы мүмкіндіктерін шектейді.

Uzun vadeli başarı, sadece demiryolunun inşa edilmesiyle değil, bu hattın nasıl işletileceği, ne kadar kapsayıcı olacağı ve çevresel sürdürülebilirlik ilkelerine ne ölçüde uyulacağıyla da yakından ilişkilidir.

Kaynakça:

- China Daily (2025). Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu'nun üç kritik tüneline çalışmalar başladı. Alınan yer: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202504/29/WS6810e628a310a04af22bceab.html>. Erişim tarihi: 23.06.2025.
- Eurasia Pluse (2025). Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu. Proje ne kadar zamandır tartışılıyor? Alınan yer: <https://eurasiapluse.kz/ky/kytaj-kyrgyzstan-zbekstan-temir-zholu-dolboor-kachantan-beri-talkuulanyp-zhatat/>. Erişim tarihi: 24.06.2025.
- FAO (2016). AQUASTAT verileri. Alınan yer: <http://www.fao.org/nr/water/aquastat/data/query/index.html>. Erişim tarihi: 24.06.2025.
- Jalil, Saparov ve Bakyt, Ibraimov (2021). Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu belirsizliğini koruyor. Alınan yer: <https://dialogue.earth/en/business/china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-remains-uncertain/#:~:text=Experts%20worry%20about%20the%20environmental,inevitably%20affected%20flora%20and%20fauna>. Erişim tarihi: 27.06.2025.
- Kabar (2024). Niteliksel olarak yeni bir düzeye geçiş. Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu. Alınan yer: <https://kabar.kg/news/perekhod-na-kachestvenno-novyi-uroven-zheleznaia-doroga-kitai-kyrgyzstan-uzbekistan/>. Erişim tarihi: 26.06.2025.
- Kırgız Demiryolları (2024). Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu Projesi. Alınan yer: https://railway.kg/content?slug_name=invest-proektyi24032024153434. Erişim tarihi: 24.06.2025.
- Railway PRO (2024). Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu için anlaşma imzalandı. Alınan yer: <https://www.railwaypro.com/wp/agreement-signed-for-china-kyrgyzstan-uzbekistan-rail/>. Erişim tarihi: 25.06.2025.
- Uluslararası Para Fonu (2025). Kırgız Cumhuriyeti: 2025 Madde IV Danışması için Personel Raporu - Borç Sürdürülebilirliği Analizi. Alınan yer: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/002/2025/118/article-A003-en.xml#RA003fn5>. Erişim tarihi: 26.06.2025.

Сондықтан, Қырғызстан үшін қаржылық ашықтық пен қоғамдық бақылау тетіктерін күшейту аса маңызды. ҚҚӨ теміржолы жобасының аймақтық ықпалдастықты ынталандыруы және даму қарқынын жеделдетуі үшін көп тарапты басқару үлгісі қажет. Жергілікті халық, азаматтық қоғамдық ұйымдары, академиялық орта және жеке сектор бұл үдеріске қатыстырылып, тек мемлекетаралық дипломатиямен шектелмеуі керек. Ұзақ мерзімді табыс тек теміржолдың салынуымен емес, оның қалай пайдаланылатынына, қаншалықты тиімді болатынына және экологиялық тұрақтылық қағидаттарына қаншалықты сай келетініне байланысты.

Дереккөз:

- China Daily (2025). Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолының үш маңызды туннелінің құрылысы басталды. Сілтеме: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202504/29/WS6810e628a310a04af22bceab.html>. Қаралған уақыты: 23.06.2025.
- Eurasia Pluse (2025). Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы. Жоба қанша уақыттан бері талқыланып келеді? Сілтеме: <https://eurasiapluse.kz/ky/kytaj-kyrgyzstan-zbekstan-temir-zholu-dolboor-kachantan-beri-talkuulanyp-zhatat/>. Қаралған уақыты: 24.06.2025.
- FAO (2016). AQUASTAT деректері. Сілтеме: <http://www.fao.org/nr/water/aquastat/data/query/index.html>. Қаралған уақыты: 24.06.2025.
- Жалил, Сапаров және Бакыт, Ибраимов (2021). Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы әлі белгісіз. Сілтеме: <https://dialogue.earth/en/business/china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-remains-uncertain/#:~:text=Experts%20worry%20about%20the%20environmental,inevitably%20affected%20flora%20and%20fauna>. Қаралған уақыты: 27.06.2025.
- Kabar (2024). Сапалық тұрғыдан жаңа деңгейге өту. Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы. Сілтеме: <https://kabar.kg/news/perekhod-na-kachestvenno-novyi-uroven-zheleznaia-doroga-kitai-kyrgyzstan-uzbekistan/>. Қаралған уақыты: 26.06.2025.
- Қырғыз теміржолы (2024). Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы жобасы. Сілтеме: https://railway.kg/content?slug_name=invest-proektyi24032024153434. Қаралған уақыты: 24.06.2025.
- Railway PRO (2024). Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы бойынша келісімге қол қойылды. Сілтеме: <https://www.railwaypro.com/wp/agreement-signed-for-china-kyrgyzstan-uzbekistan-rail/>. Қаралған уақыты: 25.06.2025.
- Халықаралық валюта қоры (2025). Қырғыз Республикасы: 2025 жылғы IV бап консультациясына арналған қызметкерлер есебі: Қарыз тұрақтылығы бойынша талдау. Сілтеме: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/002/2025/118/article-A003-en.xml#RA003fn5>. Қаралған уақыты: 26.06.2025.

PROBLEMS OF INCLUSIVITY IN THE URBAN SPACE OF KAZAKHSTAN

PROF. DR. GULNAR NADIROVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ПРОБЛЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОСТИ В ГОРОДСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА

According to the United Nations Department of Economic and Social Affairs' definition, "inclusion is defined as the process of improving the terms of participation in society, particularly for people who are disadvantaged, through enhancing opportunities, access to resources, voice and respect for rights" [United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2016]. Throughout time, individuals and groups have faced exclusion and discrimination based on various social, economic, and cultural factors. This has not only affected small minority groups but also large segments of the population, such as lower socio-economic classes or women, who were often denied basic rights and equal participation in public life. Over time, there has been a gradual shift toward greater inclusion and recognition of these groups, with many societies working to expand rights, improve representation, and reduce systemic inequalities. While significant issues of wage gaps and educational and career opportunities persist for certain social groups in even the most developed countries [Purdy, 2023], overall improvements can be observed and measured.

However, one group that requires special attention when it comes to inclusion, is disadvantaged in more

**THROUGHOUT
HUMAN HISTORY,
INDIVIDUALS HAVE
BEEN EXCLUDED
FROM SOCIETY IN
VARIOUS WAYS AND
FOR DIFFERENT
REASONS**

**НА ПРОТЯЖЕНИИ
ВСЕЙ ИСТОРИИ
ЧЕЛОВЕЧЕСТВА
ОТДЕЛЬНЫЕ ГРУППЫ
ПОДВЕРГАЛИСЬ
РАЗЛИЧНЫМ
ФОРМАМ
СОЦИАЛЬНОГО
ИСКЛЮЧЕНИЯ ПО
САМЫМ РАЗНЫМ
ПРИЧИНАМ**

Согласно определению Департамента экономических и социальных вопросов ООН, «инклюзия представляет собой процесс расширения участия в жизни общества, в первую очередь для уязвимых групп, за счёт повышения доступности ресурсов, возможностей, общественного признания и соблюдения прав [Департамент экономических и социальных вопросов ООН, 2016]. На протяжении истории различные категории населения подвергались дискриминации и исключению по социальным, экономическим и культурным признакам. Это касалось не только маргинальных меньшинств, но и значительных по представленности групп — женщин, представителей более низких социально-экономических классов, мигрантов, — которым системно ограничивался доступ к базовым правам и общественным благам. Со временем в общественном развитии наметился устойчивый сдвиг в сторону большей инклюзивности и признания уязвимых групп: многие общества предпринимают целенаправленные усилия по расширению прав, повышению уровня представительства и снижению системных форм неравенства. Несмотря на то, что даже в наиболее

fundamental ways - either mentally, physically, or in both. For such people, inclusion means something much more basic - an ability to more or less freely and independently interact with other people and the environment, do the basic everyday chores on their own, and have at least a minimum-wage job. Even such elementary benefits have only become available for people with disabilities (PWD) in recent history, and countries with the strongest socio-economic nets. In the rest of the world, PWD still live and suffer invisibly in society, being unable to consistently interact with anyone but their closest relatives and friends if they are lucky to have them. According to the WHO (2022), there are around 1.3 billion people with disabilities in the world, which represents 16% of the world's population, demonstrating the scale of the issue of global inclusivity. Moreover, this group is expected to grow in the future, as the world's population keeps getting older, and the elderly population has a higher chance of en-

развитых странах сохраняются серьезные проблемы, такие как разрыв в оплате труда и неравный доступ к образованию и карьерным возможностям для отдельных социальных категорий [Пурди, 2023], в целом наблюдается позитивная динамика, подтверждаемая измеримыми результатами.

Особую уязвимость в контексте инклюзии представляют люди с ограниченными возможностями — как с физическими, так и с ментальными особенностями. Для них участие в общественной жизни часто начинается не с политического представительства или социального признания, а с более элементарных вещей: возможности самостоятельно перемещаться, пользоваться городской инфраструктурой, устраиваться на оплачиваемую работу. Эти базовые права обеспечиваются далеко не везде. Даже в странах с развитой социальной системой полноценное включение людей с ограниченными возможностями в жизнь

tering the ranks of PWD due to inevitable age-related failures of the human body.

Regarding the issues of inclusion of PWD in Kazakhstan, the discussion regarding those problems is still in its infancy. The country's first-ever Concept of Inclusive Policy was adopted quite recently, on December 30, 2024. According to the Concept itself [Adilet.zan.kz, 2024], the previous history of state policy development in the field of inclusivity can be divided into three stages. During the first stage (1991–2000), in 1991, the Law "On Social Protection of Persons with Disabilities in the Republic of Kazakhstan" was adopted, which established the legislative framework for addressing disability-related issues. The second stage (2000–2010) saw the adoption of the laws "On Social and Medical-Pedagogical Correctional Support for Children with Disabilities" and "On Special Social Services," as well as amendments to the Law

**OVERALL
IMPROVEMENTS CAN
BE OBSERVED AND
MEASURED**

**В ЦЕЛОМ МОЖНО
ЗАФИКСИРОВАТЬ
И КОЛИЧЕСТВЕННО
ОЦЕНИТЬ
ПОЛОЖИТЕЛЬНУЮ
ДИНАМИКУ**

общества остаётся сложной задачей. В глобальном масштабе, по данным Всемирной организации здравоохранения, люди с ограниченными возможностями составляют около 16% населения Земли, то есть примерно 1,3 миллиарда человек [Всемирная организация здравоохранения, 2022]. При этом численность данной группы имеет тенденцию к росту вследствие старения населения и увеличения возрастных функциональных нарушений.

В Казахстане системное внимание к вопросам инклюзивности начало формироваться сравнительно недавно. Принятие первой в истории страны Концепции инклюзивной политики 30 декабря 2024 года [Adilet.zan.kz, 2024] ознаменовало важный рубеж. В документе выделяются три ключевых этапа эволюции государственной политики в этой сфере. Первый (1991–2000) начался с принятия Закона Респу-

“On Social Protection of Persons with Disabilities in the Republic of Kazakhstan.” This period emphasized rehabilitation of people with disabilities, and two state programs in this area were implemented. The third stage (2011–2020) focused on developing cooperation with public associations and aligning national legislation with international standards. It was during this stage that Kazakhstan finally ratified the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities on February 20, 2015. In addition, in 2014, Kazakhstan for the first time proclaimed the principle of non-discrimination on the grounds of disability and health status, which was incorporated into the Concept of Social Development of the Republic of Kazakhstan until 2030.

Despite the lengthy legislative history surrounding this issue, even individuals within the governmental system recognize that, thus far, most initiatives aimed at inclusivity have been

THE SITUATION IN THE MOST DEVELOPED METROPOLIS OF THE COUNTRY LEAVES MUCH TO BE DESIRED

СИТУАЦИЯ В НАИБОЛЕЕ РАЗВИТОМ МЕГАПОЛИСЕ СТРАНЫ ПО-ПРЕЖНЕМУ ДАЛЕКА ОТ УДОВЛЕТВОРИТЕЛЬНОЙ

блики Казахстан «О социальной защите лиц с инвалидностью в Республике Казахстан», который заложил правовую основу для дальнейшей работы. На втором этапе (2000–2010) были приняты законы «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке для детей с инвалидностью» и «О специальных социальных услугах», а также внесены поправки в Закон Республики Казахстан «О социальной защите лиц с инвалидностью в Республике Казахстан». В этот период основной акцент был сделан на реабилитацию лиц с ограниченными возможностями, в рамках чего были реализованы две государственные программы, направленные на развитие соответствующих услуг и инфраструктуры. Третий этап (2011–2020) характеризовался активизацией взаимодействия с гражданским сектором и приведением национального законодательства в соответствие с международными нормами —

largely declarative rather than actionable. Fundamental problems such as accessibility to urban and workplace environments, as well as access to high-quality medical services, remain unresolved [UNDP, 2022]. Statistics from the Dorskaz platform support this claim; it is an online map developed by a consortium of local public organizations that provides information about the accessibility, safety, and comfort of public facilities for PWD and people with reduced mobility (PRM) [Dorskaz.kz, n.d.]. According to the map, most public facilities in the republic are either partially accessible or entirely inaccessible. Transforming declarations from draft laws into concrete measures to enhance inclusiveness falls solely on local akimats, particularly regarding the inclusivity of public spaces and the environment.

However, most local governments do not demonstrate involvement in issues of inclusivity. For instance, in Almaty, the country's biggest city, which is considered to be among Kazakhstan's leaders in implementing inclusive initiatives [DKnews, 2024], such a crucial

в том числе с Конвенцией ООН о правах людей с ограниченными возможностями, ратифицированной Казахстаном в 2015 году. Кроме того, принцип недискриминации по состоянию здоровья был впервые закреплён в Концепции социального развития Республики Казахстан до 2030 года.

Несмотря на разветвлённую нормативную базу, практическая реализация инклюзивных инициатив в Казахстане до сих пор в значительной степени носит декларативный характер. Проблемы доступности городской среды, учреждений образования, здравоохранения и занятости остаются острыми [Программа Развития Объединённых Наций, 2022]. Данные платформы Dorskaz.kz, разработанной при участии казахстанских неправительственных организаций, свидетельствуют: большинство общественных объектов по-прежнему частично или полностью недоступны для лиц с ограниченной мобильностью [Dorskaz.kz, б.д.]. Ответственность за реализацию конкретных мероприятий — от адаптации инфраструктуры до координации межведом-

tool of cooperation as the Council for the Development of an Inclusive Environment that brings together the representatives of akimat, local NCOs, and public figures, was only created in February of 2024 [Turysbekov, 2024]. Currently, it is planned that by the end of 2025, 30% of social facilities will be adapted for PWD, and by 2030, 75% of facilities [Vecherkz, 2024]. Thus, currently, the situation in the most developed metropolis of the country leaves much to be desired. One of the examples that clearly illustrates the situation happened recently in the Almaty metro - a blind person was not able to distinguish between the open door of a train and a space between the trains, falling to his death into the gap [Tengrinews, 2024]. This incident sparked a reaction, and the administration of the metro quickly installed new protective structures [Zharbulova, 2025]. This situation demonstrates the typical reactive nature of local authorities in such scenarios.

In other cities and regions of the country, the status quo regarding inclusivity is not better, and in most of them, it is worse. For instance, according to the governmental platform inva.gov.kz (n.d.), there are more than 10,000 facilities in Almaty that are accessible or partially accessible for PWD, while several such facilities in other regions or cities of the republic do not even reach 4,000. For instance, there are only 1,707 accessible or partially accessible facilities in Astana, and fewer than 400 in the whole Ulytau region [inva.gov.kz, n.d.]. While the numbers seem to be inflated, the comparison between the regions is still viable and demonstrates that in some parts of Kazakhstan, there might be almost no PWD-friendly infrastructure whatsoever.

Assistance from society and government to PWD, when it comes to inclusive urban environments, should be multi-layered and comprehensive.

ANY CITY THAT IS COMFORTABLE FOR PWD IS ALSO COMFORTABLE FOR ANY AVERAGE RESIDENT

ГОРОД, КОМФОРТНЫЙ ДЛЯ ЛЮДЕЙ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ, ЯВЛЯЕТСЯ УДОБНЫМ И ДЛЯ БОЛЬШИНСТВА ОБЫЧНЫХ ЖИТЕЛЕЙ

ственных усилий — возлагается на местные исполнительные органы. Однако на практике их вовлечённость и интерес к теме крайне ограничены.

Даже в Алматы — крупнейшем городе страны и условном лидере в сфере инклюзии [DKnews, 2024] — Совет по развитию инклюзивной среды, важнейший координирующий орган, объединяющий представителей акимата, общественных организаций и гражданских активистов, был создан только в феврале 2024 года [Турсыбеков, 2024]. Запланированные цели выглядят амбициозно: к 2025 году 30% социальных объектов должны быть адаптированы для людей с инвалидностью, к 2030 — 75% [Vecher.kz, 2024]. Однако инциденты, подобные трагедии в метрополитене Алматы, где незрячий пассажир упал между вагонами поезда, не распознав проём, и погиб [Tengrinews, 2024], указывают на то, что власть по-прежнему действует реактивно, а не системно. Лишь после этого случая были установлены защитные барьеры [Жарбулова, 2025].

Ситуация в регионах страны зачастую не лучше, если не хуже. Например, согласно данным государственной платформы Inva.gov.kz, в Алматы зарегистрировано более 10 000 объектов, полностью или частично доступных для людей с ограниченными возможностями. В Астане таких объектов — всего 1707, а в Улытауском регионе — менее 400 [Inva.gov.kz, б.д.]. Даже при возможной завышенности показателей разница между регионами остаётся наглядной и свидетельствует о системной неравномерности распределения и вероятно практически полном отсутствии инфраструктуры для людей с ограниченными возможностями в отдельных регионах страны.

There are numerous steps of different scales that can be integrated into governmental policies to ensure significant improvements in this regard. Firstly, in terms of general city planning, it is advised to focus on building compact, dense, mixed-use, and walkable cities, because such cities require shorter distance trips and are more comfortable to move in for PWD [Artieda et al., 2022]. Secondly, when it comes to transportation, it is important to make public transportation (PT) as accessible as possible for PWD. Installation of low-floors and other PWD-friendly infrastructure, provision of information through visual, auditory, and tactile means, usage of clear, large, and contrasting signage that can be easily understood by all, and training PT staff to help PWD are necessary. Thirdly, current efforts of local governments to modify existing public infrastructure in their cities should be continued and further expanded upon, making those efforts more systemic and proactive. Finally, to ensure the quality and sufficiency of the measures taken, all processes from planning to execution should be monitored and evaluated by independent non-governmental organisations that specialize in promoting and securing the interests of PWD.

It is important to note that the implementation of the measures listed above will benefit not only PWD but also the whole society in general. Any city that is comfortable for PWD is also comfortable for any average resident, because such cities are not car-oriented, they have calmer traffic, less car accidents, more comfortable and wider sidewalks for pedestrians, more convenient and accessible public transportation for elderly and kids, and more open and approachable public facilities for everyone. Therefore, advocacy in favor of the PWD-friendly urban planning should not fall just on the shoulders of a vocal and empathetic minority - the whole society should participate in the process of making our cities more just, inclusive, and comfortable, as everyone will be able to reap the benefits of such transformations in the long run.

References:

Adilet.zan.kz (2024). On approval of the Concept of inclusive policy in the Republic of Kazakhstan for 2025-2030: Resolution of the Government of the Re-

Формирование по-настоящему инклюзивной городской среды требует комплексного и многоуровневого подхода. Во-первых, на уровне стратегического градостроительного планирования следует стремиться к созданию компактных, плотных, многофункциональных и пешеходно-ориентированных городов, поскольку они снижают транспортную зависимость и облегчают перемещение [Артиеда и др., 2022]. Во-вторых, необходимо сделать общественный транспорт максимально доступным: внедрение низкопольных автобусов, визуальных, аудиальных и тактильных навигационных решений, контрастной и крупной навигации, а также обучение персонала работе с людьми с ограниченными возможностями — являются базовыми требованиями. В-третьих, модернизация существующей городской инфраструктуры должна быть системной и устойчивой, а не фрагментарной. И, наконец, весь процесс — от проектирования до реализации — должен находиться под контролем независимых неправительственных организаций, обладающих соответствующей экспертизой и мандатом на защиту прав людей с ограниченными возможностями.

Важно подчеркнуть, что такие меры создают благоприятную среду не только для людей с ограниченными возможностями, но и для всего общества в целом. Инклюзивный город удобен для пожилых, родителей с детьми, временно ограниченных в подвижности людей и просто пешеходов. Он менее зависим от личного транспорта, безопаснее, экологичнее и более справедлив в доступе к городским ресурсам. Поэтому продвижение принципов инклюзивного урбанизма должно стать общей задачей, а не прерогативой узкого круга активистов.

Источники:

Adilet.zan.kz (2024). Об утверждении Концепции инклюзивной политики в Республике Казахстан на 2025–2030 годы: Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2024 года № 1143. Доступно по адресу: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400001143#z14>. Дата обращения: 11.06.2025.

Артиеда, Луис, Аллан, Маккензи, Круз, Рамон, Шах, Сонал и Пинеда, Виктор С. (2022). Доступность и люди с инвалидностью в городской среде. До-

- public of Kazakhstan dated December 30, 2024, No. 1143. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400001143#z14>. Accessed on 11.06.2025.
- Artieda, Luis, Allan, Mackenzie, Cruz, Ramon, Shah, Sonal and Pineda, Victor Santiago (2022). Access and persons with disabilities in urban areas. Retrieved from <https://itdp.org/wp-content/uploads/2022/02/Full-Report-jun21.pdf>. Accessed on 10.06.2025.
- DKnews.kz (2024). Almaty is among Kazakhstan's leaders in implementing inclusive initiatives. Retrieved from <https://dknews.kz/ru/v-strane/356181-almaty-v-chisle-liderov-kazakhstana-po-vnedreniyu>. Accessed on 12.06.2025.
- Doskaz.kz (n.d.). About the map. Retrieved from <https://doskaz.kz/en/about>. Accessed on 13.06.2025.
- Purdy, Elizabeth, Rholetter (2023). Poverty and social exclusion. EBSCO. Retrieved from <https://www.ebsco.com/research-starters/political-science/poverty-and-social-exclusion>. Accessed on 12.06.2025.
- Social Protection of Persons with Disabilities (n.d.). Interactive map of accessibility. Retrieved from <https://inva.gov.kz/ru>. Accessed on 11.06.2025.
- Tengrinews.kz (2024). Emergency in Almaty metro: video of a man falling appears. Retrieved from https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/chp-v-metro-almaty-poyavilos-video-s-padeniem-cheloveka-556725/. Accessed on 11.06.2025.
- Turysbekov, Elaman (2024). Council for the Development of an Inclusive Environment Created in Almaty. Retrieved from <https://www.inform.kz/ru/sovet-po-razvitiyu-inklyuzivnoy-sredi-sozdan-v-almati-a0bea0>. Accessed on 11.06.2025.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (2016). Report on the World Social Situation 2016. Retrieved from <https://doi.org/10.18356/5890648c-en>. Accessed on 11.06.2025.
- United Nations Development Program (2022). Inclusiveness and accessibility on the path to a progressive society. Retrieved from <https://www.undp.org/ru/kazakhstan/stories/inklyuzivnost-i-dostupnaya-sreda-na-puti-k-progressivnomu-obschestvu>. Accessed on 10.06.2025.
- Vecher.kz (2024). Inclusive Almaty: What measures are being taken in the metropolis to create a barrier-free environment? Retrieved from <https://vecher.kz/ru/article/inkliuzivnyi-almaty-kakie-mery-provodiatsia-v-megapolise-dlia-sozdaniia-bezbarernoi-sredy.html>. Accessed on 10.06.2025.
- World Health Organization (2022). Global report on health equity for persons with disabilities: Executive Summary. Retrieved from <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/364833/9789240063624-eng.pdf?sequence=1>. Accessed on 12.06.2025.
- Zharbulova, Nazgul (2025). New protective partitions have appeared in the Almaty metro — photo. Retrieved from <https://kz.kursiv.media/2025-02-10/zhrb-mtr-per-rek/>. Accessed on 12.06.2025.
- ступно по адресу: <https://itdp.org/wp-content/uploads/2022/02/Full-Report-jun21.pdf>. Дата обращения: 10.06.2025.
- Всемирная организация здравоохранения (2022). Глобальный доклад о справедливости в здравоохранении для лиц с инвалидностью: краткое содержание. Доступно по адресу: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/364833/9789240063624-eng.pdf?sequence=1>. Дата обращения: 12.06.2025.
- Департамент экономических и социальных вопросов Организации Объединённых Наций (2016). Доклад о мировом социальном положении. Доступно по адресу: <https://doi.org/10.18356/5890648c-en>. Дата обращения: 11.06.2025.
- DKnews.kz (2024). Алматы — в числе лидеров Казахстана по внедрению инклюзивных инициатив. Доступно по адресу: <https://dknews.kz/ru/v-strane/356181-almaty-v-chisle-liderov-kazakhstana-po-vnedreniyu>. Дата обращения: 12.06.2025.
- Doskaz.kz (б.д.). О карте. Доступно по адресу: <https://doskaz.kz/en/about>. Дата обращения: 13.06.2025.
- Жарбулова, Н. (2025). В метро Алматы появились новые защитные перегородки — фото. Доступно по адресу: <https://kz.kursiv.media/2025-02-10/zhrb-mtr-per-rek/>. Дата обращения: 12.06.2025.
- Программа развития Организации Объединённых Наций (2022). Инклюзивность и доступная среда на пути к прогрессивному обществу. Доступно по адресу: <https://www.undp.org/ru/kazakhstan/stories/inklyuzivnost-i-dostupnaya-sreda-na-puti-k-progressivnomu-obschestvu>. Дата обращения: 10.06.2025.
- Пурди, Элизабет, Ролеттер (2023). Бедность и социальное исключение. EBSCO. Доступно по адресу: <https://www.ebsco.com/research-starters/political-science/poverty-and-social-exclusion>. Дата обращения: 12.06.2025.
- Социальная защита лиц с ограниченными возможностями (б.д.). Интерактивная карта доступности. Доступно по адресу: <https://inva.gov.kz/ru>. Дата обращения: 11.06.2025.
- Tengrinews.kz (2024). ЧП в метро Алматы: появилось видео с падением человека. Доступно по адресу: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/chp-v-metro-almaty-poyavilos-video-s-padeniem-cheloveka-556725/. Дата обращения: 11.06.2025.
- Турсыбеков, Еламан (2024). В Алматы создан Совет по развитию инклюзивной среды. Доступно по адресу: <https://www.inform.kz/ru/sovet-po-razvitiyu-inklyuzivnoy-sredi-sozdan-v-almati-a0bea0>. Дата обращения: 11.06.2025.
- Vecher.kz (2024). Инклюзивный Алматы: какие меры проводятся в мегаполисе для создания безбарьерной среды? Доступно по адресу: <https://vecher.kz/ru/article/inkliuzivnyi-almaty-kakie-mery-provodiatsia-v-megapolise-dlia-sozdaniia-bezbarernoi-sredy.html>. Дата обращения: 10.06.2025.

IRAN'S NUCLEAR PROGRAM AND RECENT DEVELOPMENTS

DR. ZHULDYZ KANAPIYANOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ЯДЕРНАЯ ПРОГРАММА ИРАНА И ПОСЛЕДНИЕ СОБЫТИЯ

Iran's nuclear program has long been a central issue in international relations, serving as a major source of tension between Iran and the West. It represents a protracted and unresolved process marked by a series of complex events and diplomatic challenges. Therefore, analyzing the current developments—particularly those of 2025—without addressing the program's historical background would be insufficient. In this context, the present study aims to examine key historical milestones in order to provide a comprehensive analysis of the events unfolding in 2025.

Iran's nuclear program was initiated in the 1950s under Shah Mohammad Reza Pahlavi with support from the United States as part of President Dwight D. Eisenhower's "Atoms for Peace" initiative, which promoted the peaceful use of nuclear technology. In 1967, the Tehran Nuclear Research Center was established to advance civilian nuclear research. Iran became a member of the International Atomic Energy Agency (IAEA) in 1958, allowing for regular inspections. Furthermore, by signing the Treaty on the Non-Proliferation of nuclear weapons (NPT) in 1968 and ratifying it in 1970, Iran committed to limiting its nuclear activities to peaceful purposes under international oversight. In 1974, Iran

**AS OF TODAY,
IRAN POSSESSES
THE TECHNICAL
CAPABILITIES,
EXPERTISE, AND
ACCESS TO FISSILE
MATERIALS
NECESSARY
TO DEVELOP
WEAPONS OF MASS
DESTRUCTION**

**НА СЕГОДНЯШНИЙ
ДЕНЬ ИРАН
ОБЛАДАЕТ
ТЕХНИЧЕСКИМИ
ВОЗМОЖНОСТЯМИ,
ЭКСПЕРТИЗОЙ
И ДОСТУПОМ
К ДЕЛЯЩИМСЯ
МАТЕРИАЛАМ,
НЕОБХОДИМЫМИ
ДЛЯ РАЗРАБОТКИ
ОРУЖИЯ
МАССОВОГО
ПОРАЖЕНИЯ**

Ядерная программа Ирана давно является ключевым вопросом в международных отношениях и представляет собой основной источник напряженности между Ираном и Западом. Это затяжной и нерешенный процесс, сопровождающийся чередой сложных событий и дипломатических трудностей. Следовательно, анализ текущих событий — особенно в 2025 году — без учёта исторического фона программы был бы неполным. В этом контексте настоящее исследование направлено на рассмотрение ключевых исторических этапов с целью всестороннего анализа событий, происходящих в 2025 году.

Ядерная программа Ирана была инициирована в 1950-х годах при шахе Мохаммаде Резе Пехлеви при поддержке Соединённых Штатов Америки (США) в рамках инициативы президента Дуайта Д. Эйзенхауэра «Атом для мира», направленной на продвижение мирного использования ядерных технологий. В 1967 году был основан Тегеранский центр ядерных исследований с целью развития гражданских ядерных исследований. В 1958 году Иран стал членом Международного агентства по атомной энергии (МАГАТЭ), что позволило прово-

further reinforced this commitment by signing a comprehensive safeguards agreement with the IAEA. That same year, the government unveiled its first national nuclear energy development plan, which aimed to construct 22 nuclear reactors with a combined capacity of approximately 20 gigawatts (GW) (Council on Foreign Relations, 2025). Consequently, Iran was soon identified by Western intelligence agencies and IAEA experts as a “threshold state”—a country with the technical capability to produce weapons-grade uranium if it chose to do so (Fuhrmann, 2009).

Between 1992 and 1993, the United States and Israel publicly accused Iran of pursuing a covert military nuclear program for the first time, while Iranian officials maintained that their nuclear activities were intended for peaceful purposes (Huang, 2016). Tensions escalated in 2003 when the IAEA discovered undeclared uranium enrichment facilities in Iran, whose capacity appeared to exceed civilian needs (IAEA, 2003). Iran later admitted to conducting both centrifuge and laser-based enrichment experiments. That same year, under mounting international pressure, Iran signed the Additional Protocol to the NPT and agreed to suspend uranium enrichment

дальше регулярные инспекции. Более того, подписав Договор о нераспространении ядерного оружия (ДНЯО) в 1968 году и ратифицировав его в 1970 году, Иран взял на себя обязательство ограничить свою ядерную деятельность исключительно мирными целями под международным контролем. В 1974 году Иран ещё больше укрепил свою приверженность этим обязательствам, подписав всеобъемлющее соглашение о гарантиях с МАГАТЭ. В том же году правительство представило первый национальный план развития ядерной энергетики, предусматривающий строительство 22 ядерных реакторов общей мощностью около 20 гигаватт (GW) (Совет по международным отношениям, 2025). Вследствие этого Иран вскоре был идентифицирован западными разведывательными службами и экспертами МАГАТЭ как «пороговое государство» — страна, обладающая техническими возможностями для производства оружейного урана, если примет соответствующее политическое решение (Фурманн, 2009).

В период с 1992 по 1993 год США и Израиль впервые публично обвинили Иран в ведении секретной военной ядерной программы, в то время как иранские офи-

and heavy water production in line with IAEA recommendations (Kerr, 2009).

In 2005, following the election of Mahmoud Ahmadinejad as President, Iran resumed its nuclear activities and substantially reduced its engagement in diplomatic negotiations. This shift prompted the IAEA to issue a resolution citing Iran's non-compliance with its nuclear safeguards' obligations (IAEA, 2005). In response, the United Nations Security Council (UNSC) imposed a series of sanctions between 2006 and 2010, including bans on arms exports to Iran and restrictions on the import of nuclear-related materials and technologies (UNSC Resolutions 1696 [2006], 1737 [2006], 1747 [2007], 1803 [2008], 1929 [2010]).

Concurrently, the United States and the European Union imposed extensive unilateral sanctions targeting nearly all sectors of the Iranian economy, including trade, finance, technology, and energy (Katzman, 2020). Despite these comprehensive restrictions, Iran successfully completed the development of a full nuclear fuel cycle. This milestone prompted Tehran to re-enter negotiations with Western powers in an effort to ease tensions and seek a diplomatic resolution.

In 2015, Iran and the P5+1 group—comprising the United States, the United Kingdom, France, Russia, China, and Germany—reached the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA), a landmark agreement aimed at resolving the nuclear dispute. Under the terms of the JCPOA, Iran agreed to limit its nuclear program and submit to long-term international monitoring in exchange for the gradual lifting of economic sanctions. The agreement was formally signed on July 14, 2015, and subsequently endorsed by United Nations

**THE CENTRAL POINT
OF CONTENTION
BETWEEN THE TWO
SIDES REMAINS
IRAN'S URANIUM
ENRICHMENT
ACTIVITIES**

**КЛЮЧЕВЫМ
ПРЕДМЕТОМ
РАЗНОГЛАСИЙ
МЕЖДУ СТОРОНАМИ
ОСТАЕТСЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
ИРАНА ПО
ОБОГАЩЕНИЮ
УРАНА**

циальные лица настаивали на том, что их ядерная деятельность носит исключительно мирный характер (Хуанг, 2016). Напряжённость значительно возросла в 2003 году, когда МАГАТЭ обнаружило в Иране незадекларированные объекты по обогащению урана, возможности которых, по всей видимости, превышали потребности гражданского сектора (МАГАТЭ, 2003). Впоследствии Иран признал, что проводил эксперименты по обогащению урана как с использованием центрифуг, так и лазерных технологий. В том же году, под усиливающимся международным давлением, Иран подписал Дополнительный протокол к ДНЯО и согласился приостановить обогащение урана и производство тяжёлой воды в соответствии с рекомендациями МАГАТЭ (Kerr, 2009).

В 2005 году, после избрания Махмуда Ахмадинежада на пост президента, Иран возобновил свою ядерную деятельность и существенно сократил участие в дипломатических переговорах. Этот поворот побудил МАГАТЭ принять резолюцию, в которой указывалось на несоблюдение Ираном своих обязательств в рамках соглашения о гарантиях (МАГАТЭ, 2005). В ответ Совет безопасности организации объединённых наций (СБ ООН) в период с 2006 по 2010 год ввел ряд санкций, включая запрет на экспорт вооружений в Иран и ограничения на импорт материалов и технологий, связанных с ядерной сферой (резолюции СБ ООН 1696 [2006], 1737 [2006], 1747 [2007], 1803 [2008], 1929 [2010]).

Одновременно с этим США и Европейский союз ввели обширные односторонние санкции, охватывающие практически все секторы иранской экономики, включая торговлю, финансы, технологии и энергетику (Катзман, 2020). Несмотря на эти всесторонние ограниче-

Security Council Resolution 2231 (UNSC, 2015).

In May 2018, the United States (US) unilaterally withdrew from the JCPOA under President Donald Trump's administration and reimposed comprehensive sanctions on Iran. Although Tehran initially continued to comply with the agreement for nearly a year, it gradually resumed its nuclear activities beginning in May 2019. Iran began restoring the operational capacities of key facilities previously limited under the JCPOA, including the uranium enrichment site at Natanz, the heavy water reactor at Arak, and the underground plant at Fordow. Following the collapse of the agreement, Iran significantly expanded its enrichment capabilities, reportedly reaching uranium purity levels of up to 60% at Natanz by April 2021—far exceeding the JCPOA's 3.67% limit (IAEA, 2021). In November 2024, Tehran notified the IAEA of plans to install an additional 6,000 centrifuges at the facility (Albright, Burkhard and Faragasso, 2024). Moreover, by February 2021, Iran had severe-

ния, Иран успешно завершил разработку полного ядерного топливного цикла. Этот важный этап подтолкнул Тегеран к возобновлению переговоров с западными странами с целью снижения напряженности и поиска дипломатического решения.

В 2015 году Иран и группа «Пять плюс один» (в которую входят США, Великобритания, Франция, Россия, Китай и Германия) достигли Совместного всеобъемлющего плана действий (СВПД) — исторического соглашения, направленного на разрешение ядерного спора. В соответствии с условиями СВПД Иран согласился ограничить свою ядерную программу и допустить долгосрочный международный контроль в обмен на поэтапное снятие экономических санкций. Соглашение было официально подписано 14 июля 2015 года и впоследствии одобрено резолюцией Совета безопасности ООН № 2231 (СБ ООН, 2015).

В мае 2018 года США в одностороннем порядке вышли из СВПД по инициати-

ly restricted IAEA access to its nuclear sites, effectively suspending regular inspections and reducing transparency.

In April 2021, the Biden administration initiated indirect negotiations with Iran in Vienna with the objective of reviving the JCPOA (Erlanger, 2021). These talks, facilitated by the European Union, brought together the remaining P5+1 countries, as well as Iran. Although US officials did not engage directly with their Iranian counterparts, they participated through intermediaries, working closely with the other signatories to outline a roadmap for mutual compliance and a phased return to the agreement's original terms. Despite these concerted efforts, the negotiations ultimately failed to produce a breakthrough, highlighting the enduring complexities surrounding the JCPOA's restoration.

As of today, Iran possesses the technical capabilities, expertise, and access to fissile materials necessary to develop weapons of mass destruction. The accelerating accumulation of highly enriched uranium has raised concerns even among traditionally neutral or cautious states. Given this context, any significant external pressure or internal political upheaval could prompt Iranian leadership to cross the critical threshold and decide to weaponize its nuclear program. According to IAEA estimates, Iran's enriched uranium stockpile would be sufficient to manufacture roughly six nuclear weapons (Eisenstadt, 2024).

On April 12, 2025, the United States and Iran launched a series of negotiations aimed at reaching a peaceful nuclear agreement, following a letter from President Donald Trump to Iran's Supreme Leader, Ayatollah Ali Khamenei (Fassihi, 2025). The letter set a 60-day deadline for Iran to reach an agreement. The first round of high-level talks took place in Mus-

IRAN ANNOUNCED THAT THE TALKS—TEMPORARILY PAUSED DUE TO THE U.S. INSISTENCE ON HALTING ALL ENRICHMENT—WOULD RESUME ON JUNE 15 IN OMAN

ИРАН ОБЪЯВИЛ, ЧТО ПЕРЕГОВОРЫ — ВРЕМЕННО ПРИОСТАНОВЛЕННЫЕ ИЗ-ЗА ТРЕБОВАНИЙ США ПОЛНОСТЬЮ ОСТАНОВИТЬ ОБОГАЩЕНИЕ — ВОЗОБНОВЯТСЯ 15 ИЮНЯ В ОМАНЕ

ве администрации президента Дональда Трампа и вновь ввели всеобъемлющие санкции против Ирана. Несмотря на это, Тегеран первоначально продолжал выполнять условия соглашения почти в течение года, однако начиная с мая 2019 года постепенно возобновил свою ядерную деятельность. Иран приступил к восстановлению рабочих мощностей ключевых объектов, ранее ограниченных в рамках СВПД, включая объект по обогащению урана в Натанзе, тяжеловодный реактор в Араке и подземный завод в Фордо. После фактического развала соглашения Иран значительно расширил свои возможности по обогащению урана — по сообщениям, к апрелю 2021 года на объекте в Натанзе был достигнут уровень чистоты урана до 60 %, что существенно превышает установленный СВПД лимит в 3,67 % (МАГАТЭ, 2021). В ноябре 2024 года Тегеран уведомил МАГАТЭ о планах установить на этом объекте дополнительно 6.000 центрифуг (Албрайт, Бурхард, Фарагассо, 2024). Более того, к февралю 2021 года Иран существенно ограничил доступ МАГАТЭ к своим ядерным объектам, фактически приостановив регулярные инспекции и снизив уровень прозрачности.

В апреле 2021 года администрация президента Джо Байдена инициировала не прямые переговоры с Ираном в Вене с целью восстановления СВПД (Ерлангер, 2021). Эти переговоры, проходившие при посредничестве Европейского союза, объединили оставшиеся страны группы «Пять плюс один», а также Иран. Хотя представители США не вели прямой диалог со своими иранскими коллегами, они участвовали в процессе через посредников, тесно сотрудничая с другими участниками соглашения с целью выработки дорожной карты

cat on April 12, 2025, led by US Special Envoy Steve Witkoff and Iranian Foreign Minister Abbas Araghchi. At the time, both the Iranian Foreign Ministry and the White House described the discussions as constructive.

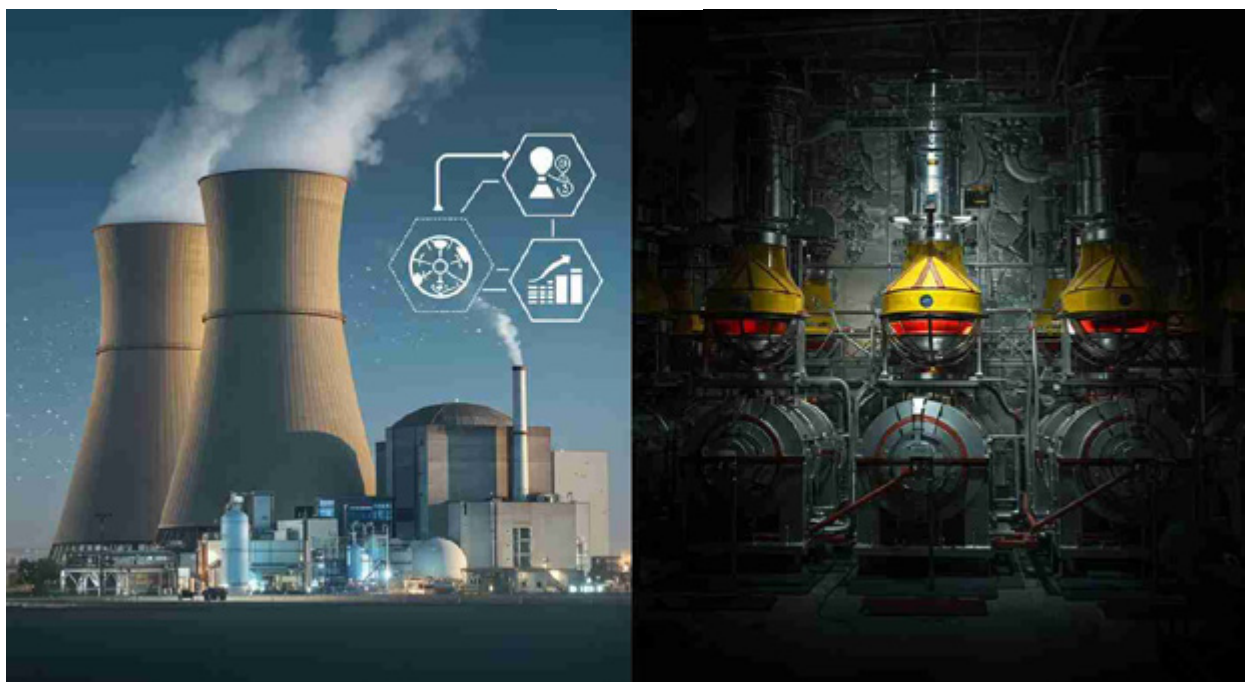
The second round of negotiations, mediated by Oman, was held in Rome on April 19, 2025, once again involving indirect talks between Witkoff and Araghchi (Motamedi, 2025). This was followed by a third high-level round in Muscat approximately a week later, alongside a technical meeting aimed at drafting the framework for a potential nuclear agreement. The expert-level talks were led by Michael Anton for the United States and Majid Takht-Ravanchi for Iran.

The central point of contention between the two sides remains Iran's uranium enrichment activities. Iran seeks the lifting of sanctions in exchange for limiting its nuclear program to a level that would prevent it from developing a nuclear weapon. The United States, however, proposed a deal requiring the complete cessation of Iran's enrichment activities—a proposal Iran rejected, stating that it crossed its "red lines". Tehran indicated it was preparing a formal response, including its own counterproposal. Iran announced that the talks—temporarily paused due to the U.S. insistence

для взаимного соблюдения обязательств и поэтапного возвращения к исходным условиям договора. Несмотря на прилагаемые усилия, переговоры в конечном итоге не привели к прорыву, что подчеркнуло сохраняющуюся сложность восстановления СВПД.

На сегодняшний день Иран обладает техническими возможностями, экспертизой и доступом к делящимся материалам, необходимыми для разработки оружия массового поражения. Ускоряющееся накопление высокообогащенного урана вызывает обеспокоенность даже у традиционно нейтральных или осторожных государств. В данном контексте любое существенное внешнее давление или внутренняя политическая нестабильность могут побудить иранское руководство перейти критический рубеж и принять решение о милитаризации своей ядерной программы. По оценкам МАГАТЭ, запас обогащенного урана в Иране достаточен для производства примерно шести ядерных боезарядов (Эйсентадт, 2024).

12 апреля 2025 года США и Иран начали серию переговоров, направленных на достижение мирного ядерного соглашения, после письма президента Дональда Трам-

on halting all enrichment—would resume on June 15 in Oman (Mahdi, 2025).

On May 31, the IAEA reported that Iran had amassed a record quantity of weapons-grade enriched uranium. On June 12, the IAEA declared that Iran was in violation of its non-proliferation commitments (Murphy, 2025). In the early hours of June 13, 2025, following the expiration of the 60-day deadline, Israel launched large-scale attacks on Iranian nuclear facilities and the residences of senior Iranian nuclear scientists. The Israel Defense Forces stated that the operation was carried out in response to Iran having “significantly advanced” its nuclear weapons development. In the aftermath of the attacks, Iran announced the indefinite suspension of nuclear negotiations (Rezaei, Reddy and Campa, 2025).

The recent Israeli strikes targeting Iran’s nuclear infrastructure primarily inflicted pinpoint damage on above-ground storage facilities, power supply systems, and communication networks. However, neither Israel nor any oth-

па Верховному лідеру Ірану аятолле Алі Хаменеї (Фассіхі, 2025). В письмі була установлена 60-денна відстрочка для досягнення угоди. Перший раунд високоуровневих переговорів відбувся в Маскаті 12 квітня 2025 року під керівництвом спеціального посланника США Стіва Уїткоффа і міністра іноземних справ Ірану Аббаса Араґчі. В той час як Міністерство іноземних справ Ірану і Білий дім охарактеризували обговорення як конструктивні.

Вторий раунд переговорів, організований при посередництві Оману, відбувся в Римі 19 квітня 2025 року і знову проходив в форматі непрямих переговорів між Уїткоффом і Араґчі (Мотамеді, 2025). Приблизно через тиждень після цього відбувся третій високоуровневий раунд в Маскаті, супроводжуваний технічними зустрічами, метою яких було розробити основу для потенційної ядерної угоди. Переговори на експертному рівні вели Майкл Антон со сто-

er state currently possesses the capability to fully eliminate Iran's nuclear program, as a significant portion of its facilities are located underground and are heavily fortified against aerial or missile attacks (Eisenstadt, Palti, Ross and Stroul, 2025).

Natanz hosts one of Iran's primary uranium enrichment facilities, comprising both above-ground and underground installations. Thousands of centrifuges operate at this site, which sustained damage during recent Israeli strikes but continues to function. In Isfahan, a major nuclear technology center is located, housing a uranium conversion plant as well as research facilities dedicated to nuclear fuel production.

The escalation of tensions between Israel and Iran has significantly diminished the prospects of resolving the Iranian nuclear issue through diplomatic means. Tehran increasing-

THE ESCALATION OF TENSIONS BETWEEN ISRAEL AND IRAN HAS SIGNIFICANTLY DIMINISHED THE PROSPECTS OF RESOLVING THE IRANIAN NUCLEAR ISSUE THROUGH DIPLOMATIC MEANS

ЭСКАЛАЦИЯ НАПРЯЖЕННОСТИ МЕЖДУ ИЗРАИЛЕМ И ИРАНОМ СУЩЕСТВЕННО СНИЗИЛА ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗРЕШЕНИЯ ИРАНСКОЙ ПРОБЛЕМЫ ДИПЛОМАТИЧЕСКИМ ПУТЕМ

роны США и Маджид Тахт-Раванчи со стороны Ирана.

Ключевым предметом разногласий между сторонами остается деятельность Ирана по обогащению урана. Иран требует снятия санкций в обмен на ограничение своей ядерной программы до уровня, который исключал бы возможность разработки ядерного оружия. США, однако, предложили соглашение, предусматривающее полное прекращение обогащения урана в Иране — предложение, которое Иран отверг, заявив, что оно пересекает его «красные линии». Тегеран сообщил о подготовке официального ответа, включая собственное встречное предложение. Иран объявил, что переговоры — временно приостановленные из-за требований США полностью остановить обогащение — возобновятся 15 июня в Омане (Махди, 2025).

31 мая МАГАТЭ сообщил, что Иран накопил рекордное количество обогащенного урана оружейного качества. 12 июня МАГАТЭ заявил о нарушении Ираном своих обязательств по нераспространению (Мерфи, 2025). Ранним утром 13 июня 2025 года, после истечения 60-дневного срока, Израиль провел масштабные атаки на ядерные объекты Ирана и резиденции высокопоставленных иранских учёных-ядерщиков. Армия обороны Израиля заявила, что операция была проведена в ответ на «значительное продвижение» Ираном разработки ядерного оружия. Вследствие этих атак Иран объявил о бессрочном приостановлении ядерных переговоров (Резаеи, Редди и Кампа, 2025).

Недавние израильские удары по ядерной инфраструктуре Ирана нанесли в основном точечный ущерб наземным объектам хранения, системам электроснабжения

ly questions the sincerity and constructiveness of negotiations, while the United States maintains stringent preconditions, and Israel continues to exert unilateral pressure. Concurrently, Iran's growing stockpile of enriched uranium and the reduction in international oversight have further obscured the prospects for de-escalation. If the conflict can be contained and regional stability restored, a return to negotiations remains theoretically possible. However, under conditions of ongoing escalation, the likelihood of reaching a renewed agreement appears increasingly remote and uncertain.

References:

- Albright, David, Burkhard, Sarah and Faragasso, Spencer (2024). Analysis of IAEA Iran verification and monitoring report. Retrieved from https://isis-online.org/uploads/isis-reports/documents/Analysis_of_May_2025_IAEA_Iran_Verification_Report_FINAL.pdf. Accessed on 20.06.2025.
- Council on Foreign Relations (2025). US relations with Iran. Retrieved from <https://www.cfr.org/timeline/us-relations-iran-1953-2025>. Accessed on 20.06.2025.
- Eisenstadt, Michael (2024). If Iran gets the bomb. Retrieved from <https://www.washingtoninstitute.org/sites/default/files/pdf/PolicyFocus181Eisenstadt.pdf>. Accessed on 20.06.2025.
- Eisenstadt, Michael, Palti, Zohar, Ross, Dennis and Stroul, Dana (2025). From diplomacy to military force: the future of Iran's nuclear program. Retrieved from <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/diplomacy-military-force-future-irans-nuclear-program>. Accessed on 20.06.2025.
- Erlanger, Steven (2021). Iran and the US agree on a path back to the nuclear deal. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2021/04/06/world/europe/iran-nuclear-deal.html>. Accessed on 20.06.2025.
- Fassihi, Farnaz (2025). Why Iran's Supreme Leader came around to nuclear talks with the US. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2025/04/11/world/middleeast/us-iran-talks-trump-khamenei.html>. Accessed on 20.06.2025.
- Fuhrmann, Matthew (2009). Taking a walk on the supply side: the determinants of civilian nuclear cooperation. *Journal of Conflict Resolution*, 53 (2), 181–208.
- Huang, Xiaoning (2016). The Iranian nuclear issue and regional security: dilemmas, responses and the future. Retrieved from <https://hr.un.org/sites/hr.un.org/files/The%20Iranian%20Nuclear%20Issue%20and%20Regional%20Security.pdf>. Accessed on 20.06.2025.
- IAEA (2003). Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran. GOV/2003/75. Retrieved from <https://www.iaea.org/sites/default/files/documents/gov2003-75.pdf>. Accessed on 20.06.2025.

и коммуникационным сетям. Однако ни Израиль, ни какое-либо другое государство на данный момент не обладают возможностями для полного уничтожения ядерной программы Ирана, поскольку значительная часть её объектов расположена под землёй и сильно укреплена против воздушных и ракетных атак (Эйсентатд, Палти, Росс и Страул, 2025).

Натанц является одним из основных объектов Ирана по обогащению урана, включающим как наземные, так и подземные сооружения. На этом объекте работают тысячи центрифуг, которые были повреждены в ходе недавних израильских ударов, однако объект продолжает функционировать. В Исфахане находится крупный центр ядерных технологий, включающий завод по конверсии урана, а также исследовательские лаборатории, посвященные производству ядерного топлива.

Эскалация напряжённости между Израилем и Ираном существенно снизила перспективы разрешения иранской ядерной проблемы дипломатическим путём. Тегеран всё чаще ставит под сомнение искренность и конструктивность переговоров, в то время как Соединённые Штаты сохраняют жёсткие предварительные условия, а Израиль продолжает оказывать одностороннее давление. Одновременно с этим растущий запас обогащенного урана в Иране и сокращение международного контроля ещё более усложнили перспективы деэскалации. Если удастся сдержать конфликт и восстановить региональную стабильность, теоретически возможно возобновление переговоров. Однако в условиях продолжающейся эскалации вероятность достижения нового соглашения выглядит всё более отдаленной и неопределенной.

Источники:

- Албрайт, Дэвид, Бурхард, Сара и Фарагассо, Спенсер (2024). Анализ отчета МАГАТЭ по проверке и мониторингу Ирана. Доступно по адресу: https://isis-online.org/uploads/isis-reports/documents/Analysis_of_May_2025 МАГАТЭ_Iran_Verification_Report_FINAL.pdf. Дата обращения: 20.06.2025.
- Ерлангер, Стивен (2021). Иран и США договариваются о пути возврата к ядерной сделке. Доступно по адресу: <https://www.nytimes.com/2021/04/06/>

- IAEA (2005). Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran. GOV/2005/77. Retrieved from <https://www.iaea.org/sites/default/files/documents/gov2005-77.pdf>. Accessed on 20.06.2025.
- IAEA (2006). UNSC Resolution 1696 (2006). Retrieved from https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1696-2006.pdf. Accessed on 20.06.2025.
- IAEA (2006). UNSC Resolution 1737 (2006). Retrieved from https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1737-2006.pdf. Accessed on 20.06.2025.
- IAEA (2007). UNSC Resolution 1747 (2007). Retrieved from https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1747-2007.pdf. Accessed on 20.06.2025.
- IAEA (2008). UNSC Resolution 1803 (2008). Retrieved from https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1803-2008.pdf. Accessed on 20.06.2025.
- IAEA (2010). UNSC Resolution 1929 (2010). Retrieved from https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1929-2010.pdf. Accessed on 20.06.2025.
- IAEA (2021). Verification and Monitoring in the Islamic Republic of Iran in Light of United Nations Security Council Resolution 2231 (2015). GOV/2021/28. Retrieved from <https://www.iaea.org/sites/default/files/documents/govinf2021-28.pdf>. Accessed on 20.06.2025.
- Katzman, Kenneth (2020). Iran sanctions. Retrieved from <https://nsarchive.gwu.edu/document/27084-document-230-congressional-research-service-kenneth-katzman-iran-sanctions-november>. Accessed on 20.06.2025.
- Kerr, Paul (2009). Iran's nuclear program: Status. Retrieved from <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Iran%20Paul%20Kerr%20Iran's%20Nuclear%20Program%20Status%20CRS%20Aug%202009.pdf>. Accessed on 20.06.2025.
- Mahdi, Syed Zafar (2025). Iran's Hamaney rejects US demand to halt uranium enrichment. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/iran-s-khamenei-rejects-us-demand-to-halt-uranium-enrichment/3588578>. Accessed on 20.06.2025.
- Motamedi, Maziar (2025). Iran-US talks updates: two sides to hold more nuclear discussions. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/liveblog/2025/4/19/iran-us-talks-live-nuclear-discussions-to-begin-in-italy-rome>. Accessed on 20.06.2025.
- Murphy, Francois (2025). Damning IAEA report spells out past secret nuclear activities in Iran. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/china/iaea-report-says-iran-had-secret-activities-with-undeclared-nuclear-material-2025-05-31/>. Accessed on 20.06.2025.
- Rezaei, Ben, Reddy, Ria and Campa, Kelly (2025). Iran updates special edition: Israeli strikes on Iran. Retrieved from <https://understandingwar.org/backgrounder/iran-update-special-edition-israeli-strikes-iran-june-13-2025-200-pm-et>. Accessed on 20.06.2025.
- UNSC (2015). Resolution 2231 (2015). Retrieved from [https://docs.un.org/en/S/RES/2231\(2015\)](https://docs.un.org/en/S/RES/2231(2015)). Accessed on 20.06.2025.
- world/europe/iran-nuclear-deal.html. Дата обращения: 20.06.2025.
- Катзман, Кеннет (2020). Иранские санкции. Доступно по адресу: <https://nsarchive.gwu.edu/document/27084-document-230-congressional-research-service-kenneth-katzman-iran-sanctions-november>. Дата обращения: 20.06.2025.
- Керр, Пол (2009). Иранская ядерная программа: Статус. Доступно по адресу: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Iran%20Paul%20Kerr%20Iran's%20Nuclear%20Program%20Status%20CRS%20Aug%202009.pdf>. Дата обращения: 20.06.2025.
- МАГАТЭ (2003). Реализация Соглашения о гарантиях ДНЯО в Исламской Республике Иран. GOV/2003/75. Доступно по адресу: <https://www.iaea.org/sites/default/files/documents/gov2003-75.pdf>. Дата обращения: 20.06.2025.
- МАГАТЭ (2005). Реализация Соглашения о гарантиях ДНЯО в Исламской Республике Иран. GOV/2005/77. Доступно по адресу: <https://www.iaea.org/sites/default/files/documents/gov2005-77.pdf>. Дата обращения: 20.06.2025.
- МАГАТЭ (2006). Резолюция Совета Безопасности ООН 1696 (2006). Доступно по адресу: https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1696-2006.pdf. Дата обращения: 20.06.2025.
- МАГАТЭ (2006). Резолюция Совета Безопасности ООН 1737 (2006). Доступно по адресу: https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1737-2006.pdf. Дата обращения: 20.06.2025.
- МАГАТЭ (2007). Резолюция Совета Безопасности ООН 1747 (2007). Доступно по адресу: https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1747-2007.pdf. Дата обращения: 20.06.2025.
- МАГАТЭ (2008). Резолюция Совета Безопасности ООН 1803 (2008). Доступно по адресу: https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1803-2008.pdf. Дата обращения: 20.06.2025.
- МАГАТЭ (2010). Резолюция Совета Безопасности ООН 1929 (2010). Доступно по адресу: https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1929-2010.pdf. Дата обращения: 20.06.2025.
- МАГАТЭ (2021). Проверка и мониторинг в Исламской Республике Иран в свете резолюции 2231 Совета Безопасности Организации Объединенных Наций (2015). GOV/2021/28. Доступно по адресу: <https://www.iaea.org/sites/default/files/documents/govinf2021-28.pdf>. Дата обращения: 20.06.2025.
- Махди, Саид, Зафар (2025). Хаманей из Ирана отвергает требование США прекратить обогащение урана. Доступно по адресу: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/iran-s-khamenei-rejects-us-demand-to-halt-uranium-enrichment/3588578>. Дата обращения: 20.06.2025.
- Мерфи, Франсуа (2025). Разоблачительный отчет МАГАТЭ раскрывает прошлую секретную ядерную деятельность Ирана. Доступно по адресу: <https://www.reuters.com/world/china/МАГАТЭ-report-says->

iran-had-secret-activities-with-undeclared-nuclear-material-2025-05-31/. Дата обращения: 20.06.2025.

Мотамеди, Мазияр (2025). Обновления на переговорах между Ираном и США: обе стороны проведут дополнительные обсуждения по ядерной теме. Доступно по адресу: <https://www.aljazeera.com/news/liveblog/2025/4/19/iran-us-talks-live-nuclear-discussions-to-begin-in-italys-rome>. Дата обращения: 20.06.2025.

Резаеи, Бен, Редди, Риа и Кампа, Келли (2025). Иран обновляет специальный выпуск: Израильские удары по Ирану. Доступно по адресу: <https://understandingwar.org/backgrounder/iran-update-special-edition-israeli-strikes-iran-june-13-2025-200-pm-et>. Дата обращения: 20.06.2025.

СБ ООН (2015). Резолюция 2231 (2015). Доступно по адресу: [https://docs.un.org/en/S/RES/2231\(2015\)](https://docs.un.org/en/S/RES/2231(2015)). Дата обращения: 20.06.2025.

Совет по международным отношениям (2025). Отношения США с Иран. Доступно по адресу: <https://www.cfr.org/timeline/us-relations-iran-1953-2025>. Дата обращения: 20.06.2025.

Фассихи, Фарназ (2025). Почему верховный лидер Ирана пошел на ядерные переговоры с США. Доступно по адресу: <https://www.nytimes>.

com/2025/04/11/world/middleeast/us-iran-talks-trump-khamenei.html. Дата обращения: 20.06.2025.

Фурманн, Мэттью (2009). Прогулка по стороне предложения: определяющие факторы гражданского ядерного сотрудничества. *Journal of Conflict Resolution*, 53 (2), 181–208.

Хуанг, Шиаонинг (2016). Иранская ядерная проблема и региональная безопасность: дилеммы, ответы и будущее. Доступно по адресу: <https://hr.un.org/sites/hr.un.org/files/The%20Iranian%20Nuclear%20Issue%20and%20Regional%20Security.pdf>. Дата обращения: 20.06.2025.

Эйсентатд, Майкл (2024). Если Иран получит бомбу. Доступно по адресу: <https://www.washingtoninstitute.org/sites/default/files/pdf/PolicyFocus181Eisenstadt.pdf>. Дата обращения: 20.06.2025.

Эйсентатд, Майкл, Палти, Зохар, Росс, Деннис и Страул, Дана (2025). От дипломатии к военной силе: будущее ядерной программы Ирана. Доступно по адресу: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/diplomacy-military-force-future-irans-nuclear-program>. Дата обращения: 20.06.2025.

KAZAKHSTAN'S SECURITY REALIGNMENT: NAVIGATING STRATEGIC PARTNERSHIPS AMID GEOPOLITICAL SHIFTS

ANUAR SATMURZIN

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ
НАУЧНОИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ПЕРЕСТРОЙКА СИСТЕМЫ
БЕЗОПАСНОСТИ КАЗАХСТАНА:
НАВИГАЦИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИХ
ПАРТНЁРСТВ НА ФОНЕ
ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ТУРБУЛЕНТНОСТИ

Kazakhstan's longstanding multi-vector policy is a foreign policy mechanism aimed at balancing diplomatic, economic, and security ties among Russia, China, the West, and regional and inter-governmental institutions. The security landscape of Central Asia is shaped by a complex interplay of traditional and non-traditional security concerns, spanning internal and external, military and non-military dimensions. While such a typology may seem straightforward, the region's security architecture is distinguished by the interwoven nature of these concerns, where localized and transnational challenges interact in mutually reinforcing ways. Many of them transcend national boundaries, linking the regional security complex to broader international frameworks. As Lemon (2018) notes, such interconnectedness calls for a more coordinated and collective response among Central Asian states, encouraging them to align strategies and pool resources.

Since the early 1990s, Central Asia has undergone a significant geopolitical shift. The dissolution of the Soviet Union catalyzed the emergence of independent republics that quickly sought to engage with major global powers and establish sovereign foreign policies (Sullivan, 2019).

**THE SECURITY
LANDSCAPE OF
CENTRAL ASIA
IS SHAPED BY A
COMPLEX INTERPLAY
OF TRADITIONAL AND
NON-TRADITIONAL
SECURITY CONCERNS,
SPANNING INTERNAL
AND EXTERNAL,
MILITARY AND
NON-MILITARY
DIMENSIONS**

**АРХИТЕКТУРА
БЕЗОПАСНОСТИ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ
АЗИИ ФОРМИРУЕТСЯ
СЛОЖНЫМ
ПЕРЕПЛЕТЕНИЕМ
ТРАДИЦИОННЫХ И
НЕТРАДИЦИОННЫХ
УГРОЗ,
ОХВАТЫВАЮЩИХ
КАК ВНУТРЕННИЕ,
ТАК И ВНЕШНИЕ,
ВОЕННЫЕ И
НЕВОЕННЫЕ АСПЕКТЫ**

Долгоиграющая многовекторная политика Казахстана представляет собой внешнеполитический механизм, направленный на построение баланса дипломатических, экономических и оборонных связей с Россией, Китаем, Западом, а также с региональными и межправительственными организациями. Архитектура безопасности Центральной Азии формируется сложным переплетением традиционных и нетрадиционных угроз, охватывающих как внутренние, так и внешние, военные и невоенные аспекты. Хотя такая типология может показаться простой, безопасность региона отличается взаимосвязанным характером этих угроз, при котором локальные и транснациональные вызовы взаимодействуют и усиливают друг друга. Многие из них выходят за рамки национальных границ, связывая региональный комплекс безопасности с более широкими международными структурами. Как отмечает Лемон (2018), такая взаимосвязанность требует более скоординированных и коллективных действий со стороны государств Центральной Азии, побуждая их согласовывать стратегии и объединять ресурсы.

С начала 1990-х годов Центральная Азия пережила значительный

Over the past three decades, Central Asia has become a key arena of Eurasian geopolitics. Developments such as China's Belt and Road Initiative (2013), the US withdrawal from Afghanistan (2021), and the Russia-Ukraine war (2022) have heightened the region's strategic relevance and redefined security priorities.

Amid these changes, Kazakhstan has emerged as a pivotal actor in maintaining regional stability. Its multi-vector foreign policy functions as a core strategic tool, allowing the country to sustain balanced relationships both within the region and with external powers. This approach supports Kazakhstan's engagement in key multilateral organizations, including the Commonwealth of Independent States (CIS), Collective Security Treaty Organization (CSTO), Shanghai Cooperation Organization (SCO), Eurasian Economic Union (EAEU), and the Organization of Turkic States (OTS), through which it promotes diplomatic dialogue, economic cooperation, and joint security initiatives (Vanderhill et al., 2020).

геополитический сдвиг. Распад Советского Союза стал катализатором появления независимых республик, которые стремились к взаимодействию с ведущими мировыми державами и к формированию суверенной внешней политики (Салливан, 2019). За последние три десятилетия Центральная Азия превратилась в ключевую арену евразийской geopolitics. Такие события, как китайская инициатива «Один пояс, один путь» (2013), вывод войск США из Афганистана (2021) и война между Россией и Украиной (2022), повысили стратегическую значимость региона и переопределили приоритеты в области безопасности.

На фоне этих изменений Казахстан стал ключевым звеном в обеспечении региональной стабильности. Его многовекторная внешняя политика выполняет роль основного стратегического инструмента, позволяющего стране поддерживать сбалансированные отношения как внутри региона, так и с внешними государствами. Такой подход обеспечивает участие Казахстана в ключевых многосторонних ор-

Kazakhstan's foreign policy is marked by deliberate pragmatism. The ability to take proactive positions while maintaining neutrality when necessary has enabled it to navigate shifting geopolitical dynamics and balance competing regional interests (Sullivan, 2019; Abbasova, 2022). Its abstention from the UN General Assembly vote on Ukraine's territorial integrity (Yuneman 2023), and President Tokayev's public stance against recognizing the Russian-backed territories of Donetsk People's Republic (DPR) and Luhansk People's Republic (LPR), illustrate a nuanced diplomatic posture that preserves both flexibility and independence (The Astana Times, 2022).

Under the current international geopolitical circumstances, it would be useful to analyze the balance and priorities of the multi-vector policy direction which Astana pursues to solidify its position. First and foremost, the Russia-Ukraine war in 2022 has reinforced the further disruption of the regional security network since both countries were members of CIS, which despite not being a security-oriented organization like CSTO allowed for deeper cooperation among regional states. Moreover, sanctions imposed on Moscow caused a spillover negative effect on Kazakhstan's economy. In response, Astana has in fact accelerated its quest for new economic and diplomatic partners. For example, President Tokayev's trips to China in 2023 yielded major trade and infrastructure agreements, signaling a boost in Sino-Kazakh cooperation (Dukeev, 2023). The government also looked to multilateral forums when it concluded a Free Trade Agreement with the Eurasian Economic Union and Iran in 2023 (Official Information Source of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan, 2023) and Singapore in 2025 (The Astana

ITS MULTI-VECTOR FOREIGN POLICY FUNCTIONS AS A CORE STRATEGIC TOOL, ALLOWING THE COUNTRY TO SUSTAIN BALANCED RELATIONSHIPS BOTH WITHIN THE REGION AND WITH EXTERNAL POWERS

ЕГО МНОВЕКТОРНАЯ ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ВЫПОЛНЯЕТ РОЛЬ ОСНОВНОГО СТРАТЕГИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТА, ПОЗВОЛЯЮЩЕГО СТРАНЕ ПОДДЕРЖИВАТЬ СБАЛАНСИРОВАННЫЕ ОТНОШЕНИЯ КАК ВНУТРИ РЕГИОНА, ТАК И С ВНЕШНИМИ ГОСУДАРСТВАМИ

ганизациях, включая Содружество Независимых Государств (СНГ), Организацию договора о коллективной безопасности (ОДКБ), Шанхайскую организацию сотрудничества (ШОС), Евразийский экономический союз (ЕАЭС) и Организацию тюркских государств (ОТГ), через которые он продвигает дипломатический диалог, экономическое сотрудничество и совместные инициативы в сфере безопасности (Вандерхилл и др., 2020).

Внешняя политика Казахстана отличается продуманным прагматизмом. Способность занимать проактивные позиции при сохранении нейтралитета, когда это необходимо, позволила стране успешно адаптироваться к изменяющейся геополитической обстановке и балансировать между конкурирующими региональными интересами (Салливан, 2019; Аббасова, 2022). Нейтральная позиция Казахстана при голосовании в Генеральной Ассамблее ООН по вопросу территориальной целостности Украины (Юнеман, 2023), а также публичная позиция президента Токаева, отказавшегося признать поддерживаемые Россией территории Донецкой и Луганской народных республик, демонстрируют тонкую дипломатическую линию, сочетающую гибкость и независимость (The Astana Times, 2022).

В условиях текущей международной геополитической обстановки важно проанализировать баланс и приоритеты многовекторного курса, которого Астана придерживается для укрепления своих позиций. Прежде всего, война между Россией и Украиной в 2022 году усугубила существующие проблемы региональной системы безопасности, поскольку обе страны входили в СНГ — организацию, которая, несмотря на невоенную направленность в отличие, например, от ОДКБ, способствовала более тесному сотрудничеству меж-

Times, 2025) while actively participating in EU-Central Asia dialogues.

As for security perspectives, Astana pursues to enhance its military cooperation with different partner countries like the US, European Union (EU), China, and Türkiye. Moreover, these efforts are not limited to these major players but also reach out to other countries; establishing military cooperation with Qatar is exemplary in this regard (Nurmaganbetova, 2024). Thus, 2022 has pushed Kazakhstan onto a path of enriching its economic, foreign policy, and security partner selections to bring a more balanced perspective on its foreign policy.

The effect of these initiatives is steadily gaining momentum with Kazakhstan's defense budget rising up to 11.6% in 2023 compared with 2022 (roughly 1.2 trillion tenge, or \$2.5 billion); the 2023 January–August period was already 6.8% higher than the previous year, as the Astana signals the need to bolster its own forces (Sakenova, 2023). Although

ASTANA HAS IN FACT ACCELERATED ITS QUEST FOR NEW ECONOMIC AND DIPLOMATIC PARTNERS

В ОТВЕТ АСТАНА УСКОРИЛА ПОИСК НОВЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ПАРТНЁРОВ

ду государствами региона. Кроме того, санкции, введённые против Москвы, оказали негативное косвенное влияние на экономику Казахстана. В ответ Астана ускорила поиск новых экономических и дипломатических партнёров. Так, например, визиты президента Токаева в Китай в 2023 году завершились заключением важных соглашений в сфере торговли и инфраструктуры, что стало свидетельством углубления китайско-казахстанского сотрудничества (Дуккеев, 2023). Также правительство обратилось к многосторонним сотрудничествам: в 2023 году было подписано соглашение о свободной торговле между ЕАЭС и Ираном (Официальный информационный источник Премьер-министра Республики Казахстан, 2023), а в 2025 — аналогичное соглашение с Сингапуром (The Astana Times, 2025), при этом Астана активно участвует в диалогах ЕС – Центральная Азия.

Что касается безопасности, Астана стремится расширять военное сотрудничество с различными пар-

by international standards 0.5% of the GDP budget is considered a modest figure, total spending of \$5.2 billion on defense and law enforcement portrays a rather different picture (The Caspian Post, 2024).

As such, while Astana is paying more attention to strengthening its internal defense capabilities, it is not neglecting cooperation opportunities with major regional actors, including, first and foremost, Russia. For instance, during the January events of 2022, Astana invoked Article 4 of the Collective Security Treaty Organization (CSTO) on January 5, 2022; a move called in the Russia-led CSTO peacekeeping force - the first such deployment in the bloc's 30-year history, which marked a high-stakes moment for Kazakhstan's security alignment (Eurasianet, 2022). CSTO troops landed on Almaty on January 9, 2022 (Gosselin-Malo, 2022) and by January 13 President Tokayev announced that order had largely been restored and that foreign forces could begin withdrawing

ASTANA HAS KEPT ITS STRONG TIES TO THE CSTO ALONGSIDE DISTANCING ITSELF FROM MOSCOW'S FOREIGN POLICY AGENDA

АСТАНА СОХРАНИЛА ПРОЧНЫЕ СВЯЗИ С ОДКБ, ОДНОВРЕМЕННО ДЕМОНИСТРИРУЯ ДИСТАНЦИРОВАНИЕ ОТ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ ПОВЕСТКИ МОСКВЫ

тнёрскими странами, такими как США, Европейский союз, Китай и Турция. Причём эти усилия не ограничиваются только крупными державами — Казахстан налаживает военное взаимодействие и с другими странами; показателен пример сотрудничества с Катаром в этой области (Нурмаганбетова, 2024). Таким образом, события 2022 года подтолкнули Казахстан к расширению круга экономических, внешнеполитических и оборонных партнёров с целью достижения более сбалансированной внешней политики.

Эффект от этих инициатив постепенно нарастает: оборонный бюджет Казахстана увеличился на 11,6% в 2023 году по сравнению с 2022-м (примерно до 1,2 триллиона тенге, или 2,5 миллиарда долларов). Уже в период с января по август 2023 года рост составил 6,8% по сравнению с аналогичным периодом прошлого года, что свидетельствует о стремлении Астаны усилить собственные вооружённые силы

and all CSTO troops departed by January 19 (RadioLiberty, 2022; Gleason and Dunay, 2022). In early 2024 President Tokayev called the CSTO 'a guarantor of security' after the end of one-year Kazakh chairmanship of the CSTO (Omigazy, 2024). Hence, at the leadership level, Kazakhstan remains a founding CSTO member and even supplies the organization's secretary-general, Imangali Tasmagambetov (Otkjær, 2025).

In line with its multi-vector policy, Kazakhstan has also been developing its relations with the Turkic States under the umbrella of the OTS. Kazakhstan continues to strengthen its security and defense ties with Türkiye, a country that managed to increase its conventional military strength in different areas, and which unmanned aerial vehicles and armed unmanned aerial vehicles are deemed to be one of the most effective ones (Bicer, 2022). During President Tokayev's visit to Türkiye in May 2022, the sides signed a

(Сакенова, 2023). Хотя с международной точки зрения расходы на оборону в размере 0,5% от ВВП считаются скромными, общий объём финансирования обороны и правоохранительных органов в размере 5,2 миллиарда долларов говорит об обратном (The Caspian Post, 2024).

Таким образом, несмотря на акцент на усиление внутренних оборонных возможностей, Астана не пренебрегает возможностями сотрудничества с ключевыми региональными игроками, в первую очередь с Россией. Например, во время январских событий 2022 года Астана обратилась к статье 4 Устава Организации Договора о коллективной безопасности 5 января 2022 года. Этот шаг привёл к отправке миротворческих сил ОДКБ под руководством России в Казахстан. Это стало первым подобным случаем за 30-летнюю историю организации и стало критическим моментом в системе обеспечения

reuters.com

number of agreements in economy, security, trade, and other fields in order to elevate the level of strategic partnership between Astana and Ankara. Among them one of the most significant developments is the agreement between Turkish Aerospace Industries (TUSAŞ) and Kazakhstan Engineering, allowing for the licensed production of Türkiye's Anka unmanned aerial vehicles (UAVs) in Kazakhstan. This makes Kazakhstan the first country outside Türkiye to receive both the license and the necessary facilities to manufacture the Anka UAV. Likewise, the two countries also formalized a military intelligence cooperation agreement (Bicer, 2022).

Thus, 2022 marked a starting point for a recalibration of Kazakhstan's multi-vector policy. From the security perspective, Astana has kept its strong ties to the CSTO alongside distancing itself from Moscow's foreign policy agenda. Additionally, Kazakhstan has increased its military expenditure to boost domestic capabilities via, for instance, using its close ties with Ankara to strike a deal in getting a license to produce Anka UAVs in the country, which has shown its both military and civilian usage capabilities in different conditions and countries. Astana strives to re-consider the narrative of its multi-vector policy towards a more proactive approach aimed at opening new areas of diplomatic, economic, and security cooperation alternatives with different countries, including

безопасности Казахстана (Eurasianet, 2022). Силы ОДКБ прибыли в Алматы 9 января 2022 года (Госселин-Мало, 2022), а уже 13 января президент Токаев объявил, что порядок в основном восстановлен, и иностранные силы могут начинать вывод; все миротворцы ОДКБ покинули страну к 19 января (RadioLiberty, 2022; Глисон и Дунай, 2022). В начале 2024 года президент Токаев назвал ОДКБ «гарантом безопасности» после завершения годового председательства Казахстана в организации (Омиргазы, 2024). Таким образом, на уровне руководства Казахстан остаётся одним из основателей ОДКБ и даже делегирует в организацию генерального секретаря — Имангали Тасмагамбетова (Откыяр, 2025).

В соответствии с принципами многовекторной политики Казахстан также развивает отношения с тюркскими государствами под эгидой ОТГ. Казахстан продолжает укреплять свои связи в области безопасности и обороны с Турцией — страной, которой удалось значительно нарастить свою военную мощь в различных сферах, включая производство беспилотных летательных аппаратов и ударных дронов, признанных одними из самых эффективных в мире (Бичер, 2022). Во время визита президента Токаева в Турцию в мае 2022 года стороны подписали ряд соглашений в сферах экономики, безопасности, торговли и других областях с целью вывода

China, the EU, and Türkiye, to bring better balance to its security concept without alienating Moscow along the way.

References:

- Abbasova, Vusala (2022). President Tokayev Says Kazakhstan Will Not Recognize Donetsk, Lugansk as Independent States. Retrieved from <https://caspiannews.com/news-detail/president-tokayev-says-kazakhstan-will-not-recognize-donetsk-lugansk-as-independent-states-2022-6-20-0/>. Accessed on 28.12.2024.
- Bicer, Aysu (2022). Türkiye to Produce Drone in Kazakhstan. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkiye-to-produce-drone-in-kazakhstan/2584822>. Accessed on 24.06.2025.
- Dukeev, Berikbol (2023). Kazakhstan Cautiously Builds Ties with China. Retrieved from <https://jamestown.org/program/kazakhstan-cautiously-intensifies-ties-with-china/#:~:text=fulfill%20Kazakhstan%E2%80%99s%20economic%20needs%20and,Russia%2C%20further%20underscoring%20this%20pivot>. Accessed on 10.06.2025.
- Eurasianet (2022). CSTO agrees to intervene in Kazakhstan unrest. Retrieved from <https://eurasianet.org/csto-agrees-to-intervene-in-kazakhstan-unrest#:~:text=A%20Russia,that%20it%20has%20done%20so>. Accessed on 10.06.2025.
- Gleason, Gregory, and Dunay, Pal (2022). CSTO Deployment in Kazakhstan: Strategic Shift or Political Consolidation? Retrieved from <https://thediplomat.com/2022/02/csto-deployment-in-kazakhstan-strategic-shift-or-political-consolidation/#:~:text=Vyacheslav%20Sutyurin%20saw%20broad,%E2%80%9D>. Accessed on 10.06.2025.
- Gosselin-Malo, Elisabeth (2022). Kazakhstan as the exception: CSTO's first armed conflict intervention. Retrieved from <https://aspeniaonline.it/kazakhstan-as-the-exception-cstos-first-armed-conflict-intervention/#:~:text=Cargo%20aircrafts%20are%20being%20unloaded%3B,of%20inaction%20up%20until%20now>. Accessed on 10.06.2025.
- Lemon, Edward (2018). Critical approaches to security in Central Asia: An introduction. *Central Asian Survey*, 37 (1): 1-12.
- Nurmaganbetova, Zhanna (2024). Kazakhstan and Qatar to foster military cooperation. Retrieved from <https://qazinform.com/news/kazakhstan-and-qatar-to-foster-military-cooperation-19d6dd>. Accessed on 11.06.2025.
- Official Information Source of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan (2023). EAEU Free Trade Agreement signed with Iran. Retrieved from <https://primeminister.kz/en/news/eaeu-free-trade-agreement-signed-with-iran-26798>. Accessed on 11.06.2025.
- Omirgazy, Dana (2024). Tokayev Reviews Outcomes of Kazakhstan's Chairmanship in CSTO During Astana Session. Retrieved from <https://astanatimes.com/2024/11/tokayev-reviews-outcomes-of-kazakh->

стратегического партнёрства Астаны и Анкары на новый уровень. Среди них особо выделяется соглашение между Turkish Aerospace Industries (TUSAŞ) и компанией «Казахстан Инжиниринг», позволяющее наладить лицензионное производство турецких беспилотников Анка на территории Казахстана. Это делает Казахстан первой страной за пределами Турции, получившей как лицензию, так и необходимые мощности для выпуска дронов Анка. Кроме того, между двумя странами было подписано соглашение о сотрудничестве в области военной разведки (Бичер, 2022).

Таким образом, 2022 год стал отправной точкой для корректировки многовекторной политики Казахстана. С точки зрения безопасности, Астана сохранила прочные связи с ОДКБ, одновременно демонстрируя дистанцирование от внешнеполитической повестки Москвы. Кроме того, Казахстан увеличил оборонные расходы с целью укрепления собственных возможностей, в частности, за счёт тесного сотрудничества с Анкарой, результатом которого стало соглашение о лицензии на производство беспилотников Анка в стране. Таким образом, Астана стремится переосмыслить нарратив многовекторности в сторону более проактивного подхода, ориентированного на открытие новых направлений дипломатического, экономического и оборонного сотрудничества с различными странами, включая Китай, Европейский союз и Турцию, чтобы обеспечить более сбалансированную концепцию безопасности, однако при этом не изолируя Москву.

Источники:

- Аббасова, Вусала (2022). Президент Токаев заявил, что Казахстан не признает Донецк и Луганск независимыми государствами. Доступно по адресу: <https://caspiannews.com/>. Дата обращения: 28.12.2024.
- Бичер, Айсу (2022). Турция начнёт производство беспилотников в Казахстане. Доступно по адресу: <https://www.aa.com.tr/>. Дата обращения: 24.06.2025.
- Вандерхилл, Рэйчел, Джойрман, Сандра Ф., и Тулепбаева, Роза (2020). «Между медведем и драконом: многовекторность в Казахстане как модельная стратегия для вторичных держав». *International Affairs*, 96 (4): 975–993.
- Глисон, Грегори, и Дунай, Пал (2022). Развёртывание ОДКБ в Казахстане: стратегический поворот или политическая консолидация? Доступно по

- stans-chairmanship-in-csto-during-astana-session/. Accessed on 11.06.2025.
- Otkjær, Albert (2025). Kazakhstan's Ambivalent Relationship With the CSTO. Retrieved from <https://thediplomat.com/2025/04/kazakhstans-ambivalent-relationship-with-the-csto/>. Accessed on 11.06.2025.
- RadioLiberty (2022). Russia-Led CSTO Troops Begin Withdrawal from Kazakhstan. Retrieved from <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-csto-troops-withdrawal-russia/31652147.html>. Accessed on 11.06.2025.
- Sakenova, Saniya (2023). Kazakhstan Spends \$1.5 Billion on Defense This Year. Retrieved from <https://astana-times.com/2023/10/kazakhstan-spends-1-5-billion-on-defense-this-year/#:~:text=Overall%2C%20Kazakhstan%20had%20planned%20to,more%20than%20in%202022>. Accessed on 10.06.2025.
- Sullivan, Charles (2019). End of an Era? Kazakhstan and the Fate of Multivectorism. Kazakhstan and the soviet legacy: Between continuity and rupture: 31-50.
- The Astana Times (2022). Kazakhstan Announces Its Position on Referendums in DNR and LNR. Retrieved from <https://astanatimes.com/2022/09/kazakhstan-announces-its-position-on-referendums-in-dnr-and-lnr/>. Accessed on 11.06.2025.
- The Astana Times (2025). Kazakh President Signs Free Trade Law Between EAEU and Singapore. Retrieved from <https://astanatimes.com/2025/01/kazakh-president-signs-free-trade-law-between-eaeu-and-singapore/>. Accessed on 11.06.2025.
- The Caspian Post (2024). Kazakhstan's Budget Spending to Increase by 7% in 2025. Retrieved from <https://caspianpost.com/politics/kazakhstan-s-budget-spending-to-increase-by-7-percent-in-2025/>. Accessed on 11.06.2025.
- Vanderhill, Rachel, Sandra F. Joireman, and Roza Tulepbaeva (2020). "Between the bear and the dragon: multivectorism in Kazakhstan as a model strategy for secondary powers." International affairs 96 (4): 975-993.
- Yuneman, Roman (2023). Kazakhstan's multi-vector foreign policy. Russia in Global Affairs, 21(2): 141-162.
- адресу: <https://thediplomat.com/>. Дата обращения: 10.06.2025.
- Госселин-Мало, Элизабет (2022). Казахстан — исключение: первая военная операция ОДКБ. Доступно по адресу: <https://aspensiaonline.it/>. Дата обращения: 10.06.2025.
- Дукеев, Берикбол (2023). Казахстан осторожно выстраивает отношения с Китаем. Доступно по адресу: <https://jamestown.org/>. Дата обращения: 10.06.2025.
- Eurasianet (2022). ОДКБ согласилась вмешаться в беспорядки в Казахстане. Доступно по адресу: <https://eurasianet.org/>. Дата обращения: 10.06.2025.
- Лемон, Эдвард (2018). Критические подходы к безопасности в Центральной Азии: введение. Central Asian Survey, 37 (1): 1-12.
- Нурмаганбетова, Жанна (2024). Казахстан и Катар укрепляют военное сотрудничество. Доступно по адресу: <https://qazinform.com/>. Дата обращения: 11.06.2025.
- Официальный информационный источник Премьер-министра Республики Казахстан (2023). Подписано соглашение о свободной торговле между ЕАЭС и Ираном. Доступно по адресу: <https://primeminister.kz/>. Дата обращения: 11.06.2025.
- Омиргазы, Дана (2024). Токаев подвёл итоги председательства Казахстана в ОДКБ. Доступно по адресу: <https://astanatimes.com/>. Дата обращения: 11.06.2025.
- Откяр, Альберт (2025). Амбивалентные отношения Казахстана с ОДКБ. Доступно по адресу: <https://thediplomat.com/>. Дата обращения: 11.06.2025.
- RadioLiberty (2022). Миротворцы ОДКБ начинают вывод войск из Казахстана. Доступно по адресу: <https://www.rferl.org/>. Дата обращения: 11.06.2025.
- Сакенова, Сания (2023). Казахстан в этом году потратит \$1,5 млрд на оборону. Доступно по адресу: <https://astanatimes.com/>. Дата обращения: 10.06.2025.
- Салливан, Чарльз (2019). Конец эпохи? Казахстан и судьба многовекторности. В книге: Казахстан и советское наследие: между преемственностью и разрывом, с. 31-50.
- The Astana Times (2022). Казахстан озвучил свою позицию по референдумам в ДНР и ЛНР. Доступно по адресу: <https://astanatimes.com/>. Дата обращения: 11.06.2025.
- The Astana Times (2025). Президент Казахстана подписал закон о свободной торговле между ЕАЭС и Сингапуром. Доступно по адресу: <https://astanatimes.com/>. Дата обращения: 11.06.2025.
- The Caspian Post (2024). Расходы бюджета Казахстана вырастут на 7% в 2025 году. Доступно по адресу: <https://caspianpost.com/>. Дата обращения: 11.06.2025.
- Юнеман, Роман (2023). Многовекторная внешняя политика Казахстана. Россия в глобальной политике, 21(2): 141-162.

FROM ALTERNATIVE ROUTE TO STRATEGIC LINK: THE GROWING ROLE OF THE MIDDLE CORRIDOR IN EURASIAN TRADE

AIDA AMANGELDINA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ
НАУЧНОИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ОТ АЛЬТЕРНАТИВНОГО К СТРАТЕГИЧЕСКОМУ МАРШРУТУ: РАСТУЩАЯ РОЛЬ СРЕДНЕГО КОРИДОРА В ЕВРАЗИЙСКОЙ ТОРГОВЛЕ

One of the changes brought by the Russia-Ukraine war since 2022 is the revival of the Trans-Caspian International Transport Route (TITR), known as the Middle Corridor. It is a multimodal transport route that covers land and water areas to connect China with Europe through the territories of Central Asia and the South Caucasus. Cargo originating from China crosses Kazakhstan, the Caspian Sea, Azerbaijan, Georgia, and Türkiye, and finally reaches Europe.

Sanctions imposed on Russia have enabled the Middle Corridor to bypass the Northern Corridor as a main route between China and Europe. It became challenging to use the Northern Corridor through the territory of Russia for the shipment of goods. Despite its advantages over the Middle Corridor in terms of cargo volumes and transportation time, it has lost its dominance in a short period of time. The tonnage of cargo transported along the Northern Corridor has decreased by 56% in 2023. On the contrary, shipment along the Middle Corridor achieved a 77% increase in 2023 compared to 2022 (Dupuy, 2024). As a result, the cargo volume along the Middle Corridor reached 18% of that transported via the Northern Corridor (Zhang, 2025). In 2024, about

**SANCTIONS IMPOSED
ON RUSSIA HAVE
ENABLED THE MIDDLE
CORRIDOR TO BYPASS
THE NORTHERN
CORRIDOR AS A MAIN
ROUTE BETWEEN
CHINA AND EUROPE**

**САНКЦИИ,
НАЛОЖЕННЫЕ
НА РОССИЮ,
ПОЗВОЛИЛИ
СРЕДНЕМУ
КОРИДОРУ ОБОЙТИ
СЕВЕРНЫЙ КОРИДОР
И СТАТЬ ОСНОВНЫМ
МАРШРУТОМ
МЕЖДУ КИТАЕМ И
ЕВРОПОЙ**

Одним из изменений, вызванных войной между Россией и Украиной с 2022 года, стало возрождение Транскаспийского международного транспортного маршрута (ТМТМ), известного как Средний коридор. Это мультимодальный транспортный маршрут, который проходит по суше и воде, соединяя Китай с Европой через территории Центральной Азии и Южного Кавказа. Грузы, отправленные из Китая, проходят через Казахстан, Каспийское море, Азербайджан, Грузию и Турцию, а затем поступают в Европу.

Санкции, наложенные на Россию, позволили Среднему коридору обойти Северный коридор и стать основным маршрутом между Китаем и Европой. Использование Северного коридора, проходящего по территории России, стало затруднительным для перевозки товаров. Несмотря на свои преимущества перед Средним коридором по объёмам грузоперевозок и времени доставки, Северный коридор за короткий срок утратил своё доминирующее положение. Объём грузов, перевезённых по Северному коридору, снизился на 56 % в 2023 году. Напротив, объём перевозок по Среднему коридору в 2023 году увеличился на 77 % по сравнению с 2022 годом (Дюпюи, 2024). В ре-

4.5 million tons of freight were transported through the Middle Corridor (Dayar, 2025). This figure can further increase up to 11 million tons by 2030, according to the World Bank's estimate (World Bank, 2023). While the Middle Corridor is considered an alternative route to the Northern Corridor due to the sanctions against Russia, the question of its future after the war arises. The growing interests and contributions made by the countries along the corridor suggest that it can turn into a strategic route.

China had already contributed to the development of infrastructure along the Middle Corridor before 2022. However, it has become more active in strengthening the transport route in the last few years. It has established partnerships with the Middle Corridor states and engaged in improving logistics. President of the People's Republic of China Xi Jinping signed agreements with the President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev on the development of the Middle Corridor during the China-Central Asia Summit in 2023, as well as during the official visit of Tokayev to China in 2024. The agreements aim to increase the trade volume and im-

зультате объём грузов, перевезённых по Среднему коридору, достиг 18 % от объёма Северного коридора (Чжан, 2025). В 2024 году через Средний коридор было перевезено около 4,5 миллиона тонн грузов (Даяр, 2025). По оценке Всемирного банка, эта цифра может увеличиться до 11 миллионов тонн к 2030 году (Всемирный банк, 2023). Хотя Средний коридор считается альтернативным маршрутом по отношению к Северному в условиях санкций против России, возникает вопрос о его будущем после окончания войны. Растущий интерес и вклад стран, расположенных вдоль коридора, свидетельствуют о том, что он может превратиться в стратегический маршрут.

Китай уже внес вклад в развитие инфраструктуры вдоль Среднего коридора ещё до 2022 года. Однако за последние несколько лет он стал более активно укреплять этот транспортный маршрут. Правительство Китая наладило партнёрские отношения с государствами Среднего коридора и занялось улучшением логистики. Президент Китайской Народной Республики Си Цзиньпин подписал соглашения с Президентом Казахстана Касым-Жомартом Токаевым о разви-

prove the infrastructure along the transport route through Kazakhstan. One of the agreements is a Memorandum of Understanding to build the Tacheng-Ayagoz railway line between the countries which is expected to be operational by 2027 (Bachmann, 2023). Furthermore, in 2024, China, together with Kazakhstan, completed the construction of a cargo terminal in Xi'an, which significantly boosts container trains' capacity (Railway Supply, 2024).

In addition, China engaged in partnerships with Georgia and Azerbaijan. It signed an agreement with Georgia to jointly develop the TITR in 2024. The parties agreed to increase cargo flows, improve transport infrastructure and services, and cooperate in the spheres of transport security and digitalization (Tabatadze, 2024). Moreover, China is planning to construct a deep-sea port in Anaklia on the Black Sea coast, which will accelerate the shipment along the corridor (Akhmedova and Gelashvili, 2025). A strategic partnership with Azerbaijan was established in the same year during the Shanghai Cooperation Organization Summit by adopting a Joint Declaration. China showed its interest in cooperating with Azerbaijan and working jointly on the facilitation of

ти Среднего коридора на саммите «Китай – Центральная Азия» в 2023 году, а также во время официального визита Токаева в Китай в 2024 году. Цель этих соглашений – увеличить объём торговли и улучшить инфраструктуру вдоль транспортного маршрута через территорию Казахстана. Одним из таких соглашений является Меморандум о взаимопонимании по строительству железнодорожной линии Аягоз-Тачэн между двумя странами, которая, как ожидается, начнёт функционировать к 2027 году (Бахманн, 2023). Кроме того, в 2024 году Китай совместно с Казахстаном завершил строительство грузового терминала в Сиане, что значительно повысило пропускную способность контейнерных поездов (Железнодорожные поставки, 2024).

Кроме того, Китай установил партнёрские отношения с Грузией и Азербайджаном. В 2024 году он подписал соглашение с Грузией о совместном развитии ТМТМ. Стороны договорились увеличить грузопотоки, улучшить транспортную инфраструктуру и услуги, а также сотрудничать в сферах транспортной безопасности и цифровизации (Табатадзе, 2024). Более того, Китай планирует построить глубоководный порт в Анаклии на побережье Чёрного моря, что

trade operations and safety of supply chains (President of the Republic of Azerbaijan, 2024).

The EU is also being active in transforming the Middle Corridor into a major high-capacity transport route. The European Commission announced a 10 billion Euro commitment during the Global Gateway Investors Forum in 2024 to foster the development of transport corridors, including the TITR (European Commission, 2024). The potential of the corridor has been discussed during the EU-Central Asia Summit this year. The summit for the first time brought together all the leaders of the five countries of Central Asia and the heads of EU institutions. During the summit, the leaders discussed the importance of modernization of the Middle Corridor, particularly developing a coordination platform for infrastructure projects (Council of the European Union, 2025). To support this initiative, the EU allocated a 3 billion EUR investment out of a total 12 billion EUR investment for Central Asia (Popławski, 2025).

THE GROWING INTERESTS AND CONTRIBUTIONS MADE BY THE COUNTRIES ALONG THE CORRIDOR SUGGEST THAT IT CAN TURN INTO A STRATEGIC ROUTE

РАСТУЩИЙ ИНТЕРЕС И ВКЛАД СТРАН, РАСПОЛОЖЕННЫХ ВДОЛЬ КОРИДОРА, СВИДЕТЕЛЬСТВУЮТ О ТОМ, ЧТО ОН МОЖЕТ ПРЕВРАТИТЬСЯ В СТРАТЕГИЧЕСКИЙ МАРШРУТ

ускорит грузоперевозки по коридору (Ахмедова и Гелашвили, 2025). Стратегическое партнёрство с Азербайджаном было установлено в том же году в рамках саммита Шанхайской организации сотрудничества путём подписания Совместной декларации. Китай выразил заинтересованность в сотрудничестве с Азербайджаном и совместной работе над упрощением торговых операций и обеспечением безопасности цепочек поставок (Президент Республики Азербайджан, 2024).

Евросоюз также активно участвует в преобразовании Среднего коридора в основной высокопропускной транспортный маршрут. Европейская комиссия объявила о выделении 10 миллиардов евро в рамках Форума инвесторов инициативы Global Gateway в 2024 году для содействия развитию транспортных коридоров, включая ТМТМ (Европейская комиссия, 2024). Потенциал Среднего коридора обсуждался на саммите «ЕС – Центральная Азия» в этом году. Саммит впервые собрал всех лидеров пяти стран Центральной Азии и руководителей институтов ЕС. Во время встречи лидеры обсудили важность модернизации Среднего коридора, в частности необходимость разработки координационной платформы для инфраструктурных проектов (Совет Европейского союза, 2025). В поддержку этой инициативы ЕС выделил 3 миллиарда евро инвестиций из общего пакета в 12 миллиардов евро, предназначенного для Центральной Азии (Поплавский, 2025).

Кроме того, некоторые страны ЕС установили двусторонние партнёрства с государствами коридора и приняли участие в развитии логистики. Ведущая австрийская логистическая компания OBB Rail Group подписала соглашение с Азербайджаном о расширении грузоперевозок по ТМТМ. Датские и финские судоходные компании запустили

In addition, some of the EU states established bilateral partnerships with the corridor states and took part in the development of logistics. Austria's leading logistics company, OBB Rail Group, signed an agreement with Azerbaijan to expand the freight traffic along the TITR. Danish and Finnish shipping companies launched rail services through the route to further accelerate cargo traffic from China to Central Europe (Dupuy, 2024).

The Middle Corridor is an essential transport route for the shipment of goods between China and the EU, but its role extends beyond these countries. It also enhances the regional trade opportunities for countries of Central Asia and the South Caucasus located along the route, such as Kazakhstan, Azerbaijan and Georgia. They are highly interested in the development of the Middle Corridor, as it offers significant opportunities to expand their trade. In 2021, these countries accounted for two-thirds of the total trade flows along the corridor. In the following year, trade turnover reached 45% in Kazakhstan and Georgia, and 72% in Azerbaijan (World Bank, 2023).

Seeing the benefits of the operation of the Middle Corridor, these states have increased their initiatives to take part in its expansion and modernization. In particular, they have contributed to the development of hard infrastructure to minimize congestion along the route and increase cargo volumes. In 2024, Azerbaijan completed the modernization in its territory of the Baku-Tbilisi-Kars railway line, which crosses the territories of Azerbaijan, Georgia and Türkiye. With these improvements in near future cargo volume is expected to rise further reaching the target of 5 million tons of cargo per year. In addition, Kazakhstan and Georgia will jointly invest in the construction of a multimodal terminal at the

THE EUROPEAN COMMISSION ANNOUNCED A 10 BILLION EURO COMMITMENT DURING THE GLOBAL GATEWAY INVESTORS FORUM IN 2024 TO FOSTER THE DEVELOPMENT OF TRANSPORT CORRIDORS, INCLUDING THE TITR

ЕВРОПЕЙСКАЯ КОМИССИЯ ОБЪЯВИЛА О ВЫДЕЛЕНИИ 10 МИЛЛИАРДОВ ЕВРО В РАМКАХ ФОРУМА ИНВЕТОРОВ ИНИЦИАТИВЫ GLOBAL GATEWAY В 2024 ГОДУ ДЛЯ СОДЕЙСТВИЯ РАЗВИТИЮ ТРАНСПОРТНЫХ КОРИДОРОВ, ВКЛЮЧАЯ ТМТМ

железнодорожные перевозки по данному маршруту с целью дальнейшего ускорения грузопотока из Китая в Центральную Европу (Дюпюи, 2024).

Средний коридор является важным транспортным маршрутом для перевозки грузов между Китаем и Европейским союзом, однако его значение выходит за рамки этих стран. Он также способствует расширению региональных торговых возможностей для стран Центральной Азии и Южного Кавказа, расположенных вдоль маршрута, таких как Казахстан, Азербайджан и Грузия. Эти страны проявляют высокий интерес к развитию Среднего коридора, поскольку он открывает значительные возможности для расширения торговли. В 2021 году на долю этих стран приходилось две трети от общего объема торговых потоков по коридору. В следующем году торговый оборот составил 45% в Казахстане и Грузии, а в Азербайджане 72% (Всемирный банк, 2023).

Увидев преимущества функционирования Среднего коридора, эти государства активизировали свои инициативы по его расширению и модернизации. В частности, они внесли вклад в развитие сложной инфраструктуры, чтобы снизить перегрузку на маршруте и увеличить объемы грузоперевозок. В 2024 году Азербайджан завершил модернизацию железнодорожной линии Баку – Тбилиси – Карс на своей территории, которая проходит по территориям Азербайджана, Грузии и Турции. Благодаря этим улучшениям в ближайшем будущем ожидается дальнейший рост грузопотока, достигающий целевого показателя в 5 миллионов тонн в год. Кроме того, Казахстан и Грузия совместно вложат средства в строительство мультимодального терминала в порту Потти с ежегодной

port of Poti with an annual capacity of up to 450,000 TEU (Sharifli, 2024).

Furthermore, the Middle Corridor states have jointly worked on the optimization of the soft infrastructure. In 2023, they established the Middle Corridor Multimodal Joint Venture to coordinate the development of multimodal services along the corridor. This initiative is expected to further enhance the operation of the Middle Corridor by distinguishing it from other transport routes (Sharifli, 2024).

Improvements at the Middle Corridor have already attracted the interests of external actors. Specifically, there is a growing interest from the East Asian states in using the Middle Corridor for cargo shipment. For example, Japan has tried the corridor to transfer the trade cargo to Türkiye. As a result, the transit time constituting 46-60 days through sea lanes has decreased to 15-20 days (Dayar, 2025). Such a considerable decrease in transit time can affect other East Asian states to use the Middle Corridor.

пропускной способностью до 450 000 TEU (Шарифли, 2024).

Кроме того, государства Среднего коридора совместно работают над оптимизацией мягкой инфраструктуры. В 2023 году они создали совместное мультимодальное предприятие Middle Corridor Multimodal Joint Venture для координации развития мультимодальных услуг вдоль маршрута. Ожидается, что эта инициатива дополнительно усилит эффективность функционирования Среднего коридора, выделяя его среди других транспортных маршрутов (Шарифли, 2024).

Улучшения в рамках Среднего коридора уже привлекли интерес внешних участников. В частности, наблюдается растущий интерес со стороны государств Восточной Азии к использованию этого маршрута для перевозки грузов. Например, Япония испытала данный маршрут для транспортировки торговых грузов в Турцию. В результате транзитное время, которое ранее составляло 46-60 дней при морской перевозке, сократилось до 15-20 дней (Даяр, 2025). Такое значительное сокращение сроков доставки может побудить и другие восточноазиат-

Along with important achievements in its development, however, the Middle Corridor faces challenges that may undermine its potential if not properly addressed. The main problem that has complicated the operation of the Middle Corridor is difficulties with building infrastructure on the multimodal route (Rudenshiold, 2024). There is a shortage of vessels and railways, as well as problems with the speed of maritime and land transports. Insufficient capacity of seaports and railways creates bottlenecks in cargo traffic and thus increases transit time. At the same time the weather conditions in the Caspian Sea might create additional unaccounted delays. Challenges with shipment also cause high and unstable transport prices, which negatively affect the image of the Middle Corridor (World Bank, 2023).

There are also problems related to soft infrastructure across the Middle Corridor. The countries along the route don't have a standardized tariff and customs system, which complicates and prolongs cargo shipment. Standardization, as well as digitalization of the cargo control processes, would considerably simplify the operation of the corridor. World Bank experts (2023) also pointed out the importance of establishing formal instruments of coordination, as well as facilitating the digitalization of the corridor. In order to achieve effective coordination and digitalization, there is a need for data sharing standardization, policy harmonization and political will.

However, it is important to mention that the Middle Corridor states are working to address these issues. The abovementioned Middle Corridor Multimodal Joint Venture focuses on improving and digitising cargo control and terminal procedures. Kazakhstan developed a Digital Trade Corridor platform to integrate and

THE MIDDLE CORRIDOR ALSO ENHANCES THE REGIONAL TRADE OPPORTUNITIES FOR COUNTRIES OF CENTRAL ASIA AND THE SOUTH CAUCASUS LOCATED ALONG THE ROUTE, SUCH AS KAZAKHSTAN, AZERBAIJAN AND GEORGIA

СРЕДНИЙ КОРИДОР СПОСОБСТВУЕТ РАСШИРЕНИЮ РЕГИОНАЛЬНЫХ ТОРГОВЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ДЛЯ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И ЮЖНОГО КАВКАЗА, РАСПОЛОЖЕННЫХ ВДОЛЬ МАРШРУТА, ТАКИХ КАК КАЗАХСТАН, АЗЕРБАЙДЖАН И ГРУЗИЯ

ские страны воспользоваться Средним коридором.

Несмотря на важные достижения в развитии, Средний коридор сталкивается с рядом проблем, которые могут подорвать его потенциал, если не будут своевременно решены. Основной проблемой, осложняющей функционирование Среднего коридора, являются трудности со строительством инфраструктуры на мультимодальном маршруте (Руденшёльд, 2024). Имеется нехватка судов и железнодорожных путей, а также проблемы со скоростью морских и наземных перевозок. Недостаточная пропускная способность морских портов и железных дорог создаёт узкие места в грузопотоках, что, в свою очередь, увеличивает транзитное время. Кроме того, погодные условия на Каспийском море могут вызывать дополнительные непредсказуемые задержки. Проблемы с доставкой также приводят к высоким и нестабильным ценам на транспортировку, что отрицательно сказывается на имидже Среднего коридора (Всемирный банк, 2023).

Существуют также проблемы, связанные с мягкой инфраструктурой по всему Среднему коридору. Страны вдоль маршрута не имеют стандартизированной тарифной и таможенной системы, что усложняет и удлинняет доставку грузов. Стандартизация, а также цифровизация процессов контроля грузов значительно упростили бы эксплуатацию коридора. Эксперты Всемирного банка (2023) также указали на важность создания формальных инструментов координации, а также содействия цифровизации коридора. Для достижения эффективной координации и цифровизации необходимы стандартизация обмена данными, гармонизация политики и политическая воля.

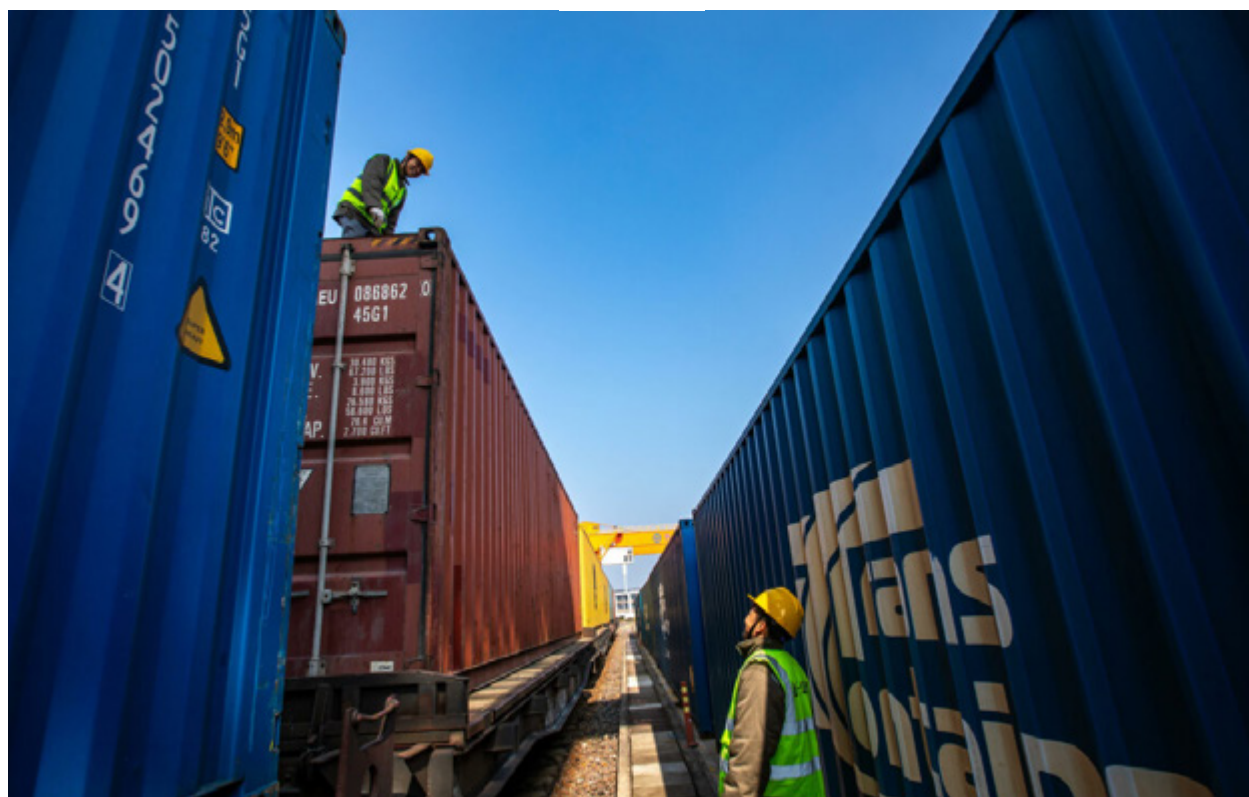
digitalize logistic services along the corridor. Information on the railways of Kazakhstan and Azerbaijan was uploaded to the platform and Georgia is expected to upload next (Sakenova, 2024). It is important to further continue this work and fully transition to electronic documents. The Middle Corridor countries should put efforts into jointly controlling the operation of the corridor.

Another problem that impedes the development of the Middle Corridor is a dramatic imbalance between westbound and eastbound trade flows. In 2021, trade along the westbound direction of the corridor amounted to four-fifths of the total trade volumes (World Bank, 2023). This suggests that the bulk of the cargo is shipped from China and other Middle Corridor states to Europe, while freight flows from European states are considerably less. For this reason, the rise of the total trade volume of the Middle Corridor depends on the increasing cargo flows from the EU states.

The boom of the Middle Corridor is connected with the Russian-Ukraine war, which will end at some point. It is possible that Russia

Однако важно отметить, что государства Среднего коридора предпринимают шаги для решения этих проблем. Упомянутое выше совместное предприятие Middle Corridor Multimodal Joint Venture сосредоточено на улучшении и цифровизации процедур контроля грузов и работы терминалов. Казахстан разработал платформу Цифровой торговый коридор для интеграции и цифровизации логистических услуг вдоль маршрута. На платформу уже загружена информация о железных дорогах Казахстана и Азербайджана, и в ближайшее время ожидается подключение Грузии (Сакенова, 2024). Важно продолжать эту работу и в полной мере перейти на использование электронных документов. Страны Среднего коридора должны прилагать усилия к совместному контролю за функционированием маршрута.

Ещё одной проблемой, сдерживающей развитие Среднего коридора, является серьёзный дисбаланс между грузопотоками в западном и восточном направлениях. В 2021 году объём торговли по западному направлению составил четыре пятых от общего

will revive its Northern Corridor to recover from the devastating consequences of the war. Therefore, in order to keep its current position as a key transport route, not just an alternative to the Northern Corridor, the Middle Corridor needs a comprehensive approach to manage these issues. Developing hard infrastructure, as well as implementing joint coordination and digitalization, are necessary steps on this way.

References:

- Akhmedova, Aksana and Gelashvili, Ketevan (2025). Impact of Chinese investment in Anaklia: Strategic implications for Georgia and Europe. Retrieved from <https://chinaobservers.eu/impact-of-chinese-investment-in-anaklia-strategic-implications-for-georgia-and-europe/>. Accessed on 19.06.2025.
- Bachmann, J. (2023). Kazakhstan launches construction of a new rail link to China. New Silk Road Discovery. Retrieved from <https://www.newsilkroaddiscovery.com/kazakhstan-launches-construction-of-new-rail-link-to-china/>. Accessed on 17.06.2025.
- Council of the European Union (2025). First EU–Central Asia summit, 4 April 2025. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2025/04/04/>. Accessed on 17.06.2025.
- Dayar, Ali (2025). 22 days from Japan to Europe: East Asia's Middle Corridor milestone. Retrieved from <https://www.caspianpolicy.org/research/middle-corridor/22-days-from-japan-to-europe-east-asias-middle-corridor-milestone/>. Accessed on 17.06.2025.
- Dupuy, Arnold (2024). There's an alternative to Russian-based trade routes—but it needs support from the US, EU, and Turkey. Retrieved from <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/theres-an-alternative-to-russian-based-trade-routes-but-it-needs-support-from-the-us-eu-and-turkey/>. Accessed on 16.06.2025.
- European Commission (2024). Investors Forum for EU–Central Asia transport connectivity. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/mt/ip_24_501. Accessed on 19.06.2025.
- Popławski, Marcin (2025). EU–Central Asia summit in Samarkand: the economy comes first. OSW Centre for Eastern Studies. Retrieved from <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-04-09/eu-central-asia-summit-samarkand-economy-comes-first>. Accessed on 17.06.2025.
- President of the Republic of Azerbaijan (2024). Joint Declaration of the Republic of Azerbaijan and the People's Republic of China on the establishment of a strategic partnership was adopted in Astana. Retrieved from <https://www.president.az/en/articles/view/66389/>. Accessed on 19.06.2025.
- Railway Supply (2024). Kazakhstan increases investment in the Middle Corridor: How new measures will boost freight traffic to 10 million tons. Retrieved from <https://www.railway.supply/en/kazakhstan-increases-investment-in-the-middle-corridor/>.
- объёма грузоперевозок (Всемирный банк, 2023). Это говорит о том, что основная масса грузов направляется из Китая и других стран Среднего коридора в Европу, тогда как потоки грузов из европейских государств значительно меньше. По этой причине рост общего объёма торговли по Среднему коридору зависит от увеличения объёмов грузоперевозок со стороны стран ЕС.
- Бурный рост интереса к Среднему коридору связан с войной между Россией и Украиной, которая рано или поздно закончится. Возможно, что Россия попытается восстановить Северный коридор, чтобы компенсировать разрушительные последствия войны. Поэтому, чтобы сохранить своё нынешнее положение как ключевого транспортного маршрута, а не просто альтернативы Северному коридору, Среднему коридору необходим комплексный подход к решению существующих проблем. Развитие сложной инфраструктуры, а также внедрение механизмов совместной координации и цифровизации являются необходимыми шагами на этом пути.

Источники:

- Ахмедова, Аксана и Гелашвили, Кетеван (2025). Влияние китайских инвестиций в Анаклии: стратегические последствия для Грузии и Европы. Доступно по адресу: <https://chinaobservers.eu/impact-of-chinese-investment-in-anaklia-strategic-implications-for-georgia-and-europe/>. Дата обращения: 19.06.2025.
- Бахманн, Й. (2023). Казахстан начал строительство новой железнодорожной линии в Китай. Открытие Нового Шёлкового пути. Доступно по адресу: <https://www.newsilkroaddiscovery.com/kazakhstan-launches-construction-of-new-rail-link-to-china/>. Дата обращения: 17.06.2025.
- Всемирный банк (2023). Средний торгово-транспортный коридор: политика и инвестиции для ускорения объёмов грузоперевозок и сокращения времени доставки вдвое к 2030 году. Доступно по адресу: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/middle-trade-and-transport-corridor>. Дата обращения: 15.06.2025.
- Даяр, Али (2025). 22 дня из Японии в Европу: ключевое достижение Восточной Азии в рамках Среднего коридора. Доступно по адресу: <https://www.caspianpolicy.org/research/middle-corridor/22-days-from-japan-to-europe-east-asias-middle-corridor-milestone/>. Дата обращения: 17.06.2025.
- Дюпюи, Арнольд (2024). Существует альтернатива торговым маршрутам через Россию — но она нуждается в поддержке США, ЕС и Турции. Доступно по адресу: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/theres-an-alternative-to-russian-trade-routes-but-it-needs-support-from-the-us-eu-and-turkey/>.

- investment-in-the-middle-corridor-how-new-measures-will-boost-freight-traffic-to-10-million-tons/. Accessed on 17.06.2025.
- Rudenshiold, Eric (2024). Nine hard truths along the Caspian Middle Corridor: Critical factors facing the Caucasus and Central Asia. Caspian Policy Center. Retrieved from <https://www.caspianpolicy.org/research/middle-corridor/nine-hard-truths-along-the-caspian-middle-corridor-critical-factors-facing-the-caucasus-and-central-asia/>. Accessed on 19.06.2025.
- Sakenova, Saniya (2024). Kazakhstan to increase the Middle Corridor's capacity to ten million tons annually. Retrieved from <https://astanatimes.com/2024/08/kazakhstan-to-increase-middle-corridors-capacity-to-ten-million-tons-annually/>. Accessed on 17.06.2025.
- Sharifli, Yunis (2024). From disinterest to strategic priority: China's changing approach to the Middle Corridor. Retrieved from <https://trendsresearch.org/insight/from-disinterest-to-strategic-priority-chinas-changing-approach-to-the-middle-corridor/>. Accessed on 15.06.2025.
- Tabatadze, Tamar (2024). Georgia and China sign a memorandum on joint development of the Middle Corridor. Retrieved from <https://1tv.ge/lang/en/news/georgia-and-china-sign-memorandum-on-joint-development-of-middle-corridor/>. Accessed on 17.06.2025.
- World Bank (2023). The Middle Trade and Transport Corridor: policies and investments to triple freight volumes and halve travel time by 2030. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/middle-trade-and-transport-corridor>. Accessed on 15.06.2025.
- Zhang, Ganyi (2025). Contrasting rail freight trends between China and Europe. Retrieved from https://market-insights.upply.com/en/contrasting-rail-freight-trends-between-china-and-europe#_ftn2. Accessed on 19.06.2025.
- based-trade-routes-but-it-needs-support-from-the-us-eu-and-turkey/. Дата обращения: 16.06.2025.
- Европейская комиссия (2024). Форум инвесторов по транспортной связности ЕС–Центральная Азия. Доступно по адресу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/mt/ip_24_501. Дата обращения: 19.06.2025.
- Железнодорожные поставки (2024). Казахстан увеличивает инвестиции в Средний коридор: как новые меры повысят объёмы грузоперевозок до 10 миллионов тонн. Доступно по адресу: <https://www.railway.supply/en/kazakhstan-increases-investment-in-the-middle-corridor-how-new-measures-will-boost-freight-traffic-to-10-million-tons/>. Дата обращения: 17.06.2025.
- Поплавский, Марцин (2025). Саммит ЕС – Центральная Азия в Самарканде: экономика на первом месте. Доступно по адресу: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-04-09/eu-central-asia-summit-samarkand-economy-comes-first>. Дата обращения: 17.06.2025.
- Президент Республики Азербайджан (2024). В Астане принята Совместная декларация между Республикой Азербайджан и Китайской Народной Республикой об установлении стратегического партнёрства. Доступно по адресу: <https://www.president.az/en/articles/view/66389/>. Дата обращения: 19.06.2025.
- Руденшёльд, Эрик (2024). Девять жёстких реалий вдоль Каспийского Среднего коридора: ключевые вызовы для Кавказа и Центральной Азии. Доступно по адресу: <https://www.caspianpolicy.org/research/middle-corridor/nine-hard-truths-along-the-caspian-middle-corridor-critical-factors-facing-the-caucasus-and-central-asia/>. Дата обращения: 19.06.2025.
- Сакенова, Сания (2024). Казахстан увеличит пропускную способность Среднего коридора до десяти миллионов тонн в год. Доступно по адресу: <https://astanatimes.com/2024/08/kazakhstan-to-increase-middle-corridors-capacity-to-ten-million-tons-annually/>. Дата обращения: 17.06.2025.
- Совет Европейского союза (2025). Первый саммит ЕС – Центральная Азия, 4 апреля 2025 года. Доступно по адресу: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2025/04/04/>. Дата обращения: 17.06.2025.
- Табатадзе, Тамар (2024). Грузия и Китай подписали меморандум о совместном развитии Среднего коридора. Доступно по адресу: <https://1tv.ge/lang/en/news/georgia-and-china-sign-memorandum-on-joint-development-of-middle-corridor/>. Дата обращения: 17.06.2025.
- Чжан, Ганьи (2025). Контраст между тенденциями железнодорожных грузоперевозок между Китаем и Европой. Доступно по адресу: https://market-insights.upply.com/en/contrasting-rail-freight-trends-between-china-and-europe#_ftn2. Дата обращения: 19.06.2025.
- Шарифли, Юнис (2024). От безразличия к стратегическому приоритету: изменение подхода Китая к Среднему коридору. Доступно по адресу: <https://trendsresearch.org/insight/from-disinterest-to-strategic-priority-chinas-changing-approach-to-the-middle-corridor/>. Дата обращения: 15.06.2025.

ORDU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ PROF. DR. ORHAN BAŞ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ

30 Nisan 2025 tarihinde Ordu Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Orhan Baş ve beraberindeki heyet, Almatı programı çerçevesinde Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyaret etti. Akademik iş birliği olanaklarının ele alındığı görüşmede, ortak araştırma projeleri ve ortak yayınların geliştirilmesi konuları değerlendirildi.

Görüşmede ayrıca, Türk dünyası çalışmaları ve bölgesel analizler gibi alanlarda disiplinlerarası araştırma fırsatlarını artırmaya yönelik fikir alışverişinde bulunuldu.

ОРДУ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ РЕКТОРЫ ПРОФЕССОР, ДОКТОР ОРХАН БАШ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНА КЕЛДІ

2025 жылғы 30 сәуірде Орду университетінің ректоры, профессор, доктор Орхан Баш бастаған делегация Алматы сапары аясында Еуразия ғылыми-зерттеу институтына келді. Академиялық ынтымақтастық мүмкіндіктері талқыланған кездесуде бірлескен зерттеу жобаларын жүзеге асыру және ортақ ғылыми басылымдарды дамыту мәселелері қарастырылды.

Сондай-ақ, кездесуде түркі әлеміне қатысты зерттеулер мен өңірлік талдаулар сияқты салаларда пәнаралық ғылыми зерттеулер жүргізу мүмкіндіктерін кеңейтуге бағытталған ой-пікірлермен алмасу жүзеге асты.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Avrasya Araştırma Enstitüsü

DOÇ. DR. SUAT BEYLUR, "ZAMANLAR VE KÜLTÜRLER ARASINDA DİYALOGDA YESEVÎ MİRASI: HÜMANİST YÖNELİMLER VE GÜNÜMÜZ ZORLUKLARI" SEMPOZYUMUNA KATILDI

15 Mayıs 2025 tarihinde Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Suat Beylur, Ahmet Yesevi Üniversitesi tarafından Türkistan'da düzenlenen "Zamanlar ve Kültürler Arasında Diyalogda Yesevî Mirası: Hümanist Yönelimler ve Günümüz Zorlukları" başlıklı uluslararası sempozyuma katıldı. Sempozyumda, Ahmet Yesevî'nin kültürel ve manevi mirası farklı disiplinlerden bakış açılarıyla değerlendirildi.

ДОЦЕНТ ДОКТОР СУАТ БЕЙЛУР «УАҚЫТ ПЕН МӘДЕНИЕТТЕР АРАСЫНДАҒЫ ДИАЛОГТАҒЫ ЯСАУИ МҰРАСЫ: ГУМАНИСТІК БАҒЫТТАР ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАН ҚИЫНДЫҚТАРЫ» АТТЫ СИМПОЗИУМҒА ҚАТЫСТЫ

2025 жылғы 15 мамырда Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Суат Бейлур Қожа Ахмет Ясауи ат. ХҚТУ тарапынан Түркістан қаласында ұйымдастырылған «Уақыт пен мәдениеттер арасындағы диалогтағы Ясауи мұрасы: гуманистік бағыттар және қазіргі заман қиындықтары» атты халықаралық симпозиумға қатысты. Симпозиум барысында Ахмет Ясауидің мәдени және рухани мұрасы

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Еткінлікте, әеітілі үлкелерден катілан академісенлер ве араітірмасілар, Үсеві өғретісінін гүнкел Үансі-маларі, етік деғерлерле ілііксі ве кўтірлерарасі ет-кілешім бағламіндакі ролі үзеріне сунумлар Үапті.

түрлі ғылыми бағыттар тұрғысынан сараланып, жан-жақты талқыланды.

Ісшарада әртүрлі елдерден келген академіктер мен зерттеушілер Үасауі ілімінің бүгінгі күндегі маңызы, этикалық құндылықтармен байланысы және мәдениеттераралық өзара ықпалдастық аясындағы ролі жөнінде баяндамалар жасады.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

DOÇ. DR. SUAT BEYLUR, "TÜRK DÜNYASI DÜŞÜNCE KURULUŞLARI II: DOĞU AKDENİZ VE KUZEY KIBRIS FORUMU'NA" KATILDI

30 Mayıs 2025 tarihinde, Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Suat Beylur, Diplomasi Vakfı'nın ev sahipliğinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde düzenlenen "Türk Dünyası Düşünce Kuruluşları II: Doğu Akdeniz ve Kuzey Kıbrıs Forumu"na katılım sağladı. Forum, Türk dünyasının farklı coğrafyala-

ДОЦЕНТ, ДОКТОР СУАТ БЕЙЛУР «II ТҮРКІ ӘЛЕМІНІҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҚТАРЫ: ШЫҒЫС ЖЕРОРТА ТЕҢІЗІ ЖӘНЕ СОЛТҮСТІК КИПР ФОРУМЫ» ҚАТЫСТЫ

2025 жылғы 30 мамырда Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Суат Бейлур Солтүстік Кипр Түрік Республикасында Дипломатия қорының ұйымдастыруымен өткен «II Түркі әлемінің ғылыми-зерттеу орта-

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Аврасыа Араştırма Еnstitüsü

рından gelen akademisyenleri, düşünce kuruluşu temsilcilerini, diplomatları ve medya mensuplarını bir araya getirdi.

Forum kapsamında, bölgesel iş birliği, enerji güvenliği, Doğu Akdeniz'deki jeopolitik gelişmeler ve Kuzey Kıbrıs'ın Türk dünyası ile ilişkilerinin güçlendirilmesi gibi konular üzerine oturumlar gerçekleştirildi.

лықтары: Шығыс Жерорта теңізі және Солтүстік Кипр форумы» атты іс-шараға қатысты. Форум аясында түркі әлемінің әртүрлі өңірлерінен келген академиктер, сараптамалық орталық өкілдері, дипломаттар мен бұқаралық ақпарат құралдары қызметкерлері бас қосты.

Форум шеңберінде аймақтық ынтымақтастық, энергетикалық қауіпсіздік, Шығыс Жерорта теңізіндегі геосаяси үдерістер мен Солтүстік Кипрдің түркі әлемімен байланыстарын нығайту мәселелері бойынша тақырыптық отырыстар өткізілді.

Аврасыа Араştırма Еnstitüsü

PROF. DR. KÜRŞAT ZORLU AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ

1 Haziran 2025 tarihinde, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Genel Başkan Yardımcısı, Türk Devletleri ile İlişkiler Başkanı ve Ankara Milletvekili Prof. Dr. Kürşat Zorlu, Kazakistan'daki temasları çerçevesinde Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyaret etti.

Rektörümüz Sayın Janar Temirbekova'nın da hazır bulunduğu toplantıda Doç. Dr. Suat Beylur, Enstitü'nün çalışmaları ve bilimsel araştırmaları hakkında bilgi verdi. Sayın Prof. Dr. Kürşat Zorlu, Türk dünyasının entegrasyonu açısından araştırma faaliyetlerinin ve bilimsel iş birliklerinin altını çizerek, özellikle ortak yayın çalışmaları, tematik araştırmalar, genç araştırmacılara yönelik destek mekanizmaları ve akademik hareketliliği teşvik edecek ilave somut girişimlerin hayata geçirilmesinin gerekliliğini vurguladı. Türk dünyasının kalkınmasında bilgi üretiminin ve stratejik araştırmaların oynayacağı role

ПРОФЕССОР, ДОКТОР КҮРШАТ ЗОРЛУ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНА РЕСМИ САПАРМЕН КЕЛДІ

2025 жылғы 1 маусымда Әділет және даму партиясы (АК партиясы) төрағасының орынбасары, Түркі мемлекеттерімен байланыстарды дамыту жөніндегі жауапты, Анкарадан сайланған Түркия Парламентінің депутаты, профессор, доктор Күршат Зорлу Қазақстандағы жұмыс сапары аясында Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетіне қарасты Еуразия ғылыми-зерттеу институтына келді.

Кездесуге университет ректоры, доктор Жанар Темірбекова да қатысты. Институт директоры, доцент, доктор Суат Бейлур институттың ғылыми-зерттеу бағыты, жүзеге асырылып жатқан жобалар мен халықаралық ынтымақтастық жөнінде жан-жақты ақпарат берді.

Профессор, доктор Күршат Зорлу сөзінде түркі әлемінің интеграциясы тұрғысынан ғылы-

Avrasya Araştırma Enstitüsü

ішарет еден Зорлу, Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün bu yöндегі каткыларыннн өнөмлн олдуғуну іfade etti.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

ми зерттеулер мен академиялық әріптестіктің маңыздылығын атап өтті. Ол әсіресе ортақ басылымдар, тақырыптық зерттеулер, жас ғалымдарға арналған қолдау тетіктері мен академиялық барыс-келісті арттыруға бағытталған нақты бастамаларды жүзеге асырудың қажеттілігін атап өтті.

Түркі әлемінің тұрақты дамуы жолында білім өндіру мен стратегиялық зерттеулердің маңызды рөл атқаратынын баса айтқан профессор, доктор Зорлу Еуразия ғылыми-зерттеу институтының осы бағыттағы үлесін жоғары бағалады.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

“ORTA ASYA’NIN TARİHİ COĞRAFYASI: ZAMAN, MEKÂN VE HAFİZA” ADLI II. ULUSLARARASI BİLİMSSEL KONFERANS DÜZENLENDİ

3 Haziran 2025 tarihinde, Kazakistan Cumhuriyeti Milli Kütüphanesi ev sahipliğinde, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü ile Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına bağlı Kazakistan Milli Bilimler Akademisi’nin destekleriyle “Orta Asya’nın Tarihi Coğrafyası: Zaman, Mekân ve Hafıza” adlı II. Uluslararası Bilimsel Konferans düzenlendi.

Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Yüksek Öğretim Bakanlığı tarafından finanse edilen “Orta Asya’nın Tarihi Coğrafyası” adlı temel bilimsel program çerçevesinde gerçekleştirilen uluslararası bilimsel etkinliğe, yerli bilim insanlarının yanı sıra Almanya, Avusturya, Azerbaycan, Birleşik Krallık, Çekya, İran, Japonya, Kırgızistan, Moğolistan, Özbekistan, Pakistan, Rusya, Tacikistan ve Türkiye gibi 15 ülkeden önde gelen üniversiteler ile araştırma merkezlerinden 60’tan fazla bilim insanı ve genç araştırmacı katıldı. Konferans kapsamında farklı ülkelerden katılan akademisyenler ve araştırmacılar tarafından toplamda 58 bildiri sunuldu.

Konferans, “Orta Asya’nın Kartografyası ve Kartografik Araştırmalar”, “Güncel Tarihi Coğrafya ve Yeni Perspektifler”, “Tarihi Coğrafyanın Yeniden İnşası: Kaynaklara Dayalı Yaklaşımlar”, “Tarihi Coğrafya ve Tarihi-Kültürel Mirasın Yeniden Değerlendirilmesi”, “Orta Asya’nın Tarihi Coğrafyasında Hafıza, Kimlik

«ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ТАРИХИ ГЕОГРАФИЯСЫ: УАҚЫТ, КЕҢІСТІК ЖӘНЕ ЖАД» АТТЫ ІІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫ ӨТТІ

2025 жылғы 3 маусымда Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасында Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты мен Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының қолдауымен «Орталық Азияның тарихи географиясы: Уақыт, кеңістік және жад» атты ІІ Халықаралық ғылыми конференция өткізілді.

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі қаржыландырған «Орталық Азияның тарихи географиясы» атты іргелі ғылыми бағдарлама аясында ұйымдастырылған бұл халықаралық ғылыми ісшараға отандық зерттеушілермен қатар Германия, Австрия, Әзербайжан, Ұлыбритания, Чехия, Иран, Жапония, Қырғызстан, Моңғолия, Өзбекстан, Пәкістан, Ресей, Тәжікстан және Түркия секілді 15 елдің жетекші университеттері мен ғылыми орталықтарынан 60-тан астам ғалым және жас зерттеуші қатысты. Конференцияда әртүрлі елдерден келген академиктер мен зерттеушілер тарапынан барлығы 58 баяндама жасалды.

Конференция 4 параллель секция түрінде өткізіліп, ол «Орталық Азияның картографиясы және картографиялық зерттеулер», «Қазіргі тарихи география және жаңа көзқарастар», «Та-

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Avrasya Araştırma Enstitüsü

ve Mekân", "Orta Asya'nın Etnik ve Dilsel Coğrafyası, Tarihî Toponomisi" ile "Ticaret Yolları, Ekonomik Coğrafya ve Bölgesel Entegrasyon" başlıklı 8 alt oturumdan oluşan 4 paralel oturum şeklinde gerçekleştirildi.

Söz konusu bilimsel konferans, yerli ve yabancı bilim insanları ile araştırmacıları bir araya getirerek, Orta Asya'nın tarihsel süreci ile coğrafi mekânındaki siyasi, sosyo-ekonomik ve manevi-kültürel değişimleri ve gelişimini; ayrıca tarihî coğrafya alanındaki gelenekleri ve yeni araştırma yönelimlerini ele alıp değerlendirmeye ve açık bilimsel fikir alışverişine zemin hazırladı. Bu bilimsel konferans, böylece bilimsel düşünce alışverişinin ve Orta Asya'nın tarihî coğrafyasının çok yönlü ve derinlemesine anlaşılmasında önemli bir platforma dönüştü.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

рихи географияны қайта құру: дереккөздерге негізделген тәсілдер», «Тарихи география және тарихи-мәдени мұраны қайта бағалау», «Орталық Азияның тарихи географиясындағы жады, болмыс және кеңістік», «Орталық Азияның этникалық және тілдік географиясы, тарихи топонимикасы» және «Сауда жолдары, экономикалық география және аймақтық интеграция» атты 8 тақырыптық секциядан тұрды.

Аталған ғылыми конференция отандық және шетелдік ғалымдар мен зерттеушілерді бір арнаға тоғыстырып, Орталық Азияның тарихи үдерісі мен географиялық кеңістігіндегі саяси, әлеуметтік-экономикалық және рухани-мәдени өзгерістер мен дамуды, сондай-ақ тарихи география саласындағы ғылыми дәстүрлер мен жаңа зерттеу бағыттарын талқылауға және бағалауға мүмкіндік берді. Осылайша, конференция ғылыми ой-пікір алмасудың ашық алаңына айналып, Орталық Азияның тарихи географиясын жан-жақты әрі терең түсінуге ықпал ететін маңызды платформа ретінде қалыптасты.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

PROF. DR. MUHİTTİN ŞİMŞEK, İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ EVSAHİPLİĞİNDE YAPILAN II. TÜRK DÜNYASI YAZ OKULU AÇILIŞ PROGRAMINA KATILDI

23 Haziran 2025 tarihinde, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek ile Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Suat Beylur, İbn Haldun Üniversitesi'nin ev sahipliğinde İstanbul'da gerçekleştirilen "II. Türk Dünyası Yaz Okulu" açılış programına katılım sağladı. Başta Türk dünyası olmak üzere dünyanın farklı bölge-

Avrasya Araştırma Enstitüsü

ПРОФЕССОР, ДОКТОР МҰХИТТИН ШІМШЕК ИБН ХАЛДУН УНИВЕРСИТЕТІНДЕ ӨТКЕН II ТҮРКІ ӘЛЕМІ ЖАЗҒЫ МЕКТЕБІНІҢ АШЫЛУ САЛТАНАТЫНА ҚАТЫСТЫ

2025 жылғы 23 маусымда Қожа Ахмет Ясауи ат. ХҚТУ-нің Өкілетті кеңес төрағасы, профессор, доктор Мұхиттин Шімшек пен Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Суат Бейлур Ибн Халдун университетінің ұйымдастыруымен Ыстамбұлда өткен «II Түркі әлемі жазғы мектебі» атты халықаралық ісшараның ашылу рәсіміне қатысты.

Шараға Түркі әлемімен қатар әлемнің түрлі өңірлерінен келген 100-ден астам жас зерттеуші мен магистрант-докторанттар қатысты. Ашылу салтанатында Хайдар Әлиев атындағы Еуразиялық зерттеулер қолданбалы және ғылыми орталығының директоры, профессор, доктор Яшар Сары құттықтау сөз сөйлеп, жазғы мектептің мақсат-міндеттеріне тоқталды.

Бағдарлама барысында қатысушыларға Ибн Халдун университеті Өкілетті кеңесі төрағасының орынбасары Нежметтин Біләл Ердоған, университет ректоры, профессор, доктор Атилла Аркан, Қожа Ахмет Ясауи ат. ХҚТУ-нің Өкілетті кеңес төрағасы, профессор, доктор Мұхиттин

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Аврasya Araştırma Enstitüsü

лерінен 100'үн үзінде араştırмаcы ve лисансүстү өгрeнcинін кaтaлым сағлaдйғы ve ачылш конушмaснн Haydar Aliyev Avrasya Чaлшмaлaры Уygулaмa ve Aраştırma Mеркеzи Mүдүрү Prof. Dr. Yaşar Sarı'nın yаptығы pогpамдa İbn Haldun Üniversitesi Mүtevellі Heyet Başkan Vekili Necmettin Bilal Erdoğan, Rektör Prof. Dr. Atilla Arkan ve Ahmet Yesevi Üniversitesi Mүtevellі Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek ve Kırğızıstan-Türkiye Manas Üniversitesi Mүtevellі Heyet Başkanı Prof. Dr. İbrahim Çapak кaтaлымcılara hitаp etti.

100'үн үзінде bildirinin sunulduğı pогpамдa Doç. Dr. Suat Beylur da "Sovyet Sonrası Coğrafya'da Çokdilli Politikalar ve Ulus İnşası: Kazakistan Örneği" adlı bir bildiri sundu.

Аврasya Araştırma Enstitüsü

Шімшек және Қырғыз-Түрік Манас университетінің Өкілетті кеңес төрағасы, профессор, доктор Ибрахим Чапак сөз арнады.

Жазғы мектеп аясында 100-ден астам ғылыми баяндама ұсынылды. Аталған баяндамалардың бірі ретінде доцент, доктор Суат Бейлур «Кеңес Одағы кезеңінен кейінгі кеңістіктегі көптілді саясаттар мен ұлт қалыптастыру: Қазақстан мысалы» атты ғылыми баяндамасын оқыды.

АХМЕТ YESEVİ ÜNİVERSİTESİ, “THE IMPACT RANKINGS 2025”TE YİNE EN İYİLER ARASINDA YER ALDI

27 Haziran 2025 tarihinde, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Times Higher Education (THE) tarafından gerçekleştirilen Impact Rankings 2025 küresel sürdürülebilir kalkınma sıralamasında önemli bir başarıya imza attı. Üniversitemiz, 1001–1500 bandında yer alarak Kazakistan'daki üniversiteler arasında 4. sırada konumlandı. Bu başarı, Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını (SKA) eğitim, bilim ve yönetim süreçlerine etkin bir şekilde entegre etmenin somut bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Üniversitemiz, 2024 yılına kıyasla toplam puanını 49,8'den 60,8'e yükseltti. Özellikle 3. Amaç (Sağlık ve Kaliteli Yaşam) ve 4. Amaç (Nitelikli Eğitim) kategorilerinde 601–800 aralığında yer alarak uluslararası alanda da kayda değer bir konuma ulaştı.

Bu göstergeler, üniversitemizin küresel sürdürülebilir kalkınma gündemine aktif katkı sunduğunu ve 2024–2029 Kalkınma Programı ile tam uyum içinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

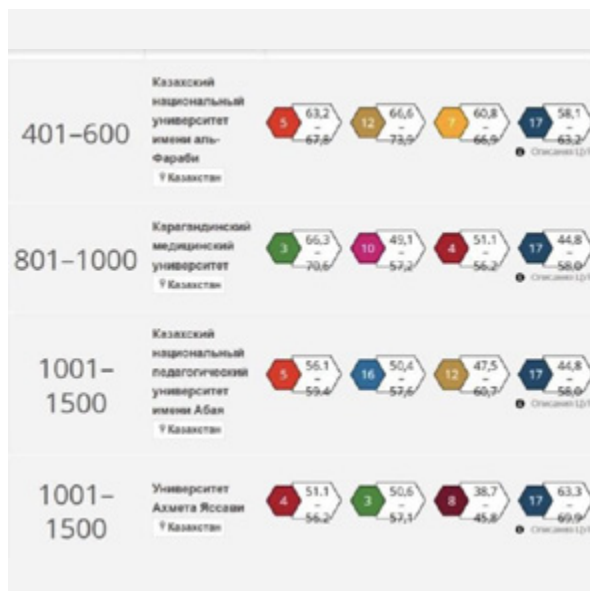

ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХҚТУ “THE IMPACT RANKINGS 2025” РЕЙТИНГІНДЕ ҚАЙТА ЖҮЗДІКТЕР ҚАТАРЫНАН КӨРІНДІ

2025 жылғы 27 маусымда Қожа Ахмет Ясауи ат. ХҚТУ Times Higher Education (THE) ұйымы жүргізген Impact Rankings 2025 жаһандық тұрақты даму рейтингінде елеулі жетістікке қол жеткізді. Университетіміз 1001–1500 аралығындағы топқа еніп, Қазақстан университеттері арасында 4-орынды иеленді. Бұл жетістік Біріккен Ұлттар Ұйымының Тұрақты даму мақсаттарын (ТДМ) білім беру, ғылым және басқару үдерістеріне тиімді түрде кіріктірудің нақты нәтижесі ретінде бағалануда.

Университетіміз 2024 жылмен салыстырғанда жалпы ұпайын 49,8-ден 60,8-ге дейін арттырды. Әсіресе 3-мақсат (Денсаулық сақтау және сапалы өмір) және 4-мақсат (Сапалы білім беру) санаттары бойынша 601–800 аралығында орналасып, халықаралық деңгейде де елеулі орынға ие болды.

Аталған көрсеткіштер университетіміздің жаһандық тұрақты даму күн тәртібіне белсенді түрде үлес қосып отырғанын және 2024–2029 жылдарға арналған Даму бағдарламасымен толық үйлесімділікте әрекет етіп жатқанын айқын көрсетеді.

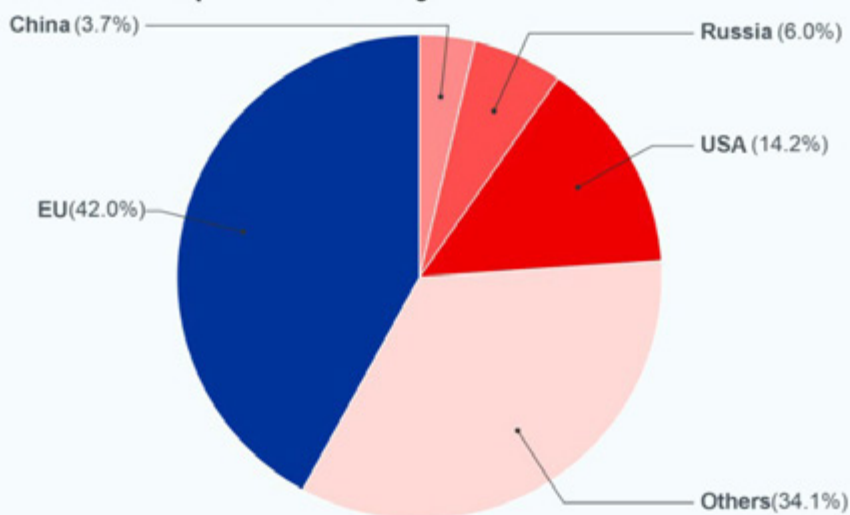

ERI Infographic No. 69

Еуропалық Одақ – Орталық Азия саудасы
Avrupa Birliği – Orta Asya Ticareti
European Union – Central Asia Trade

Top countries investing in Central Asia in 2022

Total Trade in Goods and Services in 2023

EU Imports from Central Asia

€32.5 billion

€2 bln

EU Exports to Central Asia

€20.2 billion

€4.3 bln

■ Goods ■ Services

Top EU Imports & Exports from Central Asia 2024

Imports

Crude Oil

Gas

Metals

Cotton Fibre

Exports

Machinery and
Mechanical Appliances

Motor Vehicles

Electrical Machinery
and Equipment

Chemical and
Related Products

42.6%

Increase in Imports in the Period 2014-2024

99.5%

Increase in Exports in the Period 2014-2024

Source: consilium.europa.eu (2025)

How to Cite: Eurasian Research Institute. (2025). EU-Central Asia Trade (ERI Infographics No. 69).

 www.eurasian-research.org

 facebook.com/ERlresearch

 x.com/ERlresearch

 instagram.com/eriresearch

 linkedin.com/in/eurasian-research-institute-021a361a1

 youtube.com/EurasianResearchInstitute

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Haziran 2025 Sayı: 91
Маусым 2025 жыл № 91